Hayat

TARİH MECMUASI

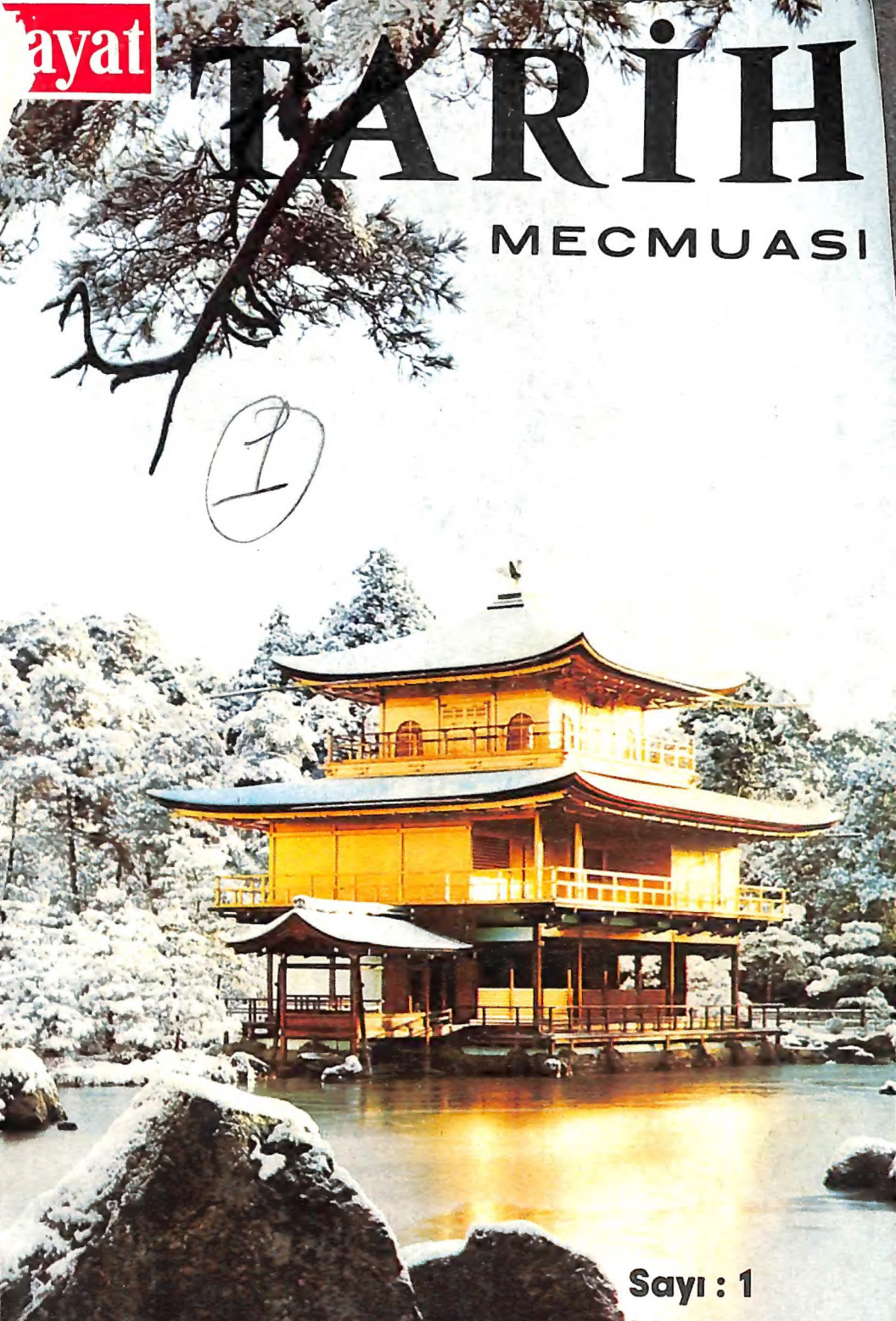

Sayı : 1

Şubat 1971 • 350 Kuruş

YAPI ve KREDİ BANKASI'nın

YURT DIŞINDA ÇALIŞAN İŞÇİLERİMİZE

Yeni Yıl Armağanı:

Yurt dışında çalışan işçilerimizin
Bankamızda mevcut ve açtıracakları dövize
çevrilebilir Türk lirası mevduat hesapları için

1971 YILINDA

1 MİLYON LİRA

tutarında özel ikramiye çekilişi tertiplenmiştir.
İşçi yurttaşlarımıza iyi dilek ve saygı ile duyurulur.

YAPI ve KREDİ BANKASI

Daima en iyi hizmet

Y 592

Kyoto'da Altın Pavyon (Kinkakuji).

Hayat TARİH MECMUASI

Bu sayıda neler var

Türk Tarih Kurumu 4
Umumî Harpte ve Mütareke Yıllarında Istanbul 5
Acemi ve Yeniçeri Ocağı 11
Hunlar Çağında Türkler 16
Türk Şuuru 18
Abdülhak Hâmid'in Hayatından Yapraklar 21
Osmanlı İmparatorluğunda Para Ayarlamaları 27
Kazakistan'da Bulunan Mezar 35
Japonya'dan İntıbalar 37
Osmanlı Tarihinde Vakıf Yapan Kadınlar 44
Keçecizâde'nin Mihnet-Keşân'ı ve Lâyihası 52
Bursa Müzesi 55
Akkâ Destanı 59
60 Yıl Önce Türkiye 62
Şarlo 64
Ali Kemal 72
Kennedy Kaybediyor 78
Meydan Ağaları 84
100 Yıl Önceki Ülkeler ve İnsanlar 86
Karikatür 90
Kitaplar Arasında 92
Tarihe Akan Bir Ay 95
Tarih Postası 96
Tarih Bilmecesi 98

Hayat TARİH MECMUASI

Aylık Kültür Mecmuası

1 Şubat 1971 Yıl: **7** Cilt: **1** Sayı: **1** Sıra: **73**

İMTİYAZ SAHİBİ: Şevket RADO

NEŞRİYAT MÜDÜRÜ: Yılmaz ÖZTUNA

MESUL YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ: Orhan Ş. YÜKSEL

BASILDIĞI YER: Tifdruk Matbaacılık Sanayii A. Ş. Basımevi - Divanyolu Türbedar Sok. No: 22, İstanbul **TEL:** 27 95 10 (5 hat)

ABONE: Bateş Bayilik Teşkilâtı. Cağaloğlu-Istanbul **TEL:** 27 61 10

Türk Tarih Kurumu

Yılmaz Öztuna

TÜRK Tarih Kurumu'nun, bugünkü tutumu ile Atatürk'ün gerçekleştirmek istediği bir kurum vasfında bulunduğu şüphelidir. Türk Tarih Kurumu'nun neşriyatı ve diğer faaliyetleri içinde elbette beğenilecek ve çok beğenilecek şeyler var. Güzel eserler yayınlanmıştır. Ancak bu kadar büyük bir kapasiteye erişmiş bir müessesenin hâl-i hazırdaki ve geçmişteki faaliyetinin yeterli olmadığı, kesin şekilde söylenebilir.

Kurum, önce tarih kurumu hâline gelmelidir. Tarihçi olmayan üyeler, bugün mühim bir yekûna erişmiştir. Sayın genel başkanı tarihçi olmadığı gibi, sayın genel müdürü de tarihçi değildir. Bu üyeler zamanla bilhassa Türk tarihi üzerinde mütehassıs olan üyelerle değiştirilmelidir.

Neşriyat faaliyetine büyük bir hız verilmelidir. Kurum bu hususu gerçekleştirebilecek bütün imkânlarla mücehhezdir. Bilhassa Osmanlı tarihine ait metinleri aynen veya daha iyisi Latin harfleri ile hızla yayınlanmalıdır. Nâdir eserleri tekrar basmalıdır. Kurum neşriyatı kitapçılarda satılmalı, aydın kitleye, mümkünse halka inebilmelidir. Şiddetle muhtaç olduğumuz müracaat kitapları neşredilmelidir. Bunların hiçbiri ele alınmamıştır ve alınacağa da benzememektedir. 30 yılda tarihimize ait kaynakların birkaçını yayınlamak bir faaliyet olamaz.

Türk Tarih Kurumu, kapalı bir cemiyet hâlinde çalışmaktadır. Bugünkü ve bu şekildeki üyeleri ve kadrosu ile asla muvaffak olamıyacağı gibi, kapalı bir dernek hâlinde bulunması, önümüzdeki yıllarda üzerine en şiddetli şimşekleri çekecek, hattâ yıldırımlar yağmasına zemin hazırlayacaktır. En tanınmış ve başarılı tarihçilerimiz, mevcut kadronun adamı olmadıkları için üye yapılmamışlardır ve bir kısmı kuruma üye olmadan ölüp gitmiştir. Buna mukabil, tarihçi olmayan üyeler seçilmiştir. Üye sayısı da gittikçe düşmüştür. Üye olmak için kuruma müracaat edip olabileceğini sanan bir tarihçinin, zekâ seviyesinden şüphe ederim.

Şunu da ilâve etmek isterim ki, kurum üyeleri, bir de belirli paralelde siyasî düşüncede kimselerden seçilmektedir. Bu, bir ilmî teşekküle yakışmaz ve bu şekilde davranan bir ilmî teşekkül, itibarsızlığın en derin noktasına erişerek kendini ifnâ eder.

Kurumun, Türk ve Türkiye tarihi ile ilgili araştırma ve yayınları tamamen yetersizdir. Bu boşluğu dolduracak en âcil tedbirleri almadığı takdirde, mevcudiyet sebebi ortadan kalkabilir. Nihayet kurumun ticaretle uğraşması ve belirli şahısların menfaat yuvası hâline getirilmesi, istikbali için ciddî bir tehlike arzetmektedir.

Bütün bunları tarafsız ve hâlisâne görüş sahibi olarak söylüyorum. Türk Tarih Kurumu'nun muvaffak olması, başarılı olması, dedikodudan uzak ilmî bir teşekkül hâlinde çalışması, Atatürk'ün büyük gayesine lâyık olması, en samimî temennimdir.

Muhterem Okuyucularımıza

Memleketin yegâne kültür mecmuası hüviyetini taşıyan Hayat Tarih Mecmuası'nı bugüne kadar, hiçbir kazanç gayesi gütmeden, bir hizmet olarak yayınlamakta idik. Müessesemizin çıkardığı diğer mecmualar gibi Hayat Tarih Mecmuası'nın da münderecatı kadar, baskı nefasetini korumak başlıca endişemizi teşkil etmiştir. Bu sebeple mecmuamız daima iyi kâğıda, kaliteli malzeme ile basılmakta, buna rağmen 250 kuruş gibi ucuz bir fiyata satılmakta idi.

Kullanmakta olduğumuz kâğıt, memleketimizdeki fabrikalarda imal edilmediği için dışarıdan getirtildiğinden son devalüasyon kararından sonra fiyatı yüzde elli artmış, mürekkep, filim ve saire malzeme fiyatları da aynı ölçüde yükselmiştir. Bu şartlar altında mecmuamızı 250 kuruşa satmak imkânı kalmamıştır.

Bu zaruretler karşısında mecmuamızı aynı nefasette devam ettirebilmek için fiyatını 250 kuruştan 350 kuruşa çıkarmaya mecbur olmuş bulunuyoruz. Muhterem okuyucularımızın, almak zorunda kaldığımız bu kararı anlayışla kabûl edeceklerini ümit eder, mecmuamızı daima daha iyiye götürmek için gerekli fedakârlıklardan kaçınmayacağımızı bilmelerini isteriz. Saygılarımızla.

HAYAT TARİH MECMUASI

Türk İstiklâl Savaşının arifesinde bir emekli subayın not defteri

Birinci Umumî Harpte ve Mütareke Günlerinde

ISTANBUL

1

Birazdan okuyacağınız Birinci Umumî Harp ve mütareke notları 1924 - 1925 yıllarında, muhtemel olarak yüksek seviyede bir emekli subay tarafından, gelecek nesillere bir ibret dersi olmak üzere ve herhalde bir gazetede yayınlamak düşüncesiyle tutulmuş, fakat bu imkân hasıl olamadan defter 45 yıl bir kenarda kalmıştır. Atılmak üzere olan birtakım evrak arasında bulduğum, sayfaları darmadağın olmuş bu not defterini yeniden tanzim ederek ve yazıların eskimiş olan Türkçe'sini bugünün Türkçe'sine getirerek okuyucularımıza sunuyorum.

Okuyucularımız, aklı başında, vatansever bir Türk münevverinin Umumî Harp'te ve Mütareke günlerinde gördüklerini ve duyduklarını ihtiva eden bu notlarını okurken, sahibinin dört taraftan fotoğraf çeker gibi büyük bir maharetle o günleri tesbit ettiğini göreceklerdir.

Herhalde çoktan ölmüş olan bu zatın, memleketin kötü günlerinde olup bitenleri gelecek nesillere bir ibret dersi olarak duyurmak arzusunu yerine getirirken, yapmış olduğu hayırlı işten dolayı kendisine Tanrı'dan rahmet dilerim.

Şevket Rado

HARB-İ UMUMÎ SIRALARINDA ISTANBUL'UN HÂLİ

Osmanlı devleti seferberlik ilân ederek Merkezî Devletler (Almanya ve Avusturya imparatorlukları) zümresine girdi. Karadeniz'de Goeben (Yavuz zırhlısı) harbe başladı.

Seferberlikten beri görülüp işitilen, hayata ve umumî ahlâka dair vak'aları kısaca yazmayı münasip gördüm. Tabiî bu vak'aları herkes kendi görüşüyle anlatır. Ben de kendi görüşüme göre yazıyorum.

ŞİDDET

Harbe gireceklerin silâh altına çağırılmaları, toplanmaları ve nakil vasıtalarının devlet emrine teslimi için mahallelerde davul çalınıyor. Bekçiler avazları çıktığı kadar: «Falan gün, zeval vaktine kadar ahz-ı asker şubesine müracaat etmeyenler ve hayvanlarını muayeneye getirmeyenler îdam haaa!... dan... dan... dan...» diye bağırıyorlardı.

«... senelerinde doğmuş olanlar kıt'alarına gönderileceklerinden kışlık elbisele-

riyle ve beş günlük yiyecekleriyle yirmi dört saate kadar askerlik şubelerinde toplanacaklardır. Gelmeyenler îdâm ha! Dan... dan... dan!...»

«Askerle konuşan müfsidler (bununla memleketin ahalisi kasdediliyor) hemen ihbar olunacaktır. Hilâfında hareket edenler îdâm ha!... Dan... dan... dan!...» sesleri durmadan sokakları dolaşıyordu.

HARP GAYELERİ

Ağız dolusu lâf: Osmanlı İmparatorluğu genişletilecek... İran, Turan, Hind ve Sind Türk illeri hep zaptedilecek. Fas, Cezâyir, Tunus, Trablus, Bingazi, Mısır geri alınacak ve işgal edilecek. Efgan, tekmil Türkistan, Bahr-i Hazer havzası, Kafkas memleketleri ilhak olunacak! Bunların hepsi çok kolay iş.

Fakat harbin Almanlar'a müsait gittiği devirlerinde Almanlar bizi unutmaya, Osmanlı memleketlerini müstemleke saymaya başladılar. Çünkü bizim şımarık hükümet heyeti, harbin başında hiçbir şart ileri sürmeden harbe girmiş idi!

TEKÂLİF-İ HARBİYE

Tekâlif-i harbiyenin (harpde alınacak fevkalâde vergilerin) alınış tarzı etrafında olup bitenler o kadar acayip ki, şeytanlar biraraya gelse hesabını bilemezler. Bir mülâzım, birkaç askerle beraber bir büyük mağazaya gidip ne bulursa alır, mazbata demiyorum, ekseriya işe yarar bir kâğıt bile verilmez. Harp vergisi olarak zaptedilen eşyanın arasında havyar bulunduğunu söylediler. Havyarın asker için alınması münasip olamıyacağına dair lâflar edildiğini duyduğum zaman hastalara ve nekahette bulunan askerlere verilebileceğini söyleyerek iyiye yormuştum. Sonradan görüldü, tamamıyle ve kat'î olarak anlaşıldı ki, yeni dünyaya gelecek çocuklara mahsus bez vesair dantelâlı takımları bile «tekâlif-i harbiye» diye almışlardır.

Kadın çorapları, kadın çamaşırları, çocuk ayakkabıları, şampanya, konyak, mutfak ve sofra takımları, elhasıl çarşı ve mağazalarda satılan her nevi yiyecek, içecek, giyecek, birtakım alât ve edevat tekâlif-i harbiyeye dahil olmuş imiş! Sonradan şurada burada, anbarlarda meydana çıkıp, maliye tarafından satılabilen eşya, Istanbul'da neler cereyan etmiş olduğunu isbat ve teyid etti. Her nevi ehlî hayvanlardan at, katır, merkep, öküz, inek, manda, koyun, deve vesaire alındı.

Dahiliye Nâzırı Tal'at Bey, Enver Paşa ile (sağında) yarış yerinde.

Dahiliye Nâzırı Tal'at Bey, yarış yerinde bir gezintide.

Istanbul'da zabitlerden çoğu at ve araba sahibi olmuşlardır. Arpanın okkası yirmi kuruşa çıktığı halde, yine bunlar tekâlif-i harbiyeden at ve arabayı muhafaza ediyor ve biniyor, hiçbir makam da bunlara «siz ne yapıyorsunuz?» demiyordu.

MÜSADERE

«Başka yere götürülemez» denerek birçok eşya zapt ve müsadere olunuyordu. Bu zapt ve müsadere o kadar ileriye gitmiş idi ki, açlıktan pek fena halde bulunan Istanbul ahalisi, civara giderek yiyecek tedarikine mecbur olmuştu. Kadınlar, çocuklar, mütekait erkân ve ümera şuraya, buraya uzanarak, sepet ve zenbil içinde birkaç okka yiyecek getirmeye ve ailelerini açlıktan kurtarmaya çabalarken iskelelerde ve şimendifer istasyonlarında bulunan asker zabitleri bunları müsadere ediyorlardı. Müsadere olunan eşya, devletin depolarına konmuyor; sahibine para ödenmiyordu. Bunları alanlar yiyorlar, içiyorlar, artanı satıyorlardı.

Bandırma iskelesinden fazla miktarda ekmek getirip satmaya girişmiş olan bir kadının, kırk okka kadar ekmeği zaptolunmuş, zaten sermayesi bu ekmeğe verdiği paradan ibaret olduğundan kadın, intihar kasdiyle kendini denize atmış, orada bulunanlar çıkarmışlar imiş! Anlattıklarına göre, iskele kumandanı olan bir zabite haber verilmiş, o da gelip bakmış, kadın kendine gelememiş olduğundan: «Bununla fazla uğraşmaya lüzum yok, mezarlığa götürünüz!» demiş olduğunu, muhterem ve itimada lâyık bir zat bana hikâye etmiş idi.

Henüz canlı, fakat baygın kadını gömdürmek istiyor demektir. Yiyeceğe ait her türlü maddenin nakli yasaktır. Bir yolcunun yolda gıdası olmak üzere pakette bulundurduğu yiyecek bile müsadere edilmiştir.

YASAKLAR

Istanbul'dan civarlara gitmek yasak! Pek müşkülâtla ve birçok İttihadçı memurların iltiması ve delâletiyle vesika alınarak Bursa'ya, Bandırma'ya, İzmit'e tek tük gidenler oluyordu. Bunlar daha ziyade kadınlardı. Erkekler pek nadir vesika alabiliyorlardı. Bundan dolayı Galata'da Wiener Bank Ferein arkasındaki sokakta ve köprünün Istanbul tarafında gümrük binalarının batı ucunda kadınlar pazar kuruyor, eski don ve gömlek parçalarına sarıp getirdikleri peynir, ekmek, yağ gibi şeyleri satarlardı. Bu zavallıların yaptıkları işi de yasak ettiler. Güneş battık-

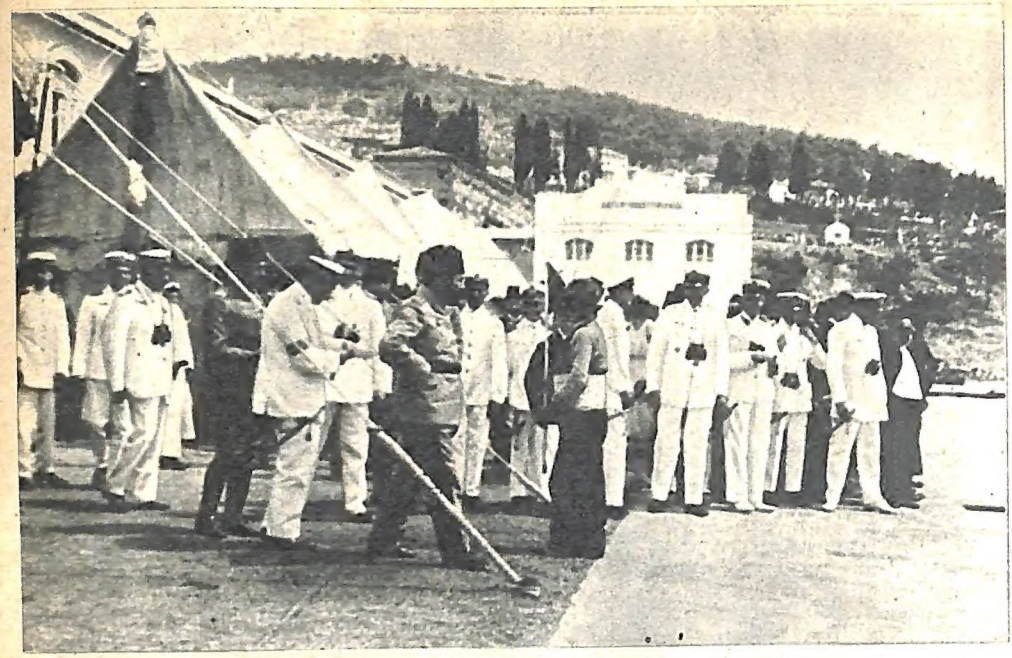

Bahriye Nâzırı Cemal Paşa ve Harbiye Nâzırı Enver Paşa Deniz Harp Okulu'nda.

tan sonra sokağa çıkmak yasaktır. Yaşamak yasak, nefes almak yasak!

VAGON VE KOLİ TİCARETİ

Vagon ticareti pek acayiptir. Şimendifer nakliyatı, askerî sevkiyat dolayısıyle askerî idareye alındı. Ahalinin ve tüccarın bir şey nakletmeleri yasaklandı. Istanbul'da yiyecek fiyatları yükseldi. Şimendifer nakliyatını idareye memur bulunan askerî ümerâ, vagon ticaretine başladılar. Rivayet edildiğine göre, bir vagonun bir seferini 2.500 liraya kadar satmışlar. Bir tüccar, bir vagonun vesikasını satın aldıktan sonra istediği yiyeceği içine doldurup Istanbul'a taşıyor. Bir vagonun şimendifer kumpanyasına verilmesi iktiza eden nakliye ücreti dahi ayrıca ödeniyor. Tabiî bu masraflar hep fiyatlara yükleniyor. Vagon satanlarla alanlar arasında aracılar da ortaya çıkarak bir vagon birkaç elden geçiyor. Böylece vagon simsarları zuhur etmiş ve bundan faydalanmışlardır.

Dikkate şâyân ve şaşılacak bir mesele daha var: Anadolu'dan boş vagonlar katar katar Istanbul'a gelirken, bunlara yiyecek yüklenmesine izin verilmiyor da, ayrıca vagon satmaya devam olunuyordu! Vazifeliler vagon vesikasını bazen eşlerine, dostlarına vererek onları da faydalandırmışlar!

Koli bahsine gelince, bunun ticareti kıymetçe vagon ticaretinden daha düşük. Bir koli, beş yüz kiloluk bir ağırlığın trene yüklenmesine izin verilmesinden ibaret bir muameledir. Vagon ticareti gibi bunun da vesikası alınıp satılmıştır. Tıpkı vagon alışverişi gibi koli de elden ele geçiyor.

Şu vagon ve koli ticareti hakkında Meb'usân ve Âyân Meclisleri'nde bir, iki lâf eden olmuşsa da, gözleri dönmüş, memleketi yağma etmeye koyulmuş olanlara hiçbir tesiri olmamıştır. Bu lâfların açlıktan yavaş yavaş kırılmakta olan ahaliye de bir faydası dokunmamıştır. Hükümetin bu türlü kötü işler karşısında susması, elde edilen menfaati paylaşmasından başka ne mânaya gelebilir?

İHTİKÂR

Istanbul'a dışarıdan her nevi ithalât yasak edildiğinden, seyahatler son derece kısıldıktan sonra, birtakım adamlar vagon ve koli ticareti yoluyla ithalât yaparak alış verişlerine ve getirdikleri yiyecekleri rakipsizce satmaya devam ettiler. Meselâ okkası 12 kuruşa mal olan şeker, 300 kuruşa sürüldü. Bir teneke gaz 30 liraya kadar satıldı. Bu yoldan birtakım adam-

lar fevkalâde zengin oldular. Bunlara «yeni zenginler», «harp zenginleri» adı verildi. Hükümet ihtikâra bizzat iştirak etti. Meb'uslardan bazıları ihtikârda bulundular; meb'usân ve âyândan bu hâllere karşı umumiyet itibariyle bir şey denildiği söylenemez.

BİNALARIN İŞGALİ

Binaların, evlerin ve köşklerin işgali pek mütecavizâne ve gaddarca idi. Meselâ bir dul kadın, birkaç odalı evini kiraya verip kendisi bir ahırın iki odalı bir bahçe kulübesinde oturduğu halde, bunun evini işgal ediyorlar, kadın aç kalıyor, derdini kimseye anlatamıyordu. Mahalle aralarında, kocaman konakların kapıları üzerinde «Filân bölüğün ikinci takım kumandanlığı karargâhı» gibi garip levhalar görülüyordu. Bu kadar da değil: İşgal edilen evlerin kapı ve pencereleri tahrip edildi ve yakıldı!

Yabancı müesseselerin işgal ediliş tarzları şâyân-ı teessüf hallerde idi. Istanbul'da öteden beri, kapitülasyonlar dolayısıyle yabancılara ait birçok mektep vardır. Bunlar işgal edildi ve eşyaları yağma denecek şekilde ortadan kaldırıldı. Bu binalarda birçok masraf edilerek değişiklikler yapıldı; Dârü'l - Muallimîn, Dârü'l - Eytâm, Dârü'l - Muallimât gibi kullanılmaya başlandı.

Devlet-i aliyye'nin tâbi olduğu devletler zümresi galip gelmiş olsaydı bile bu binalar bu suretle işgal edilir, asıl sahiplerine vermemek kaabil olur mu idi?

OTOMOBİL

Otomobil sahibi olmayan kalmamış gibi idi. Silâhendazlardan bir takımları, zabitandan pek çokları otomobilsiz yola çıkmıyorlardı. Nâzırlar, müsteşarlar, büyücek memurların hepsi ve uşakları otomobille geziyorlardı. Hanımefendiler dahi bu vasıtalardan faydalandılar. Otomobil masraflarının nereden çıktığını bütçeleri tetkik eden meb'uslar sormadılar bile!

ASKER HİZMETÇİLER (EMİR ERLERİ)

Mahalleler arasında asker hizmetçisi olmayan evler yalnız emekli askerî erkândan ibaret gibi idi. Bir ev halkının uzaktan bir ihtiyat mülâzımı akrabaları varsa nefer kullanmaları için kâfi sebep var demekti. Bazı evlerde birkaç nefer bulunur, bahçıvanlık ederlerdi. Harp için silâh altına alınmış olan askerlerin bu kadar perakendeye dağılması ve buna hiçbir taraftan şakşefe edilmemesi, ordunun nasıl kullanıldığını açığa vuran bir misâl teşkil eder! Istanbul'da perakende dağılmış

Tal'at Bey ve yâveri Abdülkadir Bey.

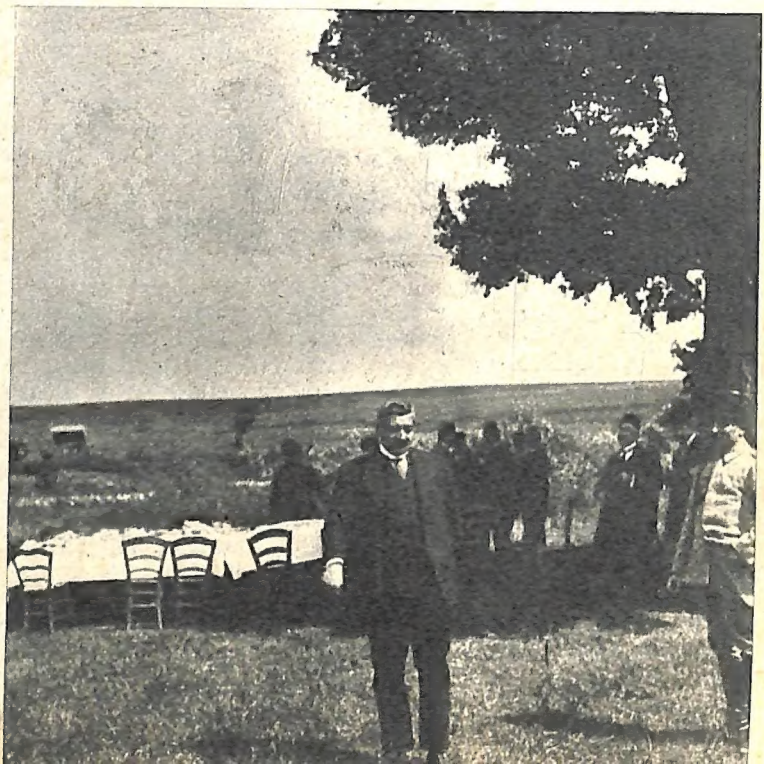

Tal'at Bey ve Enver Paşa Deniz Harp Okulu'nda.

neferleri kırk, elli bin tahmin etmek zarurîdir.

SÛİİSTİMÂLLER

Yukarıda sayılanlardan başka hâtıra gelmeyen her nevi sûiistimâller mübah olmuştu. Hiç kimse malına, mülküne sahip olamıyordu, hükümetin kanun ve nizamlara riayeti mecburetiyeti ortadan kalkmıştı. Küçük ve büyük memurların hepsi, keyiflerinin istediği şekilde hareket ediyorlardı. Menfaat toplamak bahsinde bütün memurlar birbirleriyle müsabaka hâlinde idiler. Bunlardan namuslu olanlar, halktan olanlar gibi aç kalıyorlardı.

YANGIN

Meşrutiyet, Istanbul'a yangınlar getirmişti. Meşrutiyet'ten önce de Istanbul'da yangınlar olurdu. Fakat itfâiye ve vazifeliler çabucacık yetişerek söndürmeye muvaffak olurlardı. Meşrutiyet'ten sonra hürriyet «vazife tanımamak» getirdi. Yangınlar daha sık ve daha tahrip edici oldu. Hele Umumî Harp senelerinde sık sık, pek şiddetli yangınlar çıktı. Yangınlar halka duyurulmuyordu. Gazeteler, «filân yerde bir yangın çıkmış, birkaç hane yandıktan sonra söndürülmüştür» diye yazıyorlardı. Bin ve daha fazla ev için «birkaç hane» deniyordu! Binalar yanıyor, yangın önüne boş arsa gelinceye kadar devam ediyordu. Çırçır, Aksaray, Fatih, Tophane vesaire yangınları Istanbul'u silip süpürdü. Oturacak ev kalmadı. Her yangından sonra bir komisyon kuruluyor, «Toplandı, görüşüldü» diye gazeteler yazıyor... Suyu havanda dövmekle tereyağı çıkar mı? Yangınların çıkmasını önlemek için bazı tedbirler almak lâzım ve mümkün ise de kimse bu işle meşgul olmuyor. Vazife ve mesuliyet duygusu zaten yoktu; sonraları bütün bütün unutuldu.

PARLAMALAR

Harp sırasında bir gün Haydarpaşa'da şiddetli bir iştial (parlama) oldu. Dehşetli gürültülerle birkaç saat devam etti. Gar dahi yandı. Bir hayli vagon vesaire harap oldu, Haydarpaşa ve Kadıköy civarında camlar kırıldı. Benzin tutuşmuş imiş!

Haydarpaşa garı yakınında benzin, Hasköy mahallesinde hele külliyetli miktarlarda pamuk bulundurmak askerî usûl ve kaidelere aykırı olduğu halde, bu parlamalar hakkında ve harp malzemesiyle insan kaybından dolayı hiç bir tahkikat açılmadı. Hasköy'de 600 kişinin öldüğü söyleniyordu. Haydarpaşa'da ölenlerin miktarı ise gizli kaldı.

(Arkası gelecek sayımızda)

XVI. Yüzyılda

Acemi ve Yeniçeri Ocağı

Yazan: Metin And

1

YENİÇERİLER veya kapıkulu denen ya ya veya aylıklı askerler, eyalet askerleriyle topraklı veya tımarlı sipahilerden ayrıydı. Bunlar, devlet merkezinde, hükümdarın emrindeydiler. İlk kuruluşu I. Murad çağına rastlar, ancak örnekler daha da eskiye gider. Yeniçeri ocağı, iki buçuk yüzyıl, imparatorluğun başarısında büyük rol oynamış, sonra gitgide bozulmaya yüz tutmuş, 1826'da II. Mahmud kanlı bir surette ocağa son vermiştir. Yeniçeri ocağının kuruluşunun tarihi kesin değildir, ancak, daha önce de belirtildiği gibi, I. Murad çağında Müslüman edilmiş Hıristiyanlar, acemi ocağı ile yeniçeri ocağının temelini teşkil eder. Savaşlarda alınan esirlerden beşte biri sıkı bir eğitim görürdü. Bunlardan en iyileri içoğlanı olarak ayrılır, Mustafa Nûri Paşa'nın Netâ'icü'l - Vukû'ât adlı eserinde de gösterildiği gibi Edirne, Gelibolu, Bursa ve Galata saraylarında yetiştirilirdi. Eğitimleri bitince de saraya alınırlardı. Bunlar içinden de en yeteneklileri «has odalı» olurdu. İçoğlanlar (ki, bunlara da acemi dendiği olmuştur) dışında kalanlar ise acemi oğlan olarak ayrılırdı. Bunların içinden Türkçe bilmeyenler Anadolu'da sipahilerin emrine verilir, daha sonra Istanbul'a getirilirlerdi. Burada da sıkı bir eğitim uygulanır, kimi bostancı, kimi baltacı, kimi cebeci olur, başka görevlere verilenler, bunun dışında çoğunluk yeniçeri ocağına kaydedilirdi.

Acemi ocağı ilk olarak Gelibolu'da kurulmuş, bu ocağın en yüksek subayına da Gelibolu ağası denmişti. Ocağa iki yoldan acemi oğlanı alınırdı. Birincisi pencik oğlanı denilen ve savaşta esir edilenlerin beşte biri, öteki, Osmanlı İmparatorluğu sınırları içindeki Hıristiyan çocukları... Esir eden, esirlerin kadın, erkek, çocuk ve yaşlı oluşuna göre, pencikçi denilen görevliye bir vergi de verirdi. İşte bu uygulamayı gösteren kanuna Pencik Kanunu, ordu için ayrılan oğlanlara da pencik oğlanı deniliyordu. Devlet on ilâ on yedi yaşlarındaki oğlanlar içinde işine yarayacakları ayırır, her birini, üç yüz akçadan olmak üzere satın alırdı. Daha sonra, on ilâ yirmi yaş arasındakiler acemi oğlanı alındı. Zamanla askere olan lüzum sonucunda pencik oğlanlarından başka devşirme adıyla Rumeli topraklarında bulunan Hıristiyan çocuklardan da yeniçeri adayı alınmaya başlandı. Bu da devşirme kanununa göre oluyordu. Böylece hem ordu için yeni bir kaynak bulunmuş oluyor, hem de Rumeli halkının gitgide Müslümanlaştırılması kaabil oluyordu. Hıristi-

XVI. yüzyılda acemi oğlanları.

yan çocuklarının devşirilmesi yalnız yeniçeri ocağı için değildi; içlerinde saraya kapıkulu süvari ocağına alınanlar da olmuştur.

Devşirme, önce Rumeli'nde uygulandı. XVI. yüzyılın başlarında Anadolu'daki Hıristiyan çocuklarını kapsadı ve XVII. yüzyıldan sonra genelleştirildi. Alınanların yaşları sekiz ilâ yirmi yaş arasındaydı. Devşirmeye ihtiyaç duyulunca yeniçeri ağası bunu dîvâna bildirirdi. XVI. yüzyılın ikinci yarısından sonra devşirme, toplama işi beylerbeyi, sancakbeyi ve kadıların yetkisinden alınarak yeniçeri ocağına bırakıldı. Yahudiler'den devşirme alınmazdı. XVI. yüzyılda Ermeniler'den de devşirme alındığını biliyoruz. Devşirmeler yüz, yüz elli, iki yüz kişilik gruplar hâlinde hükümet merkezine getirilirlerdi. Gelenler iyice kontrol edilir ve «acemi oğlan» diye anılırdı. İki, üç gün dinlendikten sonra bunlar Müslüman yapılır, yeniçeri ağası hepsini iyice gözden geçirir, içlerinden kimi saray için seçilir, kimi Türkler'e satılırdı. Gerek pencik oğlanı (Pencik Kanunu uzun süre yürürlükte kalmışsa da, sonraları bu, askerlikten çok vergi bakımından gözetilmişti), gerek devşirme oğlanlarından başka kuloğlu denilen ocakta hizmet eden yeniçerilerin oğulları da acemi ocağına kaydolunabilirlerdi. XVI. yüzyılın ortalarına kadar nefer olan yeniçeriler evlenemez, kışlalarda bekâr yaşarlardı. Yavuz Sultan Selim çağında padişahın izniyle ocak çorbacılarıyla, emekli yeniçerilerin evlenmeleri kabûl edildi, bu gitgide genelleşti ve yaygınlaştı. Bu çeşit evlenmelerden doğan yeniçeri çocuklarına, babaları öldükten sonra yardım edilirdi. Eğer yeniçeri ölmemiş ve ocaktan da ayrılmamışsa çocukları, acemi ocağına kaydolunabilirdi. Kuloğlanlarının sayısı XVI. yüzyılın sonlarına doğru yedi yüz civarındaydı, bunlardan acemi ocağına alınmak gerektikçe, yeniçeri ağası dîvâna yazar, kabûl edilirse kuloğlu ulûfeye yazılırdı.

Istanbul'un alınışına kadar acemi ocağı Gelibolu'daydı, burada önce dört yüz acemi oğlan vardı, bu, daha sonra beş yüze çıkmıştı. Fâtih Sultan Mehmed, Istanbul'dan Gelibolu ocağından ayrı olarak acemi ocağı kurmuştu. Acemi ocaklılarına torba oğlanları ve şâdiler de deniliyordu. Oda denilen kışlaları veya koğuşları vardı; acemi ocağı, otuz bir odaya ayrılmıştı. Istanbul ağası bölüğüne Ağa Bölüğü denilir, otuz bir acemi ortasının tümü cemaat diye adlandırılmıştı. Türkçe öğrendikleri, Türkleştikleri ve Müslümanlığı öğrenmiş olduklarında kuvvetli bir güven beslenenler, Istanbul'a getiriliyor,

bunlar denetlendikten sonra, bir akça gündelikle «torbaya yazılmak» denilen acemi ocağın kütüğüne kaydolunurlardı. Otuz bir odaya kaydolunan acemi oğlanlar, yaşlarına ve yeteneklerine göre çeşitli işler görürlerdi. Kimi oda hizmetine bakar, kimi gemilerde odun anbarlarında, hasta odalarında, bina inşaatında, odun çekiminde, kayıklarda, at gemilerinde, taş taşımada, gemilerin kalafat hizmetlerinde, Ağa Kapısı'nda, nalbantlık, saraçlık, berberlik gibi işlerinde kullanılırlar, yeniçeri ağası kol gezerken ona yardım ederler ve başka işler yaparlardı. Devşirmelerden sarayda vezîr ve devlet adamı yetiştirilmek üzere ayrılanlar da olurdu. Sabahları çorbacıların gözetiminde işyerlerine gelirler, akşamları kışlalarına dönerlerdi.

OCAĞIN YÖNETİMİ

Istanbul dışına işe gönderildiklerinde, gündeliklerinden başka ayrıca yemeklik bir para da alırlardı. Daha önce Yeniçeri Ağası üzerine yazdığımız bir yazıda da belirttiğimiz gibi, acemi ocağı, yeniçeri ağasının sorumluluğundaydı. O da bu yetkisini Istanbul ağasına bırakmıştı. Acemi ocağı yayabaşı veya bölük komutanlarını atama ve işten el çektirme, acemilerin eğitimi, adayların ocağa girmeleri, odalara ayrılmaları, görev bölümü, hep Istanbul ağasının sorumluluğundaydı.

Ocağın yönetimi ve düzen birliğiyle sorumlu kethudâ ve çavuş vardı. Ceza işlerine meydan kethudâsı veya meydanbaşı bakardı. Ondan sonra çavuş ve onun yardımcısı aşçıbaşı veya âriyetî çavuş gelirdi. Ayrıca bir de acemi yayabaşılığı vardı.

Bundan başka, her bölüğün bir çorbacı veya yayabaşı denilen bir bölük komutanı bulunuyordu. XVI. yüzyılda acemi oğlanlarına birer akça gündeliklerinden başka, ayda beşer akça pabuç veya tıraş akçası verilmeye başlandı. Ayrıca yılda iki kat da giyim eşyası verilirdi.

Acemi oğlanlarının giyimi şöyleydi: Başlarında sivri uçlu sarı serpuş, resimde gö-

Geçit alayında yeniçeri nişancıları.

rüldüğü gibi kaputlarının altında mavi renkte dolamaları vardı. Yürümelerine engel olmaması için bunların önden iki ucu bele sokulurdu. Cübbenin üstü boyundan bele kadar sıra düğmeliydi, kolları bileklerde körük gibi kıvrımlıdır, bellerinde kuşakları vardır, ayakkabıları arkasızdır. Tarihçiler, bunların evlenmelerine XVI. yüzyılın ikinci yarısında izin verildiğini yazar. Acemilerin yeniçeri ocağına alınmalarına çıkma, kapıya çıkma veya «bedergâh» deniliyordu. Genellikle acemi ocağında 7, 8 yıl hizmet etmiş olanlar kapıya çıkarlardı, ancak bu kural her zaman uygulanmamıştı. Savaşlarda ihtiyacı karşılamak için bu süreler dolmadan acemilerin kapıya çıkarıldıkları çok görülmüştür. Bunların listesini Istanbul ağası düzenleyip, yeniçeri ağasına verirdi. Kapıya çıktıklarında başlangıçta iki akça gündelikle ulûfe defterine kaydolunurlardı, ayrıca düzen akçası adıyla iki altın alırlardı... Bunlar ilk başlarda karakullukçuluk ederlerdi, bir başka deyişle, oda hizmetlerine ve lâzım olan şeyleri dışardan almak gibi işlere bakarlardı.

Acemi ocağında XVI. yüzyılda dört bin kişi vardı, XVI. yüzyılın sonlarına doğru bu sayı, bostancılarla birlikte sekiz, dokuz bini bulmuştu. 1574'te Koçi Bey'e göre Istanbul, Edirne ve Gelibolu ocaklarının toplamı 7.495 kişiydi. Acemilerin işlerinden biri de Istanbul'da yangınları söndürmekle görevli yeniçerilere yardım etmekti. Bu çabalarına karşılık acemilere ya ikramiye verilir ya da terfi ettirilirlerdi. Acemi ocağı da yeniçeri ocağı gibi gitgide bozulmuş, yüzyıllar boyunca gelenekleri değişmiş ve 1826'da kaldırılmıştır.

ACEMİ OCAĞI

Acemi oğlanları için kaynak üçtür: Pencikoğlanı, devşirme ve kuloğulları, Bunlar alındıktan sonra kimi Türk çiftçilerine, kimi bostancı ocağına, kimi Edirne, Galata ve İbrahimpaşa ve İskender Çelebi saraylarına, kimi Topkapı sarayına verilirdi.

Bunlardan saraya verilenler içoğlanı olurlar, bunlardan kimi Enderûn'a, kimi

XVI. yüzyılda yeniçeriler.

XVI. yüzyılda bir devşirme sürüsü.

kapıkulu süvariliğine, buradan da yeniçeri ocağına ayrılırdı.

Türk çiftçileri yanına verilerek burada Türk'leşen ve Müslüman'laşan acemi oğlanları ise, ya bostancı ocağına verilerek buradan yeniçeri ocağına geçerler, yahut acemi ocağına ve Gelibolu ocağına verilerek buradan arabacı, topçu, cebeci olurlar veya yeniçeri ocağına verilirlerdi.

DEVŞİRME USÛLÜ

Edirne, Galata, İbrahimpaşa saraylarına verilenler de XVI. yüzyılın sonlarına kadar yeniçeri ocağına geçerlerdi. Pencik askerleri ihtiyaca yetişmeyince, devşirme yolu önemli bir buluş oldu. Böylece zımmî, reaya denilen Hıristiyanlar'ın çocuklarından birinin Türk ordusuna hizmet etmesi, hem yeniçeri ocaklarının asker ihtiyacını karşılayarak orduyu kuvvetlendirmek, hem de Türk göreneklerine göre yetiştirilen devşirmelerle İslâm nüfusunun artması ve böylece Rumeli'yi giderek Türk'leştirmek kaabil olmuştur. Bu usûl sonradan Anadolu'da uygulandı.

Hıristiyan çocukları arasında Vardar, Kuman ve Peçenek Hıristiyan Türkleri'nin çocuklarına da rastlanıyordu. Böylece Arnavut, Boşnak, Rum, Bulgar, Ermeniler'den başka ele geçirilen ülkelerin çocuklarından da yararlanılıyordu. Devşirme oğlanları hep Hıristiyan olmakla birlikte Bosna ve Hersek halkı Müslüman oldukları halde, kendi istekleriyle Fâtih Sultan Mehmed'ten devşirme oğlanı vermek için imtiyaz almışlardı. Devşirme, kırk evden bir oğlan olmak üzere hesap edilirdi. Bunlar üzerine çeşitli kaynaklardan arasında biri, yazarı bilinmeyen ve Süleymaniye Kitaplığı'nda bulunan **Esas-ı Nizâm-ı Yeniçeri**'dir. Ayrıca Profesör İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın iki ciltlik **Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapıkulu Ocakları** adlı incelemesi en önemli kaynaktır. Devşirme ve pencik oğlanlarından gerek büyük devlet adamları, gerek büyük kültür adamları yetişmiştir. Şu adları örnek verebiliriz: Sokollu Mehmed, Sinan, Gedik Ahmed, Ferhad, Lala Mehmed, Kuyucu Murad, Mahmud, İbrahim, Kemankeş, Kara Mustafa Paşalar.

Devşirme, XVI. yüzyıldan sonra önemini kaybetmiş, gitgide kapıkulu ocaklarına dışardan adam alınmıştır. Gelecek yazımızda, XVI. yüzyılda yeniçeri ocağı üzerine bilgi verilecektir.

Hunlar Çağında Türkler

Tahsin Tunalı

TÜRKLER, tarih devrine Orta Asya'da Büyük Türk Hâkanlığı'nı kuran Hunlar'la girerler. Hunlar'ın ilk imparatorları, Teoman ve bunun oğlu Mete, diğer bir deyişle Oğuz Han'dır. Hunlar'dan önceki çağ, Türkler'in tarih öncesidir. Çin kaynakları bile, VI. asırdaki Göktürkler'i, Hunlar'dan inmiş olarak gösterirler. Mete ile Hunlar, Büyük Türk Hâkanlığı'nı cihan ölçüsünde bir devlet derecesine yükseltmişlerdir. Mete'nin M. Ö. 177'deki seferinde Hazar Denizi'ne, Avrupa kapılarına kadar erişmesi, onu, Yakın Doğu'nun da ilgilendiği bir şahsiyet yapmıştır. Bu devirde Büyük Türk Hâkanlığı'nın genişliği, İran, İskender ve Roma imparatorluklarını geçmiştir. Mete, strateji bakımından, Kirus, İskender ve Sezar'dan üstün görünmektedir. Çünkü bu cihangirler, dünya coğrafyası üzeride Mete derecesinde geniş askerî hareketlere girişmemişlerdir. Mete'yi kuzeyde buzullar, güneyde Himalayalar, doğuda Büyük Okyanus, batıda Hazar ve Urallar durdurabilmiştir. Mete ve kendisi gibi 35 yıl tahtta kalan torunu Kün Yabgu, Hun çağı Türkleri'nin büyük teşkilâtçılarıdır. Onların askerlik, teşkilât ve devlet adamlığı dehâsı sayesinde Türkler, 20 milyon kilometre kareyi aşan büyüklükte bir imparatorluğa sahip oldular. Hunlar, 436 yıl iktidarda kaldılar. Osmanoğulları'ndan sonra Türk tarihinde en çok iktidarda kalan hanedan, Hunlar'dır. Zaten büyük Alman tarihçisi Otto Franke: «Hunlar, ancak Osmanlı Türkleri ile mukayese edilebilirler» demiştir.

Hunlar, o zamana kadar dağınık kültür merkezleri teşkil eden Türk

kavimlerini ve onların kültürlerini birleştirdiler. Bu suretle Türk'lüğün millet hâlinde ortaya çıkmasında birinci derecede rol oynadılar. Arkeolojik keşifler, bilhassa son yıllarda Orta Asya'da çok bol ve çeşitli İran ve Çin eşyası ortaya çıkardı. Bu, Hunlar devrinde ticaret münasebetlerinin kesafetini gösterir. Bu çağ Türkler'i, Uzakdoğu ve Yakındoğu kültürleri arasında teması sağlamak bakımından da insanlık tarihine hizmet ettiler; o zamanki dünyanın iki ucu arasında kültür alışverişine zemin hazırladılar. «İpek Yolu» Orta Asya'dan geçtiği için, transit ticareti Türkler'i çok zenginleştirdi.

Hunlar çağında Türkler'in başında, «Yabgu» denen bir büyük hâkan vardı. Yabgu'nun, Gök Tanrı'nın yeryüzündeki vekili olduğuna inanılırdı. Devlet ve ordu teşkilâtı mükemmeldi. Kahramanlık ve şövalyelik, ideal hayatın esası sayılırdı. Kahramanlara «Alp» denirdi.

Hunlar çağında Türkler, nüfus bakımından da fevkalâde çoğaldılar. Altaylar'dan sonra Tanrı Dağları bölgesi, nihayet Sibirya ve Baykal Gölü çevresi Türk'leşti. Buralarda yaşayan Moğol oymakları, doğuya doğru itildi. Türkler'de ilk çekik gözlülük de bu çağda Moğol kavimleri ile karışma neticesinde meydana geldi. Hunlar çağından kalan iskeletlerin antropolojik incelenmesi bunu göstermektedir. Bu karışma, Baykal Gölü çevresinde ve Yenisey vâdisinde oldu. Altaylar'daki Türkler hâlâ eski Türk tipini muhafaza ettiler.

Bu çağ Türk sanatı, Karadeniz kuzeyinden Büyük Okyanus kıyılarına kadar hâkim bir sanat derecesine yükseldi. Türk kavimlerinin sanatları arasında üslûp birliği teşekkül etti ki, büyük bir Türk imparatorluğunun sağladığı nimetlerdendir. Vahşî hayvanların mücadelelerini işleyen tunç eserler, çağın karakteristik Türk sanat mahsulleridir. At güreşi sahneleri, yalnız bu çağ Türk eserlerinde görülür. Deve ve kaplanların mücadele sahneleri de sık sık ele alınmıştır.

Selenge ırmağı yakınlarında Noyun - Ula dağında bulunan Hun kurgan-mezarlarında, bol sanat eserlerine tesadüf edilmiştir. Bu kurganlardan 5 tanesi, Hun İmparatorluk prenslerinin mezarlarıdır. Altaylar'da da bu devirden kalma prens mezarlarında Türk iskeletleri ve kılıçları bulunmuştur. İskeletlerin ortalama boyunun 1 metre 80 santime yakın olması, Türkler'in uzun boyluluğunu göstermektedir.

Hun çağında Türkler, Kore'den Macar Ovası'na kadar olan alana sulh, sükûn ve refah getirdiler. Mete, Çin imparatoruna yazdığı bir mektupta, hâkimiyetinde bulunan çeşitli kavimlerin, kudretli bir imparatorluğun sağladığı bütün nimetlerden faydalandıklarını, sulh ve saadet içinde yaşadıklarını, bilhassa belirtmeye dikkat etmiştir.

Türk devletini büyük bir imparatorluk hâline getiren Mete, Türkler tarafından «Oğuz Han» adıyle ölümsüzleştirilmiştir. Türk milletinin müşterek eseri olan «Oğuz Kağan Destânı» nda Mete'nin Çin'e, Hind'e, Avrupa kapılarına, Kuzey Asya'nın buzlu ülkelerine kadar uzanan fetihleri terennüm edilmiştir. Bu destanda, Türk'lüğün bütün hususiyetleri işlenmiştir. Destânın sonunda Oğuz Han, ölüm döşesinde oğullarına şu sözleri söyler: «Ey oğullar, ben çok yaşadım. Çok savaşlar gördüm. Çok ok attım. Çok ata bindim. Düşmanlarımı ağlattım. Dostlarımı güldürdüm. Gök Tanrı'ya borcumu ödedim. Sizlere yurdumu emanet ediyorum».

Claude Farrère'den Türk Tarihi Üzerine Hikâyeler: 2

Türk Şuûru

Çeviren: Orhan Yüksel

O DEVİRLERDE Türkiye, Türkiye'ydi... Çok zaman geçti aradan... O sıralarda ne evim, ne karım vardı; ne de daha sonraları olanlar gelmişti başıma... Yani, diyeceğim, çok mesuttum; yahut hiç değilse, şimdi bana öyle görünüyor... Öyleydim herhalde...

Çok zaman geçti!... Senenin birinci gününden, sonuncu gününe kadar, benim emektar Saint - Albans'ta otururdum... Hatırlar mısınız bilmem?... Bu ıskuna (1) 1895'te, Napoli Prensi kupasını kazanmıştı... Sonradan epey değişiklik yapmış, teknemi, uzun seyahatlere elverecek bir küçük yat hâline getirmiştim... Iskunam, gerçekten umduğumu yerine getirdi... Bahsettiğim yıl, beni Akdeniz'in bir ucundan bir ucuna gezdirdi durdu: Nice, Cenova, Napoli, Korsika, Sicilya, Malta, Cattaro, Korfu, Lepanto, Korent, Atina, Santorin, Rodos, Kıbrıs... Ve, Bursa, Istanbul, Trabzon... Sonra Kafkasya ve Kırım denen zümrüt yarımadası... Altın sarısı bir akşam, yahut mavi mineden bir sabah, demirimin düşmediği sahil kalmadı diyebilirim.

Gerçekten hayatımın en güzel günleriydi. Eğer bu hevesimi karşılayacak kadar zengin olsaydım, bu güzel günleri daha da devam ettirecektim. Ama yirmi tonluk bir ıskunayı çekip çevirmek, benim gibi bir garibin harcı değildi. Mürettebatım sekiz kişiydi ama, on altı kişilik yemek yerdi... Patronları ise kolundaki sırmalarla iftihar ederdi: Metresi on iki franga satılan sırmalarla... Bunun dışında — zaten oraya gelmek istiyorum — ne zaman kumanyamızı düzmek için bir limana uğrasam, orada da yerliler, âdeta diri diri derimizi yüzerdi. Hele İtalyanlar, Maltalılar, Yunanlılar... Eskiden, ataları olan korsanlar, ticaret gemilerini nasıl beklerse, onlar da bugün yatları öyle bekliyorlar. Sadece borda bordaya gelmek ve yangın yok... Ama yağma var. İşte, milletlerarası polise basit bir ihbar! Evet, yabancıları artık asıp kesmiyorlar; ama ellerine bir gemi düştü mü anbarlara varıncaya kadar soyuyorlar. Öyle ki, Ege adalarının hancılarından sadece kara zeytin almaya kalksa, dostumuz Vanderbilt bile iflâs eder. Eubée'de boş zamanlarında bakkallık eden Chalchisli bir Slav papazın bizden, biz Hıristiyanlar'dan fidye alışını hiç unutamam. Hz. Muhammed'in oğulları bile olsak, bize bunu yapmaması gerekirdi. Ondan sonraki uğrağımızın Türkiye'deki Çanakkale olduğunu düşündükçe, ne yalan söyleyeyim dehşete kapılıyordum. Benim gibi bir gâvurun kesesini kimbilir nasıl insafsızca boşaltacaklardı. Saf kan Ortodokslar bize böyle muamele ettikten

1) *İki direkli, yelkenli tekne.*

sonra Türkler ne yapmazdı?

Derken Saint - Albans, Çanakkale Boğazı'na geldi. Bir sabah, erkenden, sol kolda Trakya'nın sarılı, beyazlı falezlerini, sağ kolda, tepelerin üstünde on iki yel değirmenini gördüm. Bunların arası boğazdı.

Saint - Albans boğaza girdi. Çok geçmeden, evleri kabasaba boyalı bir küçük sahil şehri olan Çanakkale'nin önüne geldik. Epey oluyor; bu eski devirde, orada, boğazın muhafazasına memur Osmanlı nöbetçileri vardı.

Demiri attım ve karaya çıkmak için sandalı hazırlattım. Bir gün önce son konserve kutularını açıp bitirmiştik. Artık bir koyun almak, herhalde fazla lüks sayılmazdı.

Sandal, rıhtıma yanaşmak üzereydi. Ayağa kalkmış, karaya sıçramaya hazırlanıyordum. Birden iri yarı bir Türk askeri, kutudan çıkan bir şeytan gibi, kulübesinden fırlayıp ateşe hazır vaziyetteki tüfeğini üzerime çevirdi, sonra pek de yumuşak olmayan bir sesle, geri dönüp, geldiğim yere gitmemi emretti. Doğrusu, Osmanlı toprağına ayak basmak için pasaporta ihtiyaç olduğunu aptalcasına unutmuştum (2).

Durum berbattı. Konsolosluktan müdahale istemek?... Evet, mümkündü bu. Ama böyle bir hayâle kapılmıyordum, çünkü çok ağır işler, vaktimi alırdı: Fransız diplomasisi şekilcidir. Öte yandan protokol şerefine açlıktan ölmek niyetinde de değildim.

Birden: «Hay Allah, diye düşündüm, ben Türkiye'deyim ve Türkiye bahşişin vatanıdır!» (O zamana kadar duyduğum, dedi ki demişlere inanıyordum, doğrusu).

Kesemi açıp kocaman bir altın çıkardım... Devir, sahici altının para olarak kullanıldığı devirdi... Bu, yirmi üç franklık bir Türk altınıydı ve padişah hazretlerinin tuğrasını taşıyordu. Bahsettiğim parayı, askere önce uzaktan gösterdim, sonra, tüfeğini hemen geri çekeceğini umarak, ayaklarının dibine fırlattım.

Yanılmışım. Tüfek kıpırdamadı bile. Ve benim Türk altınım, bir tekmede, istihfafla, sandalımın ortasına geri gönderildi. Osmanlı, temiz ellerini kirletmemek için paraya dokunmamıştı bile. İnanılmaz bir şeydi bu! Fransa'dan ayrılışımdan beri, ilk defa bir Akdeniz yerlisi paramı reddediyordu.

Durumum da bundan daha az tuhaf değildi. Artık yata geri dönmekten başka yapacak şey kalmıyordu. Ben de öyle yaptım... Üzgün, mahzun, geri döndüm...

Gün bitmek bilmedi. Konsolosla akla gelebilecek her türlü telgraflaşmayı yaptım. İşe yaramadı ve bir hâl çaresi bulunmadan gece oldu. Artık iyiden iyiye acıkmaya başlamıştık.

Geceleyin ansızın karar verdim:

— Hazırlayın sandalı, diye emrettim. Sahile gideceğiz, ama gizlice. Gürültü istemem.

Gecenin karanlığında rıhtım boyunca ilerleyen bir sandal dikkati çekmez. Hem belki de!... Evet, belki de Türk nöbetçi uyuyordur şimdi!

Gerçekten de öyleydi. Gündüzün beni korkutan yerde kimse yoktu artık. Yavaşça yanaştık.

Sandalı rıhtıma bağlayarak, başına bir nöbetçi diktim. Sonra, geri kalan adamlarımla sessizce rıhtımdan, hattâ şehirden uzaklaştım. Çanakkale, bana tuzaklarla dolu gibi görünüyordu. Rüyalarıma konu olan koyunu satın alabilmek için herhangi bir köy işimi görürdü.

Şehirden iki kilometre uzakta, bir köye rastladık. Köyün kendisine mahsus bir pazar yeri vardı. Ortalık ağarmaya başlamıştı. Çobanlar, getirdikleri hayvanları kazıklara bağlı iplerle ayrılmış bölmelere yerleştiriyor, köylüler satacakları eşyayı yayıyordu: Kuşkonmazlar, havuçlar, enginarlar, insana sevinç veren patates çuvalları... Ve daha Anadolu'nun çeşitli mahsulleri eşeklerin sırtından indiriliyor, sıra sıra pazar yerine yayılıyordu.

Çok geçmeden alışverişe başladım ve aynı anda hayretler içinde kaldım. Koyun, sebzeler, karpuzlar, üzüm, hepsi inanılmaz, duyulmamış, akıl almaz derecede ucuz fiyatlarla satılıyordu. Ve benim için çok şaşırtıcı oldu ama, Türk satıcıları üstelik hırsız da değildi. Çalmıyorlardı. Cebelitarık'la Istanbul arasında ilk defa namuslu insanlarla alışveriş ediyordum.

Bu şaşkınlık içinde, durmadan satın alıyor ve istediklerini son meteliğine kadar ödüyordum. Allah için bu iyi insanlar benim yabancılığımdan istifadeye kalkmadılar. En son aldığım şey de bana, ilk aldığım kadar ucuz geldi.

Ruhumun içinden, Türk ruhunu ve Türkiye'yi takdis ediyordum. Sonunda, satın aldığım eşyayı, köyün eşekçisinden kiraladığım iki eşeğe yükledim ve Çanakkale'nin yolunu tuttum. Güneş yükselmişti. Bu saatte uyanmış olması çok muhtemel bulunan nöbetçinin gözü önünde eşyaları

---

2) Aslına bakarsanız o devirde pasaport sadece Türkiye, İran ve Rusya'ya girmek için lâzımdı. Ama o zamandan beri gelişme durmadı. Bugün hiçbir hudut, bu lüzumsuz formaliteden vazgeçmiyor.

nasıl yükleyeceğimi düşünüp duruyordum.

İki eşeğimi, yularından tutmuş hızla gitmeye çalışırken, birden, bir süvari peyda oldu. Köyden, bizim için gönderilmişti. Geri dönmemizi söylüyordu.

— Tamam, diye düşündüm, herşey çok iyi gidiyordu. İşte çapanoğlu çıkıyor şimdi, dur bakalım.

Döndük. Köyde, pazar yerinin ortasında, pazarın gürültüleri arasında beş, altı beyaz sakallı bizi bekliyordu. Bunlar, kadı ve köyün ileri gelenleriydi. Hemen yerlere kadar eğilip selâmlamakta fayda gördüm. En büyük ciddiyetle selâmımı iade ettiler.

Ama bu selâmın altında başka şeyler olduğunu seziyordum. Kadı'nın arkasında, bir sıra adam suçlu gibi dizilmişti; hepsi de alış-veriş ettiğim adamlardı. Hiç şüphesiz bu zavallılar, mallarını benim gibi bir kâfir köpeğe sattıkları için alenen cezalandırılacaklardı.

Yanlış anlamamışım. Kadı, eşeklerimdeki yükün hepsini indirtti. Sonra bütün aldıklarımı cins cins ayırttı; her cins ayrı ayrı tartıldı. Patatesleri bile saydılar.

Tahmin edeceğiniz gibi itiraz etmeyi aklımdan bile geçirmiyordum. Bu, durumumu kötüleştirmekten başka bir işe yaramazdı.

Tartı işi bitince, satıcılar birer birer heyetin huzuruna geldiler. Tek kelimesini anlamıyordum ama, şüphesiz sorgular soruluyor, ithamlar yapılıyordu. Kadı, sert bir ifadeyle parmağını uzatmış, domatesleri, salatalıkları teker teker işaret ediyordu. Suçlular, pişman bir halde, suçlarını itiraf ettiler.

Sonra bir küçük torba getirildi. Her satıcı kesesini açtı ve kadıya birkaç kurus bir ceza ödedi. Kadı, aldığı paraları önündeki torbaya atmadan önce ince ince hesap ediyor, paraları kuruş kuruş sayıyordu. Herkes cezayı ödedikten sonra, torba kapandı ve ağzı büzülerek bağlandı.

Sonra... Sonra... Hikâye inanılmaz bir gidiş almaya başladı. İyi dinleyin: Kadının bir işareti üzerine aldığım eşyalar, bir tanesi eksik olmamak üzere tekrar eşeklerime yüklendi. Ve kadı... Dinleyin... Duyun bunu... Ve kadı, nazik bir el hareketiyle bana izin verdiğini belirterek, kuruşlarla dolu torbayı bana verdi... Evet, bana verdi.

Gözlerim faltaşı gibi açılmıştı. Aynı zamanda caminin imamı olan kadı, çeşitli diller bilen muhterem bir zattı. Bildiği kadar Fransızca'sıyle bana izahat verdi:

— Çünkü, satıcılar, sana sattıkları eşyadan kâr ettiler... Evet... Yüzde on kazandılar. Halbuki, yabancıdan kâr alınmaz... Kitap'ta şöyle yazar:

Yabancıya, misafirin gibi muamele edeceksin...

Saint - Albans'a dönerken, başka bir yerde, bizim Molière'imizde yazılı olanları düşünüyordum, yanılmıyorsam şöyleydi:

Gerçekten öyle, Türk'e lâyık bir şuurla...

«Köyün, kendisine mahsus bir pazar yeri vardı.»

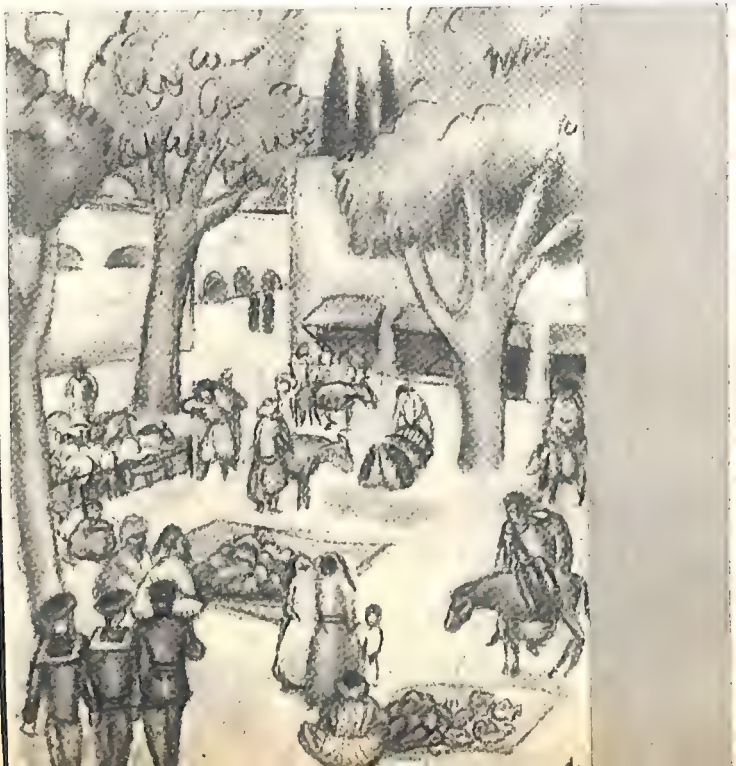

Hiçbir Yerde Neşredilmemiş Mektuplarıyla

ABDÜLHAK HÂMİD'İN HAYATINDAN YAPRAKLAR

2

Yazan: Kudret Sinan

HÂMİD'İN, İbrahim ve Osman Beyler'e yazdığı bazı mektuplardan anlıyoruz ki, Londra'ya ilk gittiği yıllarda kendisini bir hayli meşgul eden önemli bir aşkı olmuştur. Bu aşkın kahramanı genç ve güzel bir İngiliz kızıdır. Şâir, İngilizce'sini kuvvetlendirmek için — sanki daha yetkili bir kimse yokmuş gibi — genç, güzel, hattâ belirli bir aileye mensup genç bir kızı kendisine İngilizce dersi vermek üzere seçer. Osman Bey'e yazdığı mektupta ondan şöyle söz etmektedir: «Aman efendim; dünyada böyle güzel bir kız görmedim. İkisi de birbirinden güzel iki hemşire-i bî-hemtâ (eşi bulunmaz iki kız kardeş). Babaları eski ve zengin bir nâzır, anneleri ise nüzûllü bir kadın. Ne dersin?...»

Osman Bey'in diyecek bir şeyi yoktur ama, Hâmid bundan sonraki mektuplarında, bu iki kız kardeşten kendisine İngilizce öğretmeni olarak seçtiğine karşı derin bir hayranlık duyar. Artık bu öğretmeni mektuplarında daima (muallime-i bî hemtâ = eşi, menendi bulunmaz öğretmen hanım) olarak niteliyecektir.

Yeğenlerine yazdığı mektuplardan birinde Abdülhak Hâmid bu öğretmen konusunda şöyle demektedir: «Bizim İngilizce ilerlemeye başladı. Zira öyle bir hoca buldum ki, kendisinin yalnız talebesi değil, hem de tam bir meftûnuyum. Lâkin ummam ki bu saadet devam etsin. Çünkü benim güzellere karşı olan kalb zayıflığım daima hakkımda hayırsız olagelmiştir. Eğer Cenâb-ı Hakk'ın inayeti olursa bu sefer işte bir münasebetsizlik olmaz».

Fakat, anlaşılıyor ki, genç kız kolay avlanır bir av değildir. Hâmid ona ne kadar hissî davranırsa, o da aksine tam bir İngiliz soğukkanlılığıyla karşılık vermektedir. Başka bir mektubunda bu konudan şöyle söz etmektedir: «Muallimeyi evvelki akşam Lord Rozbri'nin suaresinden gördüm. Bir hafta evvel gönderdiğim mecnunâne bir mektuptan dolayı bana soğuk davrandı. Keyfi bilir. Ben, sevenlerin kurbanı, sevmeyenlerin sultanı olmak isteyen derviş ruhlu insanlardan biriyim. Ah yağmur, ah hava!...»

Şâir böyle der ama, kolay kolay da «muallime-i bî-hemtâ»nın peşini bırakmaz. Nihayet dişini sıkıp niyetini daha açıkça ona bildirir. Kızın ona verdiği cevabı yine bir mektubundan okuyalım: «Muallime-i bî-hemtâ geçenlerdeki bir dâvetime icabet etmişti. Tekrar içimi kendisine açtım. Ne dese iyi? Erkek sevemiyormuş; kendisinden pek çok güzel, pek çok kadınlar varmış. Onlardan birisini sevmeliymişim... Şimdi İsviçre'de bulunuyorlar...»

Genç kızı İsviçre'de de pek rahat bırak-

mayan Hâmid, ona bazı mektuplar yazmış ve soğuk cevaplar almıştır. Yeğenlerine bu durum hakkında şu bilgileri verir: «Muallime-i bî-hemtâ'nın, İsviçre'de bir dağdan sesini işittim. Kâfir, bana olduğu yerin vahşî güzelliğinin öyle alaylı bir tarifini yapıyor ki... Daha bakalım neler yapacak? Dostluk yine avdet ettiyse de, ümit gittikçe uzaklaşıp duruyor...»

Bir ara genç kızın inatçılığı erir gibi olmuştur. Bu arada bir resmini de ele geçiren şâir, Sâhib-zâde İbrahim Bey'e şunları yazar: «Muallimemin resmini elde ettim. Biradere gönderiyorum; görüp iade edecektir. İstersen, yine iade olunmak şartıyle, sana da göndereyim. Bak gör. Bak dünyada bu kadar sevimli şehre görülmüş müdür? Fakat yazık ki, kendisi köyde olduğundan, istediğim kadar göremiyorum. Muhabere ile iktifa ediyoruz. Yakında bunun da kesileceğinden korkmaktayım. Evvelki gün yine üç saat kadar tenha olarak beraber bulunduk. Artık bizim sırr-ı muhabbet meydana çıktı. İş, annesine, babasına aksettiğinden mahzurlar, tehlikeler meyûsluklar görünmeye başladı...»

«Muallime-i bî-hemtâ» ile şâirin arasındaki bu münasebet, bazan iyi, bazan ümitsiz olarak, bir süre devam eder. Ama sonunda Hâmid bu işten hayal kırıklığıyla çıkar. Bu konudaki son mektubu şu satırları ihtiva etmektedir; ondan sonra artık şâir bu meseleyi hiç açmaz: «Bizim medrese-i aşk ve muhabbet yıkıldı; ben ise, onun enkazı arasında kaldım. O enkaz ile yeni bir bina yükseltmeye çalışıyorum. Bundan başka mânâ anlama, yıkılan şeyi tamir etmekle uğraşıyorum demek isterim. Bilmem nasib olur mu? Eğer ümit etmesem rahat edemezdim. Bereket versin ki, yine iş yoluna girer diye,

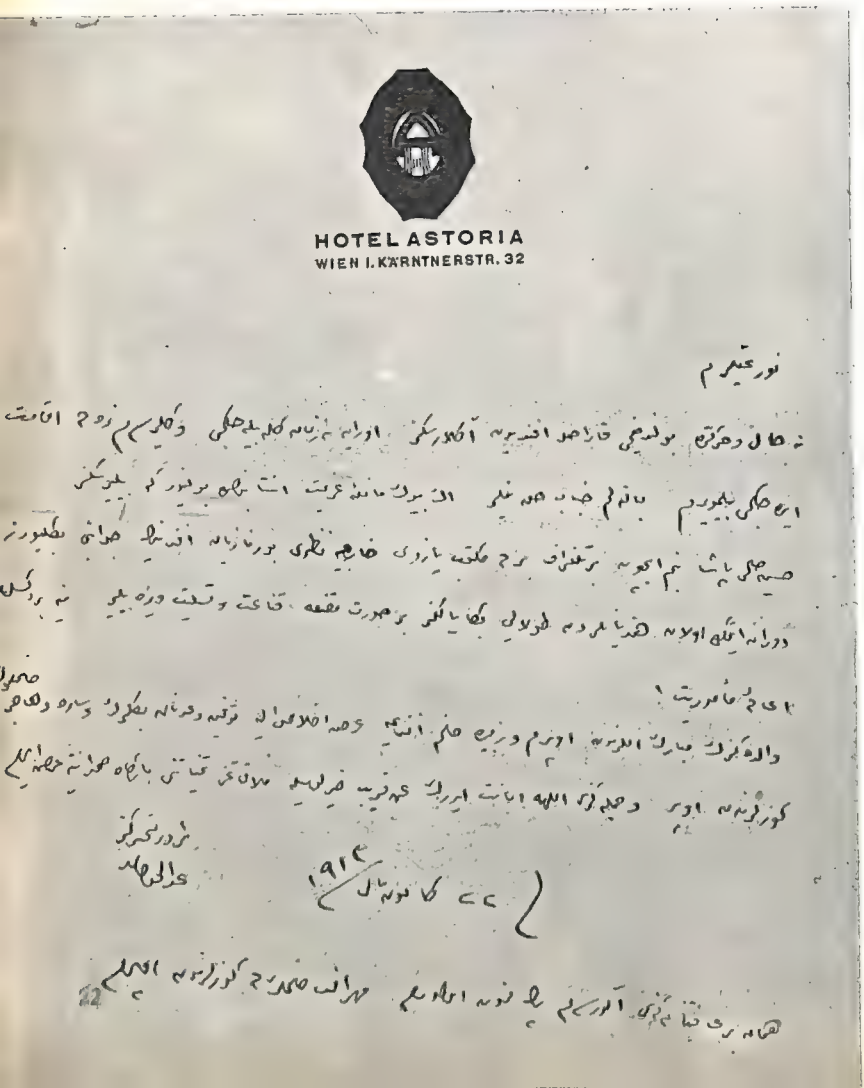
HOTEL ASTORIA
WIEN I. KÄRNTNERSTR. 32

Abdülhak Hâmid'in, Viyana'da bulunduğu sırada bastırdığı antetli kâğıda yazdığı bir mektubun baş kısmı.

hafif ve zayıf bir ümidin taşıyıcısı bulunuyorum. Kendisi on beş gündür deniz üzerinde seyr-ü seyahatla meşgul. Hiçbir haberi gelmiyor. Ailesinden çok ben merak ediyorum. Benim, o dünya güzelinden gördüğüm iyiliklerin tarifinden âcizim. Herşey yoluna girecek gibiydi ama, şu parasızlık bütün ümitlerimi kırdı. Ne dersin bu hâle?...»

Ama bu mektubundaki yeisli durumuna aldanmayalım. Yukarıdaki satırlarda ağzından kaçırıp da, sonra tevil etmesine rağmen Hâmid, «O enkaz ile yeni bir bina yükseltmekten» — daha doğrusu Amasya'nın bardağı, biri olmazsa biri daha demekten — kolay kolay vazgeçemez.

Abdülhak Hâmid'in bu yeni aşkını, o aşktan çok daha güzel, bir seyahat tasviri içinde okuyalım:

«... Lord Stanli'nin sayfiyesinden yazdığım mektubu elbette almışsınızdır. Dün akşam Londra'ya avdet ettik. Bana şimdi rüya gibi gelen bu seyahatimiz pek lâtifti. Yalnız Gal memleketini görmekle iktifa etmedik. Oradan deniz yoluyla beş saatlik bir seyahat daha yaparak Irlanda'ya geçtik. İki gece Dablin şehrinde kaldık. Sonra sabahleyin, alafranga dokuzda, Dablin'den hareketle, vapurdan şimendöfere geçerek, gece on bir raddelerinde Londra'ya vasıl olduk. Irlanda denizi pek sert, pek fena olmakla meşhur iken, bizim talihimize, giderken de, gelirken de sakindi. Ancak Dablin'e iki saat kala bir sis bürüdüğünden göz gözü görmüyordu. Kaptanların bu seyahatte ne kadar meharet gösterdiklerini tarif edemem. Sahilden, şimdiye kadar işitmediğim surette, vahşî sadalı borular çalınıyor, bütün vapurlar haykırıyor, toplar atılıyordu. Bir kıyâmet kopuyordu; fakat hiçbir şey görülmüyordu. Sanki üç yüz kadar körü bir vapura koymuş gönderiyorlardı.

«Sayfiyede sürdüğümüz âlem, «âlem-i bâlâ» denilmeye lâyıktı. Misafirlerden bir genç ve güzel kız nedense bana fazla alâka gösteriyordu. Beraber sandala binip gezdik. Kuş yuvası aramak bahanesiyle ağaçlıklar içindeki gizli yollara gittik. Kız, benim fesimi çıkartıp başımı görmek istedi, gördü. «Böyle daha iyisiniz,» dedi. Bir hayvan muayene eder gibi, bu kızın beni tetkik etmesi pek masumâne idi. Bir aralık eldivenlerimi de çıkartıp ellerime baktı. Düşündükçe güleceğim geliyor. Yemekte beni daima yanında istiyordu. Bir keresinde: 'Size bir şey sormak istiyorum,' dedi. 'Peki' dedim. 'Fakat sizi daha iyi tanıdıktan sonra soracağım, yarın sorarım' dedi. Yarın oldu. 'Sorunuz!' dedim. Meğer maksadı fesimi çıkarır mıyım, çıkarmaz mıyım (!), onu sormak imiş. Londra'ya çabuk döneceğimizden dolayı üzüntülerini bildirdi. Annesi yok; babası ve bir kızkardeşi var. Bahriye amirallerinden birinin kızı. Birkaç gün sonra Londra'daki evlerine dönecekler. Ben de gidip orada kendilerini göreceğimi vaadettim. Suareleri, bilmem neleri oluyormuş...»

Hâmid — belli ki — bu yeni arkadaştan çok memnundur; kendisini yeni bir maceranın eşiğinde hissetmenin mutluluğu içindedir. Bu mutlulukla mektubunda — bir başka konuya geçip — şunları anlatıyor: «Suare dedim de aklıma geldi. Bu akşam bir suareye davetliyiz. Akşam, Londra'ya on dört saatlik bir seyahattan sonra geldim, giyindim. Bir yere davetli değildim. Elhamra'ya gidip bizim Hindli Sâhib'i buldum. Etrafını karılar almış, oturuyordu. Birlikte gidip «supe» ettik. Sonra, iki karı, iki de biz, dört kişi bir arabaya binerek gece yarısından sonra Sâhib'in oteline gittik. Ondan sonra ne yaptığımı bilmiyorum. Bir derecede sarhoş olmuşum ki, hâlâ başım dönüyor. Ne azgın adammışım, ne haşarı herif imişim... Nedir benim bu ettiğim?... Ne!. Karılara bir türlü doyamıyorum. Bir karının koynuna girsem yine karı düşünüyorum. Karı olmasa ben bu dünyada yaşayamazdım. «Sosyete» içinde bir âfet gördüm; uğradığım âfetler içinde böylesini görmedim. Aman İbrahim o ne boy?... Aman Osman o ne kaş, ne göz, ne renk?... Aman imdat eyleyiniz bana, aman geberiyorum... Ne, ne!... Beni dinle. Şimdi biz «ne»yi değiştirdik. Âsım Paşa merhumunki gibi kalın «ne» modası geçti. Şimdi ince «ne», yani Rum ağzı «ne» kullanılıyor. Gayet de uzun: Neeee!... Bu da Rüstem Paşa modası... Yine kıza gelelim: Aman, aman, aman!... Başka yazacak söz bulamıyorum. Kalkıp tepineceğim, haykıracağım. Ârifî Paşa-zâde Mustafa Şekib Bey'in benim feryatlarımdan neler çektiğini kendinden sormalı...»

Mektuplaşmalardan anlaşılıyor ki, Hâmid bir ara Istanbul'a geldiğinde, burada bir Macar kızı ile münasebette bulunmuş, sonra onu — birçok benzerleri gibi — terkedip gitmiştir. Yeğenleri, bu mesele hakkında kendisine bazı sitemli sözler yazmışlardır. Şâir bir mektubunda, bu konu hakkında onlara şöyle yazmaktadır: «... Istanbul'daki budala Macar kızına gelince: Ona karşı vakıa biraz düşüncesiz davrandım. Maamafih, değirmenci kızı olduğunu bilmiş olsaydım o şekilde bir teklifte bulunmazdım. İş sonradan anlaşıldı ve o zaman işime gelmeyeceği mâlûmum oldu.

Abdülhak Hâmid Tarhan ve eşi Lüsyen Hanım.

Hem itikadımca o kızın bana gösterdiği muhabbet benim için olmayıp, evlenmek içindir. Çünkü otuz dört yaşındaki çoluk çocuk sahibi bir adama o yaşta bir kızın sevgi göstermesi tabiî değildir. Bense yakışıklı bir adam da değilim. Sen bu kızdan başka hangi yolda emsal biliyorsun ki: 'Maksadınız gönül eğlendirmek; şâirlik insaniyetsizlik değildir. Eskilerine kıyas ederek söylüyorum,' diyorsun.

(...) nın kızına gelince: Ben ona alâka göstermedim. Alacak olduk, sonra şartlarda uyuşmadık, caydık. Bu gibi işler dünyanın her tarafında görülmüş ve görülür şeylerdir. Dedim ya, ben o kızdan başkasına karşı böyle bir münasebetsizlik ettiğimi bilmiyorum. Eğer sen biliyorsan bana yaz da anlıyayım. Bir de benim bir kadını bahtiyar edemiyeceğimi nereden biliyorsun? Merhumeyi (Fatma Hanım'ı kastediyor) bedbaht ettim miydi? Seni temin ederim ki, ben iki adam değil, on iki adam kadar başka başka olsam, eğer kendim bedbaht olmaz isem alacağım kadını bahtiyar etmeye hem kabiliyetli, hem de muktedirim. Bir lahza yanından ayrılmak istemediğim Fatma'mla birden bire ebediyyen ayrılınca ne olduğumu, ne yaptığımı bilmez bir adam oldum ve bedbahtlık içinde bulunduğum sırada, bu hâlin iktizasından olarak (Abdülhak Hâmid burada Nasreddin Hoca'nın: 'Rahmetlinin derdinden ne yaptığımı ben de biliyor muyum ki?' hikâyesini hatırlatıyor), mâhud Macar kızına biraz münasebetsizlik ettim. Bununla beraber ırz ve iffetine dokunmadım. 'Sizi seviyorum, almak istiyorum,' dedim. Sonra da alamıyacağımı söyledim. Kabahatim bundan ibaret. Buradaki kızla ise o derecelere yanaşmam; zira olacak iş değildir. Fakat kendisini sevdiğimi inkâr edemem ve icabederse bunu kendisine söylerim. Söylemek de fena ise, bana ihtar et, yani düşünceni söyle... Şimdi ben bu kızı seviyorum, bunu da sana gizli olarak söylüyorum. Ne yapayım? Sualime seri bir cevap gönder...»

Hâmid, yirmi yıllık Londra hayatında, alabildiğine hızlı bir aşk dönemi yaşamıştır. Bunlardan, elimizdeki mektuplarına kadar aksedenlerinden başlıcalarını, böylece özetlemiş bulunuyoruz.

Bedmest-i gazab elimde bir câm;
Dursun, diyorum, şu seyl-i eyyâm.

Ve Londra'da bu türlü bir ömür geçi-

(Devamı 26. sayfada)

Biraderim efendim,

Hele şükürler olsun, bir mektubunuz geldi. Hem sıhhat haberinizi aldığıma, hem de meraktan kurtulduğuma doğrusu memnun oldum. Sadık Paşa'nın (muhtemelen Abdülhamid'in sadrâzamlarından Sadık Paşa) beyefendimize (Sâhib Molla) olan mektubunu görmüşsünüz ve benim hakkımda olan bir fıkrasını yazmışsınız. Fakat son sözlerini okuyamadım. Niçin derseniz, biraz acayip yazmışsınız, okuyamadım. «İnşallah yarın uzun uzadıya görüşürüz» ibaresinden sonra olan sözleri bir daha yazmanızı rica ederim. Sadık Paşa bu mektubu, benim Paris'e vardığım günü yazmış; halbuki o gün ben dahi peder beyefendiye (Sâhib Molla) bir mektup yazıp göndermiştim. Mektubun üstünü Bâkî Bey'e yazmıştım ki, size de Bâkî Bey yollamak lâzım gelirdi. Acaba niçin vâsıl olmamış? Vâkıa sefaret postasıyle (kuriye ile) göndermemiştim; ayrıca Nemçe postasına (Avusturya. O zaman hemen her Avrupalı devlet elçiliklerinin Istanbul'da kendilerine mahsus ve âdeta müstakil birer postahanesi vardı. Devlet postalarına güvenemiyen kimseler, Istanbul'la haberleşmelerini bunlar aracılığı ile yapabilirlerdi.) verdirmiş idim. Demek ki bizim o mektup, Istanbul'da Beyoğlu'nda olan Nemçe postahanesinde kalmış. Belki şimdiye kadar küflenmiştir. Mümkün olsa da Ahmed Ağa, Nemçe postahanesine gidip hem Bâkî Bey'in namına, hem de Murad Bey'in namına olarak yazılmış mektubu sual etse. Zannederim ki, Bâkî ve Murad Beyler'e birkaç tane daha mektup bulur. Bulduktan sonra da zannederim ki tekrar Paris'e göndermez; elbette sahipleri olan Bâkî ve Murad Beyler'e götürüp verir.

Diyelim ki bu mektuplar, sefaret postasıyle gitmediği için, size vâsıl olmamış; fakat ben, sefaret postasıyle dahi, geldiğimin haftasında bir mektup yolladım ki, buradan haziranın yirmi dördüncü cuma günü gitti, size temmuzun birinci cuma günü varmak lâzım gelir. Bu hesapça cevabı gelmeli idi. Demek, daha o zaman almamışsınız. Memûl ederim ki, gelecek hafta inşallah bu mektupların cevabını da alırım. Benim bu mektubu yazdığım zaman, siz onları yazmış da göndermişsinizdir, belki de şimdi yoldadır.

Mektubunuzda bana elkab olarak — mârûz-ı bendeleridir — ibârâtını hâvi ve «efendimiz» gibi, «zât-ı âliniz» gibi, «bendeniz» gibi tabirât-ı resmîyeyi çirkin görürüm. Ben nasıl yazıyorsam siz de öyle yazınız.

Paris'te harbe dair haber alırız zanniyle «Muharebeden bahse lüzum görmem» diyorsunuz. Halbuki bura gazetelerinde o meseleye dair doğru havadis okumak muhâlâttan (imkânsız şeylerden) dır. Bizim taraftarlar Osmanlılar'ın galibiyetine, Islav muhbirleri ise Sırplılar'ın muzafferiyetlerine dair telgraf çekiyorlar. Bu telgrafların hepsi birbirini cârih olarak (yalanlayarak mânasına) gazetelerde görülüyor; o cihetle hakikat meydana çıkamıyor. Fakat sefarete her hafta Basîret (o zamanın Osmanlı gazetelerinden biri) ve daha sair Istanbul gazeteleri geldiğinden, mucib-i inşirah (gönül ferahlatıcı) havadisi o gazetelerde mütalâa ettiğimiz gibi, hariciye nezâretinden muharebede askerlerimizin nusretinden (başarısından, galibiyetinden) bahseden telgrafnâmeler aldığımızdan, bu suretle de def'-i evham ediyoruz.

Sultan'ın (Avrupalılar gibi, padişah yerine sultan diyor.) Bosnalılar'a gönderdiği telgrafnâmenin suretini yazmışsınız, memnun oldum. Sultan, ecdâd-ı izâmına (büyük ve şerefli ecdâdına) takliden muharebe mahalline gitse, daha şanlı bir büyüklük göstermiş olur.

Mustafa Paşa merhumun oğlu Osman Bey'e, rütbe-i vezâret verilmiş. Merhumun familyası (ailesi) teselli ve iltifata sezâdır; fakat bu kadarı da ziyâdedir. İzzet Bey'in gönüllü yazıldığını (sonradan paşa olan İzzet Fuad Paşa) Paris gazetelerinde okudum. Koca Fuad Paşa'nın hafîdinin (torununun) bu hamiyyetini şâyân-ı tahsin gördüm. Kendisinin bu hareketi, Istanbul halkınca, Frenk-perestlikte olan sui-şöhretine bir dâflâ-ı müstahsenedir (alafrangalıkta kazandığı kötü şöhreti gideren güzel bir davranıştır).

Resm-i selâmı ifada bizim mutâd-ı tenbelânemize (tenbelliğimize) imtisâl etmişsiniz (uymuşsunuz). Eğer Fatma Hanım'ın mektubunda da (Istanbul'da bıraktığı, sonradan Bombay'dan dönerken Beyrut'ta ölen eşi) ayrı ayrı selâm görmeseydim, diyâr-ı gurbette muhtac-ı selâm olduğum cihetle, biraz mahzun olurdum. Doktor Bimesti'nin selâmına mukabele ederim. Hüseyin (oğlu; sonradan Washington elçiliği müsteşarı iken ölmüştür) bir bıyıklı resim gördükçe «baba» diyormuş; ben de burada o yaşta bir çocuk gördükçe «Hüseyin» diyorum. Familyanın Edir-

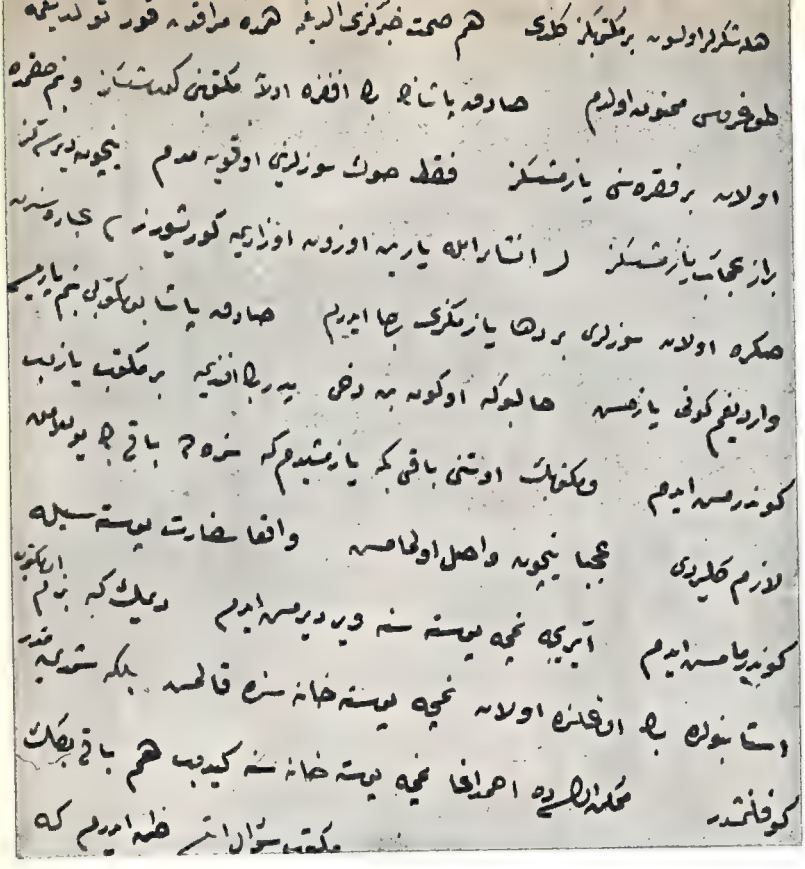

Aynen yayınladığımız mektubun baş kısmı.

ne'de bırakılmamasını cümlenizden rica ederim. Geldim geleli resmimi aldıramadım. Muradım bir yirmi gün sonra aldırmaktır. Aldırdıktan sonra sakal koyuvermek istiyorum; çünkü her gün traş olmak zahmetli şey. Fatma Hanım'dan her hafta benim için mektup isteyiniz; kendisine kalırsa üşenecek; fakat siz zorlayınız. Resm-i selâm, ona yazdığım mektuptadır. Bâkî, cümlenizi Rabbime emanat ederim.

8 temmuz 1292 perşembe

Biraderiniz

Abdülhak Hâmid

NOT: Sigaralar gelecek haftaya kalmış. Allah sahih eylesin. Benim ise kırk tane sigaram kaldı. Zannetmem ki gelecek haftaya kadar kifayet etsin.

ren şâirin, mektuplarındaki en güzel nüktelerinden biri de şudur: Bilindiği gibi İngilizce'de «land» ülke, memleket; «verâ» ise Arapça'da öte, uzak mânâlarına gelir. Hâmid, bu iki yabancı asıllı kelimeyi Farsça bir terkib hâlinde birleştirir ve «Londra'dan» yerine «Land-ı verâ'dan» diye yazar. Bu uydurma, fakat nükteli terkib, aynı zamanda, «uzak ülkelerden» mânâsına bürünür.

Abdülhak Hâmid, tanıdığı ve sevdiği birçok arkadaşının, edebiyatçıların ölüm haberlerini, yurt dışında iken almıştı. Bunlar içinde en yakını, en çok sevgi ve saygı duyduğu Nâmık Kemal'di. Gerçi Nâmık Kemal'le — ömürleri boyunca — ancak iki, üç defa, o da çok kısa olmak üzere karşılaşmışlardı. Ama ikisinin de birbirlerine derin muhabbetleri vardı.

Hâmid, Nâmık Kemal'i, ilk olarak, daha kendisi on iki yaşlarında iken görmüştü. O zaman Nâmık Kemal, yirmi, yirmi beş yaşlarındaydı. İkinci karşılaşmaları Ebüzziyâ Tevfik Bey'in evinde olmuştu. Tevfik Bey'in okumakta olduğu bir yazıyı «Tout de bon, tout de bon» diye karşılayan Nâmık Kemal, bu sefer de genç şâiri pek önemsememişti. Ancak üçüncü karşılaşmalarında aralarında konuşma geçmişti. *(Devamı gelecek sayıda)*

Osmanlı İmparatorluğu'nda XVI. ve XVII. Yüzyıllarda

Para Ayarlamaları

Yazan: Nigâr Anafarta

KURULUŞUNDAN, XVI. yüzyıl ortalarına kadar, hızla ilerleme ve gelişme gösteren Osmanlı İmparatorluğu'nda, bu yüzyılın sonlarına doğru, gerileme başlamıştı.

1574 - 1617 yılları arasında hüküm süren III. Murad, III. Mehmed ve I. Ahmed zamanlarında devlet idaresi, bir yandan söz sahibi devlet adamı yetişmemesi, öte yandan kadınlar, ağalar ve musahiplerin devlet işlerine müdahaleleri yüzünden, imparatorluğun durumu günden güne kötüye yönelmiş, rüşvet ile ehliyetsiz kimseler iş başına getirilmişti. Buna paralel olarak, askerî, malî düzen ve ilmiye teşkilâtı kökten bozulmuş, kanunnâmelere uyulmaz olmuştu. Büyük memuriyetlere, eyâlet valiliklerine, kadılıklara tayinlerde liyakate bakılmıyor, bu gibi yerlere en çok para verenler atanıyordu.

III. Sultan Murad zamanında, hükümdar üzerinde esaslı etkileri olan Nurbânû ve Safiye Sultanlar aracılığı ile saraya nüfuz eden kimseler, türlü entrikalar çevirip, kendilerine ve yabancı devletlere çıkarlar sağlıyor, hattâ diledikleri kimseleri iş başına getirebiliyorlardı.

İmparatorluğun geniş sınırları içindeki ayaklanmalar, İran ve Avusturya savaşlarının sürüp gitmesi, para darlığını artırıyor, tahsilât yapılamıyor, maaşlar zamanında ödenemiyordu. Seferde bulunan askerin muntazam maaş alamaması disiplini sarsmış, asker, savaşma gücünü kaybetmiş, üstlerini saymaz olmuştu. Bu devirde, saray mutfağının masrafları da alabildiğine artmış, Kanunî Sultan Süleyman zamanında bir yıllık masraf 48 yük, yani beş milyon akçaya yakın iken, III. Murad zamanında 200 yüke, yirmi bir milyon akçaya yükselmişti.

Gerek harp, gerek saray masraflarının süratle artması, paranın değerini de etkilemiş, devlet teşkilâtı gibi para düzeni de bozulmaya başlamıştı.

III. Murad'ın saltanatının ilk beş, altı yılında, Kanunî ve II. Selim zamanlarındaki 63 akçalık değerini koruyan altın, daha sonraları 70 akçaya kadar yükselmiş, harp ve saray masraflarının devamlı artması, büyük bir para sıkıntısı yaratmıştı. Buna bir çare olarak, bir akça, dört - beş parçaya bölünmüş, «hurde akça» adı ile sürülmeye başlanmış, askere maaş olarak bu değersiz para ödenmiş, satın alma gücü düşük olan bu para yüzünden asker ayaklanmış, alıcı - satıcı arasında tartışmalar başlamış, devletin malî itibarı ortadan kalkmıştı.

1584 yılında para, değerinden bir miktar daha kaybetmiş ve Kanunî Sultan Süleyman kanunnâmesine aykırı olarak, yüz dirhem gümüşten 800 akça kesilmesi, bir dirhem gümüşün sekiz - on akçaya satılmasına sebep olmuş, bu sebeple altın biraz daha yükselmiş, 120 akçaya çıkmıştı.

Bu devrin tarihini yazmış olan Selânikî Mustafa Efendi, paranın değerini kaybetmesini ve buna karşı uyanan tepkileri şöyle anlatır: «... hurde akça ki, eskiden olan akçanın herbirini halk kesip usûl ve nizama aykırı olarak beş parça edüb asla sikkeden nam ve nişan kalmayıp, yüz dirhem gümüşten 500 akça kesilmek padişah kanunu iken, yüz dirhem 2.000 züyuf akça (kalp para) olup hiçbir türlü işe yaramayıp, giderek gümüşün dirhemi on ikişer akçaya satılıp alınmaya başladı

ve kuruş eskiden 40 akça iken 80 akçaya alınıp verilir oldu ve altın 60 akçadan 120 akçaya çıkıp buna göre cümle narhlar, tüccar arasında iki bahaya itibar olunup, yiyecek, içecek, giyecek dahi bu nedenle arttığından, faraza herkes ulûfe (maaş) on altın alırken, beş altın almaya başlamağın bir gün sipah gurûhu toplanarak, hurde akçayı ellerine alıp Şeyhulislâm Şeyhî Efendi huzuruna iletüb bu makbule akçayı ulûfe deyü verirler».

Sultan III. Murad'ın musahibi Rumeli Beylerbeyisi Doğancı Mehmed Paşa, 1589 yılında, bu malî krize bir çare bulmak için, sikke ayarının düzeltilmesine memur edilmiş, ama daha işe başlamadan asker ayaklanmış ve Osmanlı tarihinde ilk defa olarak kelle istemişlerdi. Bunun üzerine Mehmed Paşa ile Defterdar Mahmud Efendi askere teslim edilmiş, kelleleri uçurulmuş, askerin ayaklanması bu suretle yatışmıştı. Fakat para nizamı tam bir keşmekeş içinde idi, bir yandan da Yahudiler, gümüş akçaları kırpmaya ve çıkarlar sağlamaya devam ettiklerinden paranın ayarlanması zarurî bir hâl almıştı.

Sultan III. Murad'ın saltanatı bu kargaşalık ve para sıkıntısı içinde sona ermiş, yerine tahta geçen III. Mehmed, harp yeni sona erdiği için, artan masraflara karşı bir çare olmak üzere ve hazinenin çıkarını da düşünerek, noksan ayarda para bastırmıştı. Bir dirhemden sekiz akça kesilmesi gerekirken, on iki akça kesilmesi, hükümetin bütün tenbih ve tehditlerine rağmen, altının 220 akçaya yükselmesine sebep olmuştu.

1598 yılında, paranın bu bozuk düzeninin ıslahı için yeni bir tedbir düşünülmüş, Darphane Nâzırlığına tayin olunan eski defterdar Ali Efendi'nin teşebbüsü ile Enderûn hazinesinden 200 yük (bir yük 100.000 akçaya eşit) akçalık gümüş ile bazı gümüş eşya alınıp sikke kesilmek üzere eritilmişti. Bu suretle sağlanan gümüşün bir dirheminden sekiz akça kesilmek üzere para yeniden ayarlanmış, piyasada bulunan bozuk ve kalp paraların toplanmasına girişilmek istenmişti. Bu teşebbüs tam olarak gerçekleştirilememiş ise de, altının değeri 220 akçadan 180 akçaya kadar indirilebilmişti.

Bundan üç yıl sonra, tekrar paranın ayarlanmasına lüzum görülmüş ve sadaret kaymakamı Yemişçi Hasan Paşa, yeniden akça kestirmiş, bunun sonucu olarak altın 120, kuruş ise 80 akçaya kadar düşürülebilmişti.

1607 yılında, I. Sultan Ahmed tarafından Istanbul kadısına yazılan bir hükümde, altının 120, kuruşun 80 akçaya tedavülü ve halis gümüşün bir dirheminden 9 akça kesilmesi teyiden emrolunmuştu.

II. Sultan Osman zamanında, yeniden bir buçuk kırat ağırlığında birlik ve bunun on kat ağırlığında onluk akçalar kesilmiş, bu zamanda altının değeri 150 akçaya yükselmişti.

1623 yılında, IV. Murad padişah olduğu zaman, altı sene süresince dört padişah değişmesi ve dört defa cülûs bahşişi ödenmesi, üstelik sürüp giden harpler yüzünden akçanın değeri kalmadığı için, altın 250 akçaya yükseldi. Bu duruma bir çare olmak üzere, Sadrâzam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın tedbir ve teşebbüsü ile, beş kırattan biraz daha ağır olan, gerçek ayarlı ve «para» isimli yeni bir sikke kestirilmiş, bu suretle altının değerinin 120, kuruşun ise 80 akçaya düşürülmesi sağlanmıştı. Bu devirde akçanın ağırlığı 1,5 kırat ve on tanesi bir dirhem itibar olunmuş, yeni kesilen paranın ağırlığı ise iki akçaya eşit olarak ayarlanmıştı.

Paranın değerini kaybetmesine paralel olarak esnafın ihtikârı da alabildiğine artmış, yükselen fiyatlar ve paranın bozuk düzeni sebebiyle satın alma gücü ortadan kalkmıştı. Bu durumu da düzene koymaya karar veren Sadrâzam Mustafa Paşa, her türlü eşya ve malın satıcıları ile sanat sahiplerinin kethudâ ve yiğitbaşıları, bilirkişiler ve tarafsız kimseleri, kendi başkanlığında bir toplantıya çağırmıştı. Bu önemli toplantıda, piyasada mevcut bütün mal ve eşya ile hizmetlerin fiyat ve ücretleri tesbit edilmiş, o zamana kadar sınırsız yükselmiş fiyatların yarı yarıya veya üçte bir ve iki oranında indirilmesine oybirliği ile karar verilmişti. Ayrıca, bu toplantı sonunda, 17 ramazan 1050 (30 aralık 1640) tarihiyle bir narh defteri düzenlenmiş, ekmekten başlayarak, çeşitli yiyecek, içecek, giyecek ve bütün ihtiyaç maddelerine, hamam, hamal ve dellâl ücretlerine, fare kapanına varıncaya kadar, akla gelen gelmeyen mal ve eşyaya ve hizmetlere, bütün ayrıntıları inceden inceye belirtilerek narh konulmuştu.

Günümüzden 330 yıl evvel düzenlenen bu narh defteri, bugün de ilgi, ibret ve hayretle incelenmeye değer niteliktedir.

İyi niyetle düşünülen bu tedbirlere rağmen, IV. Sultan Murad'dan sonra da paranın değeri kararlı olamamış, düşmeye devam etmiş, özellikle IV. Mehmed zamanında, 1650 - 1656 yılları arasında, para nizamı büsbütün bozulmuş, fakat Köprülüler devrinde ıslah edilmiştir.

Sultan Reşad'ın Başmâbeyncisi
Tevfik Bey'in Günlük Notları: 2

Mevlevîhâneyi Ziyaret

Sadeleştiren: Ş. K.

24 TEŞRİNİEVVEL
1326 (1910) PAZAR

Ahmed Nâmi Bey geldi. Âkif Bey de hazır olduğu halde, ziyafet tertibatıyle meşgul olundu.

25 TEŞRİNİEVVEL
1326 PAZARTESİ

Istanbul kadısı Cemal Bey geldi. Önümüzdeki cuma günü başlayacak ramazan hakkında malûmat verdi.

Istanbul'da bulunan Prens Bonaparte huzura kabûl edildi. Büyük Bonaparte'ın küçük yeğeni olan bu zat, akademi âzâsından imiş. Akşam ziyafetinde 60 kişi bulundu. Veliahd da gelmişti. Yemeğin sonlarına doğru padişah hazretleri de sofrayı teşrif buyurdu. Yemeği Tokatlıyan aşçıları hazırlamıştı.

Yemekten sonra sadrâzam, dahiliye, hariciye ve adliye nâzırları başmâbeynci beyin odasında bazı müzakerelerde bulundular.

26 TEŞRİNİEVVEL
1326 SALİ

Kolera münasebetiyle suların matbah-ı âmire'de kaynatılması kararlaştırıldı. Bu arada tabiblerin nezareti lüzumunu da teklif etmiştim, kabûl olundu.

27 TEŞRİNİEVVEL
1326 ÇARŞAMBA

Avusturya ve İngiltere sefirleri huzura kabûl edildiler. Dâmâd Hâfız İsmail Hakkı Bey ve Ahmed Nâmi Bey geldiler.

Huzura çağrıldım. Başkâtip bey de beraberdi. Ahmed Nâmi Bey'in ve kuyumcunun geldiğini söyledik. Bize: «Yüz lira Dâmâd İsmail Hakkı Bey'e, yüz lira da Ahmed Nâmi Bey'e vermemizi» irâde ettiler. «İki yüz lira da sultana verilsin. Şimdi Meşrutiyet zamanındayız, eskisi gibi davranılması münasip olmaz; bazı şeylerden vazgeçilmesi zamanın icabâtındandır, gücenmesinler» diye ilâve ettiler. Emirlerini yerine getireceğimizi ifade ederek huzurdan çıktık.

Bir müddet sonra tekrar çağrıldığımda Istanbul Kadısı İshak-zâde Cemal Bey'in, ramazana ait meselelere dair tanzim ettiği «İsbât-ı Ramazan» vesaire kâğıtlarını arzettim. Sâbık ve esbak şeyhulislâmların, Edirne seyahati sebebiyle arz-ı tazimat için geldiklerini söyledim. Berlin ataşemiliteri Enver Bey de, arz-ı vedâ için gelmişlerdi. Huzura kabûl olundular.

Padişah hazretleri, İshak Efendi-zâde Cemal Bey'in tanzim ettiği varaka için «Pek güzel bir şey, birlikte okuruz,» buyurdular. Yine bu zatın getirdiği «Def'il-

mefâsid» için de «Onu da birlikte okuruz» dediler. Abdest alacaklardı, huzurlarından çıktım.

28 TEŞRİNİEVVEL
1326 PERŞEMBE

Ahmed Nâmi Bey saraya gelerek, birlikte Ayşe Sultan'ın Bebek'teki köşküne gidildi. Dönüşte, yemekte Başkâtip Cevad Beyefendi, sâbık dârüssaade ağası Abdülgani Ağa bulundukları gibi, meclisi mebusan reisi sânîlerinden Elbistânî Efendi ve ..... mebusu ..... Bey ve Âdil ve Edhem Beyler'le sair kimseler vardı.

Huzura kabûl edildim. Ahmed Nâmi Bey'in nasıl gidip geldiği hakkında kendilerine malûmat arzettim.

29 TEŞRİNİEVVEL
1326 CUMA

Dolmabahçe Camii'ndeki selâmlıktan sonra Balmumcu'ya teşrif-i hümâyûn vukubuldu. Vak'anüvis Abdurrahman (Şeref Bey de maiyyet-i seniyyede idi. Balmumcu'da bazı şehzâdelere çay ziyafeti verildi, mızıka icra ettirildi. Akşam geç vakit dönüldü.

30 TEŞRİNİEVVEL
1326 CUMARTESİ

Kolera sebebiyle sertabib Hayri Bey, tamirat için çalışan amelenin saray dahiline girmesini menetti. Kalorifer ocağı için ameleye ihtiyaç bulunduğu söylendikte, oranın, sarayın içi sayılmayacağından, bunlara müsaade edildi.

İçilecek suların kaynatılmış olması kararı alındığından, suların nakli hususuna mutfak idaresince çare bulunması hususu müdüriyet-i umumîyeye telefonla bildirilmiş, nihayet kaynamış suları götüren arabaların, kaynamış su kaplarını saraya nakletmesi ve buna da Derviş Efendi'nin nezâret etmesi uygun görülmüştür.

1 TEŞRİNİSANİ
1326 PAZARTESİ

Bugün Meclis-i Meb'usan'ın üçüncü içtimâ devresi açıldı. Açılış için meclise teşrif-i hümâyûn vukubuldu. Veliahd ile Vahîdeddin Efendi, Zıyâeddin ve Ömer Hilmi Efendiler, büyük üniformalarla, maiyette bulundular. Avdette padişah hazretleri:

— Atlarımız düştü, buyurdular.

— Allah'a emanet zararlı bir şey olmadı efendimiz, diyerek dua ettik.

Veliahd hazretlerinin yâveri Hasan Bey geldi. Veliahd dairesinin tamiri için, bir, iki güne kadar Nesib Efendi'nin gelip haber getireceğini söyledi. Huzura çağrıldığım zaman Hasan Bey'in söylediklerini kendilerine naklettim. Padişah hazretleri tebessüm ederek:

— Hep oldu oluyor, yapıldı yapılıyor deyip geçiştiriyorlar; maksat yaptırmamak, buyurdular.

— Evet efendimiz, Nesib Bey'le lâzım gelen haberi göndeririz, icabına bakılır, dedim.

Bu sırada başmâbeynci beyefendi huzura girdi:

— Bahriye Nâzırı olan Mahmud Muhtar Paşa'nın tahlifi için sadrâzam paşa kulunuz meşguller, bu işi bana havale ettiler, dedi.

Ârif Hikmet Paşa ile Salih Paşa'nın başbaşa verip görüştüklerini bildirdi. Padişah hazretlerinin «Acıdım» demesiyle başmâbeynci beyefendi şunları söyledi:

— Ârif Hikmet Paşa yapamadı, Salih Paşa dirayetlidir, her nezâreti idareye iktidarı vardır, fakat bir kabahati varsa, muntazam bir idarede iş görmek istemiyor.

Ben:

— Hayır, şu mâzuliyet ne de olsa iyi değil. Yine efendimizin teveccühleriyle işe nail olurlar, dedim.

Başmâbeynci beyefendi:

— Meşrutiyet böyledir. Haklarındaki teveccüh-i şâhâne bâkîdir ama, meselâ yirmi bin lira veriyorlar. Otuz bin lira verseler de çekil deseler ne kadar ağırdır. Hakan ile Abdülaziz'e yaptıkları gibi...

Padişah hazretleri:

— Bakın bunları ikinize söylüyorum, hem de mevsuk olarak söylüyorum. Vaktiyle (Osmanlı - Rus Savaşı'nda olmalı) Grandük geldiği zaman, Y.İ. Efendi ona bir kâğıt yazmış: Duka gibi maiyetinizde bulunayım, yeter ki hâkanı indiriniz de yerine beni yapınız, demiş. Vâlide-sultan yahut «vâlidesi» duymuş aman çare bulunuz, demiş. Abdullah Efendi söyledi. «Abdullah Efendi, Yahyâefendi dergâhında türbedardır, biliyorsunuz, hiç yalan söylemez» buyurdular. Bu konuşmalardan sonra başmâbeynci beyefendi münasip ifadelerde bulundu. O çıkarken efendimiz bana:

— Tamirat ve tefrişat için Sabit Bey'le birlikte Vahîdeddin Efendi'yi görünüz, diyerek abdest için ayağa kalktı. Birlikte dışarı çıktık. Sedefli sofada Sabit Bey'le bana hitaben:

— Vahîdeddin Efendi'ye deyiniz ki, yegâne biraderimdir; odalarından bazılarına Hereke dokumasından halı koyacaklar; kendi odasına Gördes olur. Bunları ve mefruşatı kendine lâyık gördüğümü söy-

Sultan Reşad.

lemesin. Hazinenin hâli meydanda. Bizim de bazı odalar ilâ maşallah öyledir. İnşallah sonra iyileri yapılır. Görüşünüz, karar veriniz; kendisinin rahatı, benim için çok mühimdir, buyurdu.

Sultan Abdülmecid hazretlerinin resminin olduğu küçük odada Vahîdeddin Efendi hazretlerini gördük. Sabit Bey, padişahın söylediklerini anlattı. O, bunları dikkatle dinledi.

— Bunları hep biliyorum, hazinece de sıkıntı olduğu mâlumumuzdur. Efendimiz her ne lutuf buyururlar ise müteşekkir kalacağım tabiîdir. Eğer beğenmiyeceğim kaygısıyle söylendi ise çok üzülürüm, dedi. Sonra ilâveten: «Hâkan-ı sâbık, hânemizi mahvetti. Buradaki eşyayı köşke götürdüm. Hiçbir şey yoktur. Her ne yapılır ise iyi kötü, yeni olsun da» dedi.

Sabit Bey: «Hâkan-ı sâbık, çok evleri mahvetti, ömrüne bereket hepimize iyilik etti,» yollu manalı bir mukabelede bulundu.

Biz böyle konuşurken yeniden huzura çağrıldık. Biraz sonra Başkâtip Bey de huzura girip, Ahmed Rıza Bey'in Meclis-i Meb'usan'a reis intihap edildiğini arzetti.

2 TEŞRİNİSANİ
1326 SALI

Ayân reisliğinde ibka buyrulan Said Paşa ve Gazi Muhtar Paşa, teşekkür için geldiler. Huzura kabûl edildiler. Daha sonra Maliye Nâzırı Cavid Bey de huzura alındı.

Âkif Bey'le birlikte Vahîdeddin Efendi'nin dairesine gidilerek lüzumlu eşyanın tesbiti yapıldı. Buradan gelip huzura girildikte, buradaki kaidesi yüksek şamdanlar ile birkaç aynadan bahsettik. Padişah hazretleri:

— Onları komşu hanım bırakacaktı, demek bırakmış. Devletin malıdır, bıraksın diye ben söylemiştim, buyurdu.

Veliahdın teşrifatçısı Nesib gelmiş, ben bulunamadığımdan başmâbeyinci beyefendiyi görmüş. Yusuf Efendi hazretleri, sadrâzamın merasim için bir daire yapılması hakkındaki ifadesiyle, padişah hazretlerinin kapı açılması ve tamir yapılması hakkındaki emirleri arasında tezad bulunduğunu bildirmiş. «Şimdilik kimseye yük olmak istemediğini, çünkü Hazine-i Hassa'nın bu gibi masraflara müsait halde olmadığını» ileri sürdüğünü de ilâve

etmiş. Padişah hazretleri de buna cevap olarak: «Dairenin, sarayla bina ve tamirat için ayrılmış hususî para ile yapılacağını, milletin veliahde merasim dairesi yapmaya başka bir para vermesine mahal olmadığını ve hanedanın haysiyet ve şerefinin korunmasının kendilerine ait olduğunu» ifade buyurmuş.

3 TEŞRİNİSANİ
1326 ÇARŞAMBA

Bahâriye Mevlevîhânesi'nin Evkaf Nezâretince tamiri ve mefruşat idaresi tarafından döşetilmesinin tamamlanması üzerine, açılması kararlaştırılmış olduğundan, padişah hazretleri, kara yoluyla Kâğıthane'yi şereflendirdiler. Köşk bahçesinden geçilip, İmrahor kasrı rıhtımından sandallara binilerek dergâha varıldı. Ziyâeddin, Ömer Hilmi Efendiler, Başmâbeynci ve Başkâtip Beyefendiler, seryâver paşa, kendim, üçüncü mâbeynci İbrahim ve Murtaza Bey beraberlerinde idik. Ceyb-i hümâyûn kâtibi, Esvabçıbaşı Sabit Bey, başseccadeci Emin Bey ve serberber Mehmed Bey de vardı. Efendimiz sandalda karşılarında Ziyâeddin ve Ömer Hilmi Efendiler'i oturttular. Başmâbeynci ve başkâtip, seryâver ile ben, İbrahim Bey, ikincide, diğer vazifeliler öteki sandallarda idiler. Dergâhta Şeyhulislâm Musa Kâzım Efendi, Şerif Haydar Bey, Şehremîni Subhi Bey, padişah hazretlerinin teşrifini bekliyorlardı. Efendimiz abdest alıp, istirahat ettiler. Bir müddet sonra Şeyhulislâm, Evkaf Nâzırı Şerif Haydar Bey, Fetva Emîni Es'ad Efendi, Eyüp mollası efendiler huzura kabûl buyruldular. Onlar girerken, ben dışarı çıkmak istemiştim, padişah hazretleri «çıkmayınız» buyurdu. Masa üzerindeki şerbeti göstererek:

— Bundan içerdim ama, herkesle beraber içmek daha lezzetli olur, diye ilâve ettiler.

III. Selim'in kavurma hakkındaki sözleri hatırıma geldi.

Mahfele girecekleri sırada, kapının iki kanadını açtım, kendim girmedim. Eyüp mollasının huzura girmesi, mahfele kadar padişahı takibi, başkâtip beyefendinin nazarı dikkatini celbetmişti. Kendisini münasip bir şekilde mahfelden çıkardılar. Burada Mevlid-i şerîf, naat-ı şerîf okundu, dualar edildi. Biraz sonra ben de mahfel-i hümâyûna girdim. Sultan Veled se-

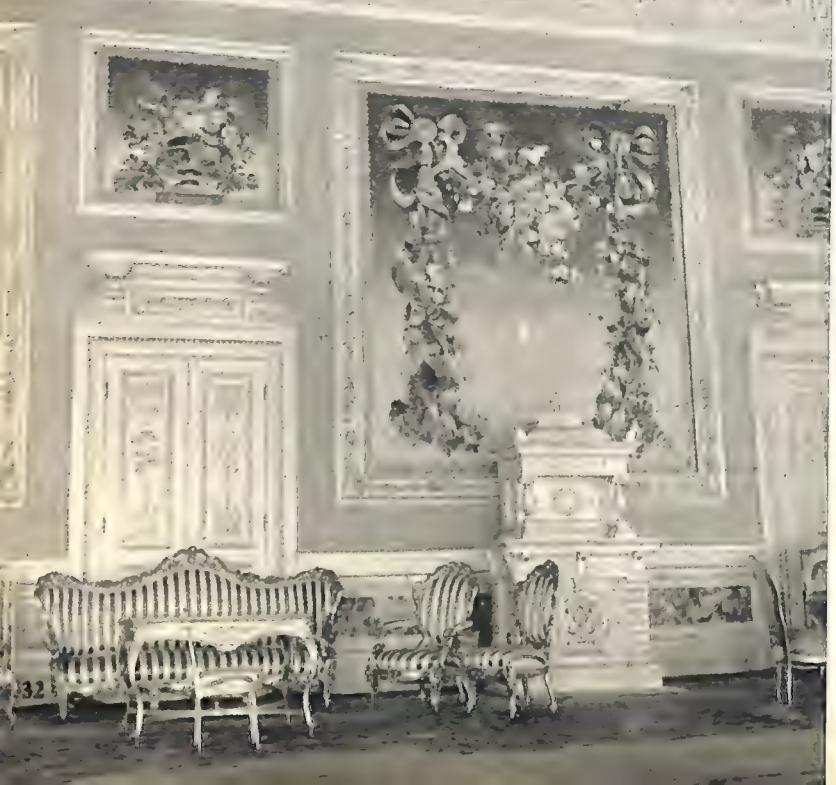

O sırada bazı tamirlerin yapıldığı Dolmabahçe Sarayı'ndan bir köşe.

mâi oluyordu. Şevketli padişah ayakta, Sabit Bey de yanında idi. Şeyhulislâm, Ziyâeddin Efendi, Şerif Haydar Bey ve fetva emîni oturmaktaydılar. Şerif Haydar Bey'in hatırlatması üzerine, Ömer Hilmi Efendi'ye: Padişah hazretlerinin ayakta bulunduklarını, kendisinin kalkmasının münasip olacağını söyledim.

Semâ' bitti. Efendimiz ve sonra Sabit Bey oturdular. Emin, Mehmed, İbrahim Beyler ve ben ayakta idik. Efendimiz beni işaret ederek:

— Tevfik Bey nasıl müteessir olmuştur, deyip elimi tuttular ve «Sabit bak, elleri nasıl?» buyurdular. Ben kendilerine ne derece duygulanmış olduğumu müteşekkir bir hâlde arza çalışırken:

— Şimdi meydan semâı olacak, resm-i küşadlarda ve emsâli zamanlarda olur, buyurdu.

Ben cevaben:

— Bunları hep sâye-i şâhânelerinde görüyoruz. Duacınız Şerif Haydar Bey de hiç görmemiş. Efendimizin büyük lutuflarına o da pek müteşekkirdir. Bütün tarikat mensuplarının kalpleri aydınlandı, hepimiz size dualar ediyoruz. Cenâb-ı Hak ömr-ü şevket-i hümâyûnlarını müzdad buyursun, dedim.

Devran ve kıyam zikirleri oluyor idi. Padişah hazretleri bitene kadar takip buyurdular. Veled Çelebî'nin mahdumu, şeyh Hüseyin Efendi delâletiyle, huzura kabûl buyruldu. Geç vakit saraya avdet edildi.

4 TEŞRİNİSANİ
1326 PERŞEMBE

Mimar Vedad Bey'e tamirat işlerinin hızlandırılması hatırlatıldı.

Ahmed Nâmi Bey'in hediyesi olan kol düğmeleri padişaha arzedildi. Vazoların, gümüş aynanın vesairenin hamam odasında muhafaza edilmesinin doğru olmayacağı, başka yere nakli için padişah hazretlerinden izin alındı.

Bahâriye Dergâhı şeyhlerinin, padişahın dergâhı teşriflerinden dolayı arz-ı şükran ettikleri, kendisine iblâğ edildi.

5 TEŞRİNİSANİ
1326 CUMA

Selâmlık merasimi Dolmabahçe Camii'nde yapıldı. Cuma namazı kılındığı sırada üç kasa hırsızı tutuldu. Bunlardan biri kaçtı. Emniyet-i Umumîye Müdürü ve adliye memurları Hazine-i Hassa'da tahkikat yaptılar.

Muâyede mahalline yakın merdiven tarafına teşrif buyurulduğu sırada, ismimle beni emir buyurmaları üzerine, padişah hazretlerinin yanına koştum. Hırsızlık vak'ası için:

— Ne dersiniz? Diye sordular.

— Böyle şeyler her yerde olur. İyi talihiniz ve temiz kalbiniz eseri olarak işte yakalandılar, herkes de bunların vereceği zararlardan masun oldu, cevabını verdim.

— Evet, paramız helâldir, hem de herkes rahat olacak, buyurdular.

6 TEŞRİNİSANİ
1326 CUMARTESİ

Sadrâzam Hakkı Paşa gelip huzura kabûl olundu.

Tamirat müteahhidlerinden üç kişi, dört, beş bin lira kadar alacaklarını henüz almadıkları için, amelenin çalışmıyacağını ifade ettiler. Boyacı da altı yüz liraya yakın alacağının verilmesini diledi. Sadrâzam Paşa ile başmâbeynci ve başkâtip beyler birlikte yemek yiyorlardı. Vaziyeti onlara anlattım. Ne cevap vermem lâzım geldiğini bildirmelerini rica ettim. Yakında meclise bu husus için bir kanun lâyihası verileceğini, paraların da yakında ödeneceğini bildirmemi söylediler. Bunları müteahhidlere ve boyacıya iletim. Yeniden inşaata değil, başlanmış olup da noksan kalmış bulunan kısımların tamamlanmasının yerinde olacağını ilâve ettim.

8 TEŞRİNİSANİ
1326 PAZARTESİ

Yarınki salı günü Sultan Selim ve Sultan Abdülmecid türbeleri ziyaret buyrulacağı, Evkaf Nezâretiyle, Şehremâneti ve Emniyet-i Umumîye Müdüriyeti'ne ve Topkapı Saray-ı Hümâyûnu'na, kethudâ beye bildirildi. Enver Ağa ile, sarayın harem cihetini gezdim. Ameleye, nihayet iki gün içinde işlerini tamamlamalarını tenbih ettim. Çünkü Doktor Nizameddin Bey kolera hastalığının arttığını ve mekteplerin de tatil edilmesinin kararlaştırıldığını telefonla bildirmişti.

Vahîdeddin Efendi, Abdülhalim Efendi Hazretleri, şehzâdelere mahsus odada idiler. Vahîdeddin Efendi'ye, tamiratın yakında tamamlanacağını söyledim. Misafir odalarından ikisinin, öteki yerlerden biraz fedakârlık yapılarak, daha mükemmel döşetilmesini istedi. Kendisine kolera sebebiyle amelenin, işlerinden alınacağını, fakat kendisine ait dairenin bundan istisna edileceğini ifade ettim.

Huzura çağrıldım. Tamirat işi hakkında efendimize malûmat verdim. «Sultan Selim ve peder merhumu yarın ziyaret edeceğiz, sizi de götüreceğiz,» buyurdular. Te-

şekkürle temenna ettim. «Sultan Selim, hilâfetin hanedâna intikaline ve şevketimize sebep olmuştur; pederim de mevcudiyetime. Sultan Selim pederimden büyüktür, ziyaret edeceğiz» buyurdular.

Sabit Bey de vardı. Padişahla yarınki ziyaret hakkında uzun boylu sohbet edildi. Ayağa kalkarlarken ve hareme doğru yürürlerken tekrar: «Yarın Tevfik Bey'i götüreceğiz» buyurmasıyle Sabit Bey, (şaka yapmış olmalı). «Evet efendimiz, Tevfik Bey'i götürüp orada Sultan Selim'in yanında bırakırız» dediklerinde, padişah hazretleri tebessümle:

— Sabit, öyle deme, buyurdu.

Yine Sabit Bey'in:

— Tevfik Bey'i, Sultan Selim'in koca kavuğunun yanına bağlarız, diye şakalaşması ile mülâkatımız son buldu.

9 TEŞRİNİSANİ
1326 SALI

Fâtih Sultan Mehmed, Sultan Selim ve Sultan Abdülmecid Han Hazretleri'nin türbelerini ziyaret.

Fâtih türbesine girilirken, üçüncü kadın-efendinin gömülü bulunduğu hazirenin kapısı önünde araba durduruldu ve Emin Bey'e bazı iradelerde bulunuldu. Fâtih türbesinde meşhur türbedar ile kısa bir müddet konuşuldu. Bu sırada Sabit Bey göründü, şebekenin sola, yol tarafına bakan pencerelerin önünde türbedara «idare, müdara, dubara, dikkat et» sözleriyle bazı ifadelerde bulundu. Ve «Sen benim tâbiimsin — metbuum olacak — elini ağzıma koy öpeyim» dedi. Zât-ı şâhâne de onun elini öper gibi yaptı. Başkâtip beyefendiye dönüp:

— Yüz yaşında imiş, tutunuz aman düşmesin, buyurarak türbeden çıkıldı.

Oradan hareketle Sultan Selim Camii şerîfinde, türbeler tarafındaki köşke teşrif buyruldu. İstirahatten sonra Sultan Selim Han Hazretleri, Sultan Abdülmecid Han Hazretleri türbeleri, Servet-Sezâ kadının mezarı ve diğerleri ziyaret edilip, dönüldü.

Avdette Fatih, Hafafhâne, Şehzadebaşı, Beyazıt meydanı, Divanyolu, Soğukçeşme kapısından rıhtıma gelindi, oradan Söğütlü ile saraya gelindi. Maiyet-i hümâyûnda başmâbeynci, başkâtip beyefendiler, seryâver paşa, kendim, İbrahim Bey, Hakkı Bey, Sabit Bey ve Emin Beyler bulunmuştur. Şehremîni Subhi Bey ve Emniyet-i Umumiye Müdürü Galib Beyler dahi, vazife icabı, rıhtımdan karşılayarak, padişahın maiyetinde rıhtıma geldiler.

O gün sabah yemeğinde, gece nöbeti meselesi hakkında, seryâver paşa ile başmâbeynci beyefendi arasında bazı konuşmalar geçmiş ve beş, altı gün evvel Balmumcu kasrında esasen kabûl edildiği halde, tayininden beri teklif eylediği saray nizamnâmesinin hâlâ yapılmamış olduğunu aslî sebep göstererek, artık bu işi üzerine alamıyacağını açıkça ifade etmiş. Bunun üzerine gece nöbetini görmeye ehil olanların, ikinci bekçi Ahmed Ağa ile görüşülerek, tanzimi lâzım gelen pusulayı Recai Bey, ziyaretten dönüşten sonra başmâbeynci beyefendiye takdim etmiş ve muhafaza işinin yâverlere ait bulunduğu lüzumunu isbat için bazı düşüncelerimi ifade ettimse de, seryâverin bir türlü söz anlamadığı ve mantığa uygun davranmayan bir adamla bu hususu müzakere edemiyeceğini ileri sürmesine karşılık bendenizin: «O, muhafaza mesuliyetini üstüme alamıyacağımı daha önce de arzetmiştim» demekliğim üzerine: «Mesuliyeti ben üzerime alırım» buyurmuş ve Ahmed Ağa'yı çağırtarak, gerekli tenbihlerde bulunmuş, böylece nöbete başlanılmasını emretmiştir.

Orta kapıdan polislerin girmesi için kendilerinde anahtar bulunduğu ve mademki bunlar güvenilir kimseler sayılıyorlar, artık hakkıyla hizmetler görülecektir, diyerek, polislerin bu işe karıştırılmamasını rica etti. Hâsılı o gece (10 teşrinisani 1326 çarşamba gecesi) gece nöbeti başlamıştır.

Ayân Reisi Said Paşa, başmâbeynci beyefendiye bir tezkere göndererek, efendimizin ziyaretine geleceğini bildirmiştir.

10 TEŞRİNİSANİ
ÇARŞAMBA 1326

Said Paşa bugün gelip huzura kabûl edildi. Hanedâna mensup kimselerin tahsilleri hususunda, Reşid Âkif Paşa tarafından yapılan teklifin konuşulduğu tahmin ediliyor.

Hayri Bey'le birlikte, harem dairesinin tamirat işi beraberce gözden geçirildi. Amelelerden, temizlik işlerinde çalışanlarla bazı zararsızlarının birkaç gün daha işlerine devamları kararlaştırıldı; vaziyet Mimar Vedad ve Ahmed Beyler'e bildirildi.

11 TEŞRİNİSANİ
1326 PERŞEMBE

Yangın boruları ve diğer levazım hakkında Zihni Paşa tarafından verilip, icrası alâkalı memurlara başmâbeynci tarafından tezkire ile ve Recâi Bey vasıtasıyle seryâver paşaya gönderilmiş ise de, bu zat bu işin kendisine ait olmadığını beyanla işe karışmamıştır.

(Devamı gelecek sayıda)

Eski Türk Tarihini Altüst Eden Bir Keşif

Yazan: Atsız

Türk Tarih Kurumu tarafından üç ayda bir yayınlanan Belleten'in Temmuz 1969 tarihli 131. sayısında (427. sayfada) «Milâttan Önce IV. Yüzyıla Ait Türkçe Yazıtlar Bulundu» başlıklı kısa bir haber vardı. Tass Ajansı'nın Alma Ata kaynaklı bir haberinde, bu yazıtlarda yapılan incelemelere göre, bunların Milât'tan Önce IV. Yüzyılda meydana getirildiği ve merkezi İli Irmağı bölgesi olan eski ve tek bir Türk devletinin varlığının ortaya çıktığı ilâve ediliyordu. Haberin sonunda da Türk Tarih Kurumu'nun Moskova'daki Türk Büyükelçiliği'ne ve Sovyet İlimler Akademisi'ne mektup yazarak bu hususiaki yayınların gönderilmesini istediği ve bunlar geldikten sonra incelenerek edinilecek bilginin tarih kitaplarına geçmesinin sağlanacağı açıklanıyordu.

Bu haber Türk tarihi bakımından çok mühimdi. Bu sebeple, daha sonra çıkacak olan Belleten'leri merakla bekledik. Fakat Ekim 1969 tarihli 132. sayı, Ocak 1970 tarihli 133. sayı ve Nisan 1970 tarihli 134. sayılar, hem de biraz gecikerek çıktığı halde, bu eski Türk yazıtları hakkında hiçbir haber yayınlanmadı.

Biz merakla beklerken, Ankara'da yayınlanan haftalık «Devlet» gazetesinin bir sayısında, Hasan Oraltay'ın, «Altın Elbiseli Adam» başlıklı makalesi bizi oldukça aydınlattı. Doğu Türkistan Kazak Türkleri'nden olup Almanya'da bulunan ve Almanya'ya bol bol gelen «Kazakistan Cumhuriyeti» yayınlarını takip eden Hasan Oraltay, bu konu üzerinde çok ilgi çekecek bilgiler vermektedir. Şöyle ki:

Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti İlimler Akademisi, Tarih - Arkeoloji ve Etnoğrafya Enstitüsü'nün Arkeoloji bölümü müdürü olan Kemal Akişoğlu yönetiminde, Kazakistan'ın başkenti Almatı (= Alma Ata) şehrinin 50 kilometre yakınındaki Esik harabelerinde yapılan kazı sonunda, altın elbiseli bir adam bulunmuştur. Bu adamın başlığı tamamiyle altın süslenmiş ve altınların üstü at, arslan, yabanî koyun, geyik ve dağ keçisi resimleriyle işlenmiştir. Zırhı, ceketi, şalvarı, çizmesinin üst tarafları da altınlarla süslüdür. Bu altınlar okadar çoktur ki, arkeologlar ilkönce bu genç adamın tamamen altından elbise giydiğini sanmışlardır. Kemeri ise som altındandır. Bu altınlar üzerindeki işlemeler büyük bir sanat eseridir. Sağ kolundaki kılıcı, sol tarafındaki bıçağının kını ve kamçısı da hep altınla kaplıdır. Kimyevî usullerle yapılan incelemelere göre bu altın giyimli adamın 18 yaşlarında olması gerekmektedir.

Sağ elindeki iki altın yüzükten birinde insan resmi vardır. Bu mezarda 4000 tane altın eşya bulunmuştur. Fakat bir de gümüş

eşyalar vardır ki asıl mühim olanlar bunlardır. Çünkü bir gümüş kepçenin dibinde 26 harfli bir yazı görülmüştür. Bunlar bizim bildiğimiz Göktürk (Orkun) yazılarına çok benzemekte, bazıları da onlarla ayniyet göstermektedir.

Kazak Türkleri'nin tanınmış şâir ve tarihçilerinden Olcas Süleymanoğlu, 25 eylül 1970 tarihli «Kazak Edebiyeti» (= Edebiyatı) gazetesinde, Altın Elbiseli Adam hakkında bir yazı yayınlamıştır.

Olcas Süleymanoğlu bu yazısında «işin mühim tarafı, bu yazıların hangi dille yazılmış olduğudur» diyor. Olcas'a göre bu harfler, Orkun harflerinin başlangıcı ve eski şeklidir. Kendisi bu 26 harfli yazıda 8 kelimeyi okuyabildiğini söylüyor. Okuduklarının mânâsı şu: «Hâkanın oğlu 23 yaşında yok oldu. Halkın şerefi de yok oldu».

Burada sekizden fazla kelime varsa da, eski Türkçe îcazlı bir dil olduğundan, bugünkü Türkçe'ye çevrilişi sırasında daha çok kelime kullanılmış olabilir.

Devlet'teki yazıdan birkaç gün sonra, 14 kasım 1970 tarihli Yeni Gazete'de «Arkeolojinin Ortaya Çıkardığı Yeni Gerçekler» başlıklı bir yazı yayınlandı.

«Komsomolskaya Pravda»dan alınan bu yazı da aynı konu üzerindedir. Bu imzasız yazıda yapılan açıklamalarda bazı küçük farklar vardır. Hasan Oraltay'ın «Esik harabesi» dediği yere burada «Issık köyü» deniliyor ve mezarın tesadüfen bulunduğu anlatılıyor: Issık otobüs garajı genişletilirken buldozer çalışmaları sırasında mezar ortaya çıkmış. Mezarın üstündeki çatı, Tiyanşan ormanlarından getirilmiş köknar kerestesiyle yapılmış. Yazılar gümüş bir bardakta imiş ve bardaktaki yazıdan şu mânâ çıkıyormuş: «Hâkanın oğlu yirmi üçünde öldü. Issık halkının başı sağ olsun».

İlk iki kelime «khan uya» diye okunuyormuş ve «han oğlu» demekmiş. «Uya»nın hangi Türkçe lehçesinde «oğul» demek olduğunu bilmiyoruz. Bugünkü Kırgızca'da bu kelime «yuva» demektir. Kaşgarlı Mahmud'da da aynı mânâya gelir. Yalnız Göktürkçe'de «kardeş, hısım» demek olduğu, Hüseyin Nâmık Orkun'un eserinde kayıtlıdır (Eski Türk Yazıtları, IV, 125). Bu sebeple bu ilk kelimeyi «Han'ın kardeşi» diye çevirmek de mümkündür. Bir de eski Türkçe'de gırtlaktan okunan «h», yani «kh» harfi yoktur. Onun için «khan uya»nın «kan uya» olması icabeder. 720 yıllarında dikilmiş olan Bilge Tonyukuk yazıtında «han» kelimesi «kan» şeklinde geçer.

Fakat gazete haberleriyle kesin bir sonuca varmak imkânı olmadığı için Hasan Oraltay'dan o harflerin fotokopisini göndermesini rica ettim; derhal göndermek lutfunda bulundu.

Bu fotokopiye göre söz konusu kepçe veya bardaktaki 26 harf, 26 çeşit harf değildir. Buradaki yazıda bulunan harflerin sayısı 26 tanedir. Mükerrerler vardır. Orkun yazıtlarındaki «kalın R» harfinin aynı burada 6 tanedir. Orkun'daki «a, e» harfinin ters çevrilmiş şekli 2 tanedir. Sözün kısası burada 18 çeşit harf vardır. Baştaki ilk üç harfi «gan» yani «han» okumak mümkündür. Fakat iyice inceleme yapmadan herhangi bir hükümde bulunmak elbette doğru olmaz.

Ancak, Türk ırkının doğduğu bölgede bulunan eski bir mezarın, aksi kesin deliller bulunmadıkça, Türkler'e ait olacağı pek tabiîdir. Orada görülen alfabenin Göktürk alfabesinin iptidaî şekli olması da akla çok yatkındır. Daha çok Yenisey bölgesindeki mezarlarda bulunan harflere benzemektedir. Türkler'e ait olduğu ispat edilirse, Milât'tan Önceki Beşinci yüzyıllara ait olan bu mezar ve yazı, Türk tarihinin Kunlar'dan öncesini aydınlatacak ve Türk yazısını 2500 yıl önceye götürerek millî kültürün sağlam temellerini ortaya koymuş olacaktır.

Efsaneler Ülkesi

Japonya'dan İntıbalar

Yazan: Dr. Gülçin Çandarlıoğlu

ESRARENGİZ bir doğu ülkesi diye bilinen Japonya, her zaman Batılılar'ın dikkatini çekmiştir. Japonya'da bulunduğum bir sene içinde pek çok şey gördüm.

Kışın, kendi çalışmalarımla meşgul olduğum için talebe arkadaşların gezilerine iştirak edemedim. Yaz tatilinde Güneydoğu Asya'da dolaşarak vatana dönecektim. Bu sebeple onların yaz programlarına da katılamıyacaktım. Japonya'nın tarihî ve turistik yerlerini görebilmek için başka bir çare bulmalıydım. Japonya'da nüfus kalabalık, turist çok. Hele Expo 70 dolayısıyle bu yıl izdiham daha da artmıştı. Otellerde yer bulmak bir mesele idi. Tek başına seyahate çıkmak, çeşitli problemler doğurabilirdi. Bana, Japonca ders veren arkadaşım Maçiko Nagata'nın tavsiyesine uyarak bir turist bürosuna başvurdum. Japonya'da turist acentaları çok iyi çalışıyor. Zevkinize, görmek istediğiniz yerlere göre seyahatler tertipliyorlar. Bir tarihçi olarak, Kyoto, Nara, Osaka, Hiroşima gibi merkezleri görmek ve 10 haziran 1970 Expo 70'in Türk gününde ben de orada olmak istiyordum. Görmek istediğim yerleri ve tarihleri ilgili memura söyledim. Artık gerisi onlara aitti. Otellerde yerim ayrıldı. Biletlerim alındı. Bana ise sadece parayı vermek, bu seyahate çıkmak kalıyordu. 5 - 20 haziran arası yanında çalıştığım Prof. Masao Mori'den izin alarak bu arzumu gerçekleştirdim. Japonya içindeki seyahatimden önce Tokyo'dan bahsedeyim:

Tokyo'nun eski ismi Edo idi. 1868'de devlet merkezi Kyoto'dan Edo'ya nakledilince ismi de değişerek Tokyo olmuştur. Bugünkü imparator sarayı Edo kalesinin bir kısmıdır. 1457'de Dokan Ota zamanında inşa edilmiştir. Tokyo'nun merkezi Nihombashi köprüsü olarak kabûl edilir. İlk inşası 1603 olan köprü, günümüze kadar 13 defa yeniden yapılmıştır. Bugünkü 1911'de inşa edilendir. 161 ft. uzunluğunda 89 ft. genişliğindedir.

Tokyo kulesi 1958'de tamamlanmış 330 m. yüksekliğinde dünyanın en yüksek kulesi. 1968'de tamamlanan Kasumigaseki binası 36 katlı, Tokyo'nun en yüksek binası. 130 m. uzunluğunda dünyanın en büyük kapalı yüzme havuzu da Tokyo'da. 1882'de açılan Ueno hayvanat bahçesinde 650 çeşit hayvan olduğu söyleniyor. Asakusa Kanon mâbedi, İkinci Dünya Harbi'nden sonra tekrar yapılmıştır. Mâbed ve civarındaki hâtıra eşyası satan dükkânlar bence Tokyo'nun en enteresan köşele-

rinden biri. Meiji Shrine, Meiji devrinin hâtıralarını yaşattığı gibi, Meiji parkı şehir içindeki en güzel mesirelerden biri. 13 milyonluk koca şehirde yeni inşaat sebebiyle parklar gittikçe azalmaktadır. Tatil günlerinde pek uzaklara gidemeyenler Meiji parkından istifade ediyor. Ginza'dan bahsetmeme bilmem lüzum var mı? Tokyo'nun bu alışveriş ve eğlence mahallesi hakkında hemen her vesile ile pek çok şey yazılmıştır.

Güzel bir bahçe içinde üç bina, Tokyo müzesini meydana getiriyor. Giriş kapısının tam karşısındaki eski Japon tarzında, sağdaki modern tarzda, soldaki ise klasik Avrupaî tarzda inşa edilmiş. Karşıdaki iki katlı binada Japonlar'a ait şeyler muhafaza edilmekte, soldakinde arkeolojik kalıntılar var. Sağdaki modern binada ise, Asya tarihi ile ilgili pek çok şey bulabilirsiniz.

13 milyonluk Tokyo'da ulaşım, otobüsler, elektrikli trenler, metrolar, havaî yollarla çok kolaylaştırılmıştır. Japonya'da ilk tren hattı 14 ekim 1872'de yapılan Tokyo Shimbashi - Yokohama arasındaki 23 km.'lik yoldur. Bugün Japon devlet demir yollarının uzunluğu 20.000 km'yi bulur. Tokyo ve civarında özel demir yolları pek çoktur. Hergün Tokyo'dan 270 tren hareket eder. Shinjuku istasyonundan günde 900.000'e yakın yolcu geçer. Bu mevzuda bana en enteresan geleni ise, 1964'ten bu yana dünyanın en hızlı giden süper-expres trenlerine sahip olan Japonya'da tramvayın henüz kalkmamış oluşu idi.

ÇİÇEK TANZİMİ

Tokyo'da kaldığım yurda, haftada bir çiçek tanzimi hocası geliyordu. Bu sayede bu zevkli sanat hakkında çok şeyler öğrendim. Çiçeklerle meşgul olmak insanı müthiş dinlendiriyor. İkebana — çiçek tanzimi — sanatı, hat, ritm ve renk armonisi ile çiçekleri âdeta yeniden vücuda getirilir. Batılılar'ın daha çok çiçeklerin güzellik faktörü üzerinde durmalarına karşılık, Japonlar tanzimin hatları üzerinde durmakta ve çiçek tanzimi sanatına çiçekten gayri bir de sap, yaprak ve dalı ilâve etmektedir. İkebana, Japonya'da evlenecek kızda aranan hususlardan biridir. Tabiata âdeta âşık olan Japonlar'ın bahçeleri de güzellikleri ile meşhurdur.

NİKKO

Japonlar'da bir söz vardır: Nikko'yu görene kadar bir şeye mükemmel demeyin.

Kyoto'da Heian mâbedi. Bu mâbed, 1895'te yapılmıştır.

Kamakura'daki büyük Buda heykeli.

Bir hafta önceden bir Japon arkadaş ile pazar günü Nikko'ya gidelim diye kararlaştırmıştık. Cumartesi geceden yağmur yağmaya başlayınca, benim de gidebilme ümidim kalmamıştı. Fakat sabah erkenden arkadaş, hadi diye geldi. Ve benim itirazlarıma rağmen bu havada daha güzel deyince mecburen gittim. Sonradan da gittiğime çok memnun oldum. Hakikaten yağmurlu havada Nikko'nun tapınaklarının bambaşka bir havası vardı.

Shogun Tukugawa (1542 - 1616) tarafından yaptırılan Toshogu Shrine, Nikko'yu meşhur etmiştir. Shrine'ın 40 km. uzunluğunda bulvarı, 18.000 ağaçlık korusu vardır. Hafif çiseleyen yağmura aldırmadan yüzlerce Japon'la birlikte biz de bu bulvarda yürüdük. Hepimizin bildiği, görmedim, duymadım, söylemedim diyen meşhur üç maymun heykelini çok canlı olarak mâbedin bahçe duvarında görmek mümkün.

Nikko'daki 100 m. yükseklik ve 10 m. genişliğindeki şelâlenin kıyısı da, turistlerin çok beğendiği bir yer.

KAMAKURA

İlk Shogun hükümetinin yeri olan Kamakura, 1192'de General Yoritomo Minamoto tarafından kurulmuş. Aynı zamanda büyük Buda heykeli ile de meşhur. 12 m. yükseklik, 2 m. yüz genişliği, 92 ton ağırlığında olan bu muazzam heykel, M.S. 1252'de tamamlanmıştır. Heykelin içine girip gezmek mümkün. O zaman, ikinci bir Buda heykeli daha görüyorsunuz. En eski tahta kapıda Kamakura'da. Gelenler kapının her tarafına, geldiklerini belirten yazılar yazmışlar. Bizler, seyretmekle yetindik. Kamakura'da bir de erkeklerin girmesi yasak olan bir mâbed var. Eskiden boşanma âdeti olmadığı için, beylerinden şikâyetçi olan hanımlar, bu mâbede rahibe olarak girerlermiş. Kamakura'daki mâbedler, heykeller, ilk bakışta tahtadan yapılmış gösteriş şeyler gibi gelebilir. Fakat bence Kamakura sade ve muhteşemdi. Ayrılmak istemedim.

Japonya'nın başlıca şehirlerini gezmek üzere Tokyo'dan trene binerken heyecanlıydım. Bu seyahat aynı zamanda kendi kendimi imtihan etmek gibi bir şeydi. Tokyo'da bulunduğum sırada Japonca ile meramımı anlatamazsam, İngilizce, Çince veya Türkçe bilen birini bulabiliyor, onun yardımını rica edebiliyordum. Şimdi elimde biletler ve otel adresleri ile yalnızdım. Tokyo - Kyoto, hiç ses çıkarmayan super

Yazarımız Osaka Kalesi önünde.

express ile 3 saat sürüyor. Tabiî gözlerim devamlı pencerede, dışarıyı seyrediyorum. Tabiat güzel, etraf göz alabildiğine yeşil.

Kyoto'da trenden indim. Bir taksiye binerek otelin adresini verdim. 15 dakika sonra oteldeydim. Bu arada şunu da söyleyim, Japon şoförleri insanı fazla dolaştırmadan istedikleri yerlere götürüyorlar. Otele eşyalarımı bırakır bırakmaz müracaattan bir Kyoto haritası olarak sokağa fırladım. Bilinmeyen bir şehre gelindiği zaman mâlûm önce ana caddeleri dolaşılır, öyle değil mi? Ben de öyle yaptım. Kaldığım otel de, zaten alışveriş merkezi olan büyük caddeye fazla uzak değildi. Tokyo'nun 8-10 katlı büyük mağazalarına karşılık, burada cadde üzerinde küçük dükkânlar, süslü vitrinler vardı. Bilhassa hediyelik eşya satan dükkânların vitrinleri beni çok meşgul etti.

İkinci gün diğer turistler gibi acenta'nın otobüsleri ile şehri dolaştım. Eski imparator sarayı, Kinkakuji (Golden Pavilion), Nijo kalesi, San ju san gen do, Heian Shrine, Toji ve Kiyomizu mâbedleri o gün gördüğümüz yerler arasında idi. Herbiri hakkında önceden pek çok şey duymuş ve okumuştum. Yemekten sonra hemen odama çekilerek yazmaya başladım. Kyoto, Tokyo'dan çok başka bir şehirdi. Burada kitaplarda okuduğunuz, hayalinizde canlandırdığınız Japonya'yı bulabiliyorsunuz.

M.S. 794'ten sonra 1074 yıl başkent olmuş. Eski imparator sarayının orijinali 794'te yapılmış. Bugün ayakta duranı 1855'te yeniden inşa edilenidir. Çeşitli bölümleri ve eşsiz bahçesi ile çok büyük bir alanı kaplamaktadır. Nijo kalesi, Shogun Tokugawa'nın Kyoto'daki ikametgâhı olarak inşa edilmiş. Momoyama devri (1583-1598) mimarî özelliklerini taşıyor. Kyoto'da 1598 Budist mâbedi, 253 shinto shrine'ı vardır. Başka bir yazımda dinî inanışlardan tafsilâtıyla bahsedeceğim. Türkiye'ye gelen turistler için nasıl bizim camilerimiz ve minareleri enteresan geliyorsa, Uzakdoğu'da ben de, pagodalardan gözümü ayıramıyordum. Toji mâbedinin 5 katlı pagodasının yüksekliği 60 metre. 1641'de inşa edilmiş. Çok uzaklardan görebiliyorsunuz.

San ju san gen do mâbedi, 120 m. uzunluğundaki holü ve 1.001 Buda heykeli ile tanınmıştır. Bina XII. yüzyıl yapısıdır. Mâbedin ismi 33 olduğu için ben önce heykel sayısının 33 olduğunu zannetmiştim. Halbuki 1.001 tane heykel vardı.

Heian Shrine, 1895'te Kyoto'nun kuru-

luşunun 1100. yıldönümünü kutlamak amacı ile yapılmış. Heian devri (794 - 1184) imparator sarayının bir modeli. Bu binada Çin mimarîsi etkisi görülüyor. Kiyomizu mâbedinin bugünkü binası 1633'ten kalma. Tahta sahnenin yüksekliği 50 m. Hemen her birine giden yollardaki küçük dükkânlar, kapı önlerindeki seyyar satıcılar, hediyelik hâtıra eşya satıyorlar. Bizler de önlerinden bir şeylerden alamadan geçemedik.

NARA

Japonya'da en çok görmek istediğim yerlerden birisi de Nara idi. Bu sebeple güney seyahat programımda o bölge de vardı. Üçüncü günü Formoza'da iken tanıdığım ve Tokyo'da olmayışı sebebiyle uzun zamandır görüşemediğim bir Japon arkadaş ile beraber günü birliğine Nara'ya gittik. Onun sayesinde içinde kendiminde bulunduğum pek çok hâtıra resmi çektik. Bölge hakkında tafsilâtlı malûmat edindim.

Nara, M. S. 710'dan itibaren 74 yıl Japonya'nın başkenti olmuş. Nara yakınındaki Horyuki mâbedi Japonya'nın ayakta kalmış en eski tahta binasıdır. Todaiji mâbedi, imparator Shomu (701 - 756) tarafından yaptırılmış, dünyanın en büyük tahta binasıdır. İçindeki Buda heykeli de benzerlerinin en büyüğü kabûl edilir. Bu heykel 21 m. yükseklik, 5 m. yüz genişliğine sahip, 500 ton ağırlığında, M.S. 749'da tamamlanmıştır. 300 bronz ve taş feneri, 768'de tamamlanan Kasuga Chrine'nın dış görünüşüne değişik bir hava vermektedir.

Nara'da tabiat da çok güzel, parklar ve buralarda serbest dolaşan geyikler... Evet Nara'da insan gençleşiyor, hattâ çocuklaşıyor, onlarla birlikte koşup oynamak, zıplamak istiyorsunuz: Kaçmıyorlar... Avucunuzdan yemek yiyorlar...

OSAKA

Osaka, tarihî bir merkez olmaktan ziyade, bir sanayi ve ticaret merkezi. İktisatçı olmadığım için buradan sizlere bahsedecek pek çok şey bulamıyacağım galiba. Yüksek modern binalar, temiz geniş yollar, büyük mağazalar, fabrikalar, büyük lüks oteller vs... Oteller deyince aklıma geldi. Size biraz onlardan bahsetmek isterim. Japonya'da Batı tarzı ilk otel 1871'de Tokyo'da açılmış. Bugün ise bu tip sayısız otel var.

Bu arada Japonya'ya gelen her yaban-

Kitano Tenmangu mâbedi bahçesinde çay partisi.

cıya pek kısmet olmayan şeyler de o oldu. 10 haziran akşamı, Türk Günü şerefine verilen partiden sonra, kaldığımız otelin kafeteryasında biraz oturup sohbet edelim derken, otelin girişinde büyük bir faaliyet dikkatimizi çekti. Ne oluyor diye sorunca, veliaht gelecek dediler. Bunu duyunca, serilen kırmızı yol halılarının iki tarafına dizilen halk arasına biz de katıldık. Biraz sonra veliaht ile prenses geldi. Veliahdın üzerinde koyu renk bir elbise, prensesin üzerinde açık bej bir döpiyes vardı. Onun biraz koyu tonunda çanta, ayakkabı, eldiven ve şapka kullanıyordu ve Japon âdetlerine göre veliahtın birkaç adım gerisinde yürüyordu.

EXPO 70

1970 Dünya Fuarı Japonya'da açılmıştı. Büyük bir tesadüf eseri o tarihlerde ben Japonya'da idim. Bu sayede bu muazzam fuarı gezebildim. Gazetelerde bu mevzuda pek çok şey yazıldı. Bu sebeple fazla teferruata geçmeden birşeyler söylemeye çalışalım. 10 - 12 haziran 1970 tarihleri arasında 3 gün fuarda idim.

10 haziran fuarda Türk Günü idi. Japonya'da bulunan Türkler için o gün büyük bir bayramdı. Türkiye'den mehter takımı ve millî oyun ekipleri gelmişlerdi. Program, İstiklâl marşımızla başladı. Kendimi tutamadım, ağlamaya başladım. Ecnebilerin bana acayip acayip baktıklarını hissediyordum fakat aksi de elimde değildi. Mehter takımının çaldığı cenk havalarını dinlerken, onların yürüyüşünü, ekiplerin oyunlarını seyrederken, orada bulunan bütün Türkler çok heyecanlıydık. Japonya'nın muhtelif şehirlerinde okuyan Türk talebe arkadaşlarla da ilk defa o gün bir araya gelmiş, tanışmış olduk. O günün heyecanını, sevincini beraberce paylaştık.

İkinci günü Türk arkadaşlar tekrar buluşarak, birlikte gezdik. Önceden duyduklarımıza göre, Amerikan, Rus, Japon hükümet ve Mitsukoshi pavyonlarını görebilmek için 4 - 5 saat kuyrukta beklemek, yani her birine birer gün ayırmak lâzımdı. Benimse o kadar vaktim yoktu. O gün Allah bana yardım etti. Üzerimdeki millî kıyafet sayesinde bu pavyonların hepsini kuyruk beklemeden bir gün içinde gördüm. Hakikaten birbirinden güzel olan bu pavyonlar, fuarın en güzel köşeleriydi.

Osaka'daki günlerimden birini de Osaka Üniversitesi'ni ve Prof. Yamada'yı ziyarete ayırmıştım. Prof. Yamada, Osaka

Kamakura'da bronz işlemeleriyle meşhur mâbet.

Dr. Gülçin Çandarlıoğlu, Japon millî kıyafetlerinden kimono ile.

Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dekanı ve Ortaasya Uygur Tarihi ve dili ile meşgul oluyor. İki defa Türkiye'ye gelmiş. O gün hocanın misafiri oldum. Fakülteyi, kütüphaneyi gezdirdi. Asistanları ve araştırma yapan talebeleriyle tanıştırdı.

HİROŞİMA

Güney seyahatimin son durağı Hiroşima idi. Seyahatin 11 - 14. günleri orada geçti. Hiroşima, herkesin bildiği bir isim. Turistlerin, tarihçilerin, sulh taraftarı olanların radyasyonun kötü neticeleri üzerinde araştırma yapanların görmek istediği bir yer. Hiroşima'da bulunduğumuz günler hava yağmurlu idi. Bu sebeple fazla resim çekemedim. Çektiklerim de pek güzel çıkmadı...

Buranın tarihini 1589'da Mohri Terumoto'nun bu bölgede yeni bir şato yaptırıp Hiroşima adını vermesi ile başlatabiliriz. Hepinizin bildiği 6 ağustos 1945'te 400.000 nüfusu ile o bölgenin en mühim şehriydi. Bugün yine adanın güney doğusunun merkezi hâline gelmiştir.

Peace Memorial Museum, Sulh Hâtıraları Müzesi, iki katlı modern bir bina, uzun salonlarında o günden kalma pek çok şeyler, ibret için muhafaza edilmektedir. Müzenin yakınında Sulh Parkı'nda radyasyondan ölen çocuklar adına bir çocuk heykeli, hâtıra tak, sulh çanı var. Yine o civarda 1925'te yapılan ve endüstri mâmullerinin teşhir salonu olarak kullanılan bina, hâtıra olarak muhafaza edilmektedir. Harabe hâlindeki binanın olduğu gibi korunabilmesi için 140.000 dolar harcanmış.

Bu güzel günlerin bitmesini istemeye istemiye seyahatin 15. günü Hiroşima'dan Tokyo'ya dönüş yolculuğu ile geçti. Bu güzel seyahat Japoncam için iyi bir imtihan, Japonya'nın tabiî ve tarihî güzelliklerini görmeme ve pek çok arkadaş edinmeme sebep oldu. Japonlar kibar insanlar, yüzlerinden hiç tebessüm eksik olmaz. İlk fırsatta tekrar gitmek isterim.

Japonya, halkıyla, tarihî âbideleriyle, an'aneleriyle bizim dünyamızdan apayrı bir dünya. Güzeli kendine göre, insanı kendine göre, renkleri, sanatı, herşeyi kendine göre. İnsanları, nezaketleriyle, zarif hareketleriyle, zekâlarıyla biz Batılılar'ı âdeta büyülüyor. Oradaki günlerim dopdolu geçti.

Osmanlı Tarihinde Vakıf Yapan Kadınlar

Yazan: Erdem Yücel

1

İSLÂMİYET'İN önemli bir sosyal dayanışma müessesesi olan vakıflar, kuruluşundan bu yana yüzyıllar boyunca yaşamış, günümüzde de varlığını korumuştur. Vakıf müessesesinin günlük olaylarla çok yakın bir ilgisi vardır, ayrıca sosyal ve ekonomik hayata da etkide bulunmuştur. Gerçekte, dinî - hukukî bir kuruluş olan vakıf, insanlığa hizmet yolunda kültür ve sanatla başa baş yürümüş, onların yayılmasında, gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Vakfın oldukça uzun bir geçmişi vardır. İslâmiyet'ten önceki devirlerde de zamanın hukuk kurallarına göre vakıflar kurulmuştu. Bunlara örnek olarak başlangıçta meselâ, Hititler'i, kolaylıkla gösterebiliriz. Sözünü ettiğimiz bu kavimler, teamüllerine göre birtakım vakıflar meydana getirmişlerdi. O zamanlar yapılan vakıfların ilgili metinleri tabletler üzerine yazılmıştır ve bunlar Istanbul Arkeoloji Müzesi'nde muhafaza edilmektedir.

Vakıf müessesesi gerçek anlamdaki gelişmesini İslâmiyet'in yayılışından sonra yapmıştır.

Kelime anlamı olarak vakıf, kişilerin menkul veya gayrimenkul malını hiçbir etki altında kalmadan kendi arzusu ile mülkiyetinden çıkarıp, toplum yararına tahsis etmesidir. Bunun için de şahitler önünde tanzim olunarak mahkeme kütüklerine geçen vakfiye isminde bir nevi resmî belgeler tanzim edilmektedir. Tarih ve sosyoloji açısından büyük bir önem taşıyan vakfiyeler, bir topluluğun çeşitli zamanlardaki yardım ve dayanışma arzularını göstermesi bakımından ilgi çekicidir. Genellikle vakfiyeler kâğıt veya parşömen üzerine yazılmışlarsa da, ender olarak bazı değişik örneklere de rastlanılmaktadır. Meselâ Kütahya'da Germiyanoğlu Yakup Çelebî'nin imâretine ait vakfiye taş üzerine yazılmıştır ve bu top vakfiyelerin en tanınmışıdır. Ayrıca Karaman'da İbrahim Bey imâretinin kapı kemeri üzerine yazılmış iki parçadan meydana gelen vakfiye ile, şimdi Konya müzesinde bulunan Dârü'l - huffâz'ın mermer üzerine kazınmış vakfiyesi de bu tipin diğer önemli örneklerindendir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun en parlak devresine ulaştığı zamanlarda vakıflar daha da gelişmiştir. Zira imparatorluğun gayrimenkul servetlerinin büyük bir kısmını vakıflar meydana getiriyordu. Tesis edilen vakıfların görmüş oldukları hizmetler birbirine nazaran oldukça değişikti. Vakıf yolu ile camiler, mescitler,

namazgâhlar, mektepler, medreseler, kütüphaneler, aşhaneler, kervansaraylar, bedestenler, çeşmeler, yollar, köprüler, kaleler, istikâmlar, spor tesisleri, mesireler, deniz fenerleri, su tesisleri, dul, yetim evleri, emzirme ve büyütme yuvaları, barınaklar gibi nice nice hayrat yapıları meydana getirilmiştir. Bunların da hemen hepsi mimârî ve sanat tarihi yönünden kıymetli eserlerdir. Ayrıca kurulan vakıflar birbirinden değişik ve aynı zamanda ilgi çekicidir. İşte, bunların bir kısmını şöylece sıralıyabiliriz:

VAKIF KONULARI

Kış aylarında kuşların beslenmesine; hasta ve garip leyleklerin bakım ve tedavisine; bayram günlerinde, şehir ve kasabalarda top atılarak, çocukların sevindirilmesine, halkın neşe ve sevincinin arttırılmasına; alışveriş edenlerin aldatılmasını önlemek üzere, çarşı ve pazarlarda ölçek ve kantarlar konulmasına; evlâtlıkların hırpalanıp azarlanmamaları için, kırdıkları kapkacağın tazmin edilmesine; yoksul kızlara çeyiz verilmesine, düğünlerinin yapılmasına; çalışamıyacak kadar yaşlanan veya sakatlanan meslek ve sanat erbabı için para tahsisine; halka yararlı eserler yazdırıp bastırılmasına ve meccanen dağıtılmasına; cezaevlerindeki mahkûmların bazı ihtiyaçlarının karşılanmasına; halkın gıda ihtiyacının düşünülmesine; et fiyatlarının kış aylarında yükselmemesini sağlayacak tedbirlere, ıslah edilmiş koyunluklar kurmaya, koyun cinsinin ıslahına, ziraatin geliştirilmesine; borçlu olarak hapis olanların borçlarının ödenmesine, köy ahalisinin ihtiyarlarına elbise verilmesi; kale, istihkâmlara veya donanmaya yardımda bulunulması; zahire loncasının tesisi, çocukların baharda açık havada gezdirilmesi, mektep çocuklarının gıda, elbise, yakacak ve mesire masrafı tahsisi, Van gölünde gemi işletilmesi...

Görüldüğü gibi akla gelen her türlü hizmet ve yardım, vakıf yolu ile temin edilmiştir. Bunların yanı sıra istisnaî olarak bazı vakıfların hayırdan başka özel gayeye yönelen tarafları da vardır. Vakfedenin hayatı boyunca hatim indirilmesi, kendisinin, çocuklarının ve torunlarının ölümünden sonra ruhlarına Kur'ân ve Mevlid okunması gibi vakıfları da örnek olarak kolaylıkla gösterebiliriz. Nitekim, 1588 yılında tesis edilen Istanbullu Zeynî Hatun vakfiyesi buna en güzel bir örnektir. Vakfiyeye göre kendisi için her gün üç cüz, oğlu için günde bir cüz, kızı için günde iki cüz okunacak ve her hâfıza da 1,5 akça ödenecektir.

Turhan Vâlide - sultan'ın vakfı olan Yenicamî'nin türbesi.

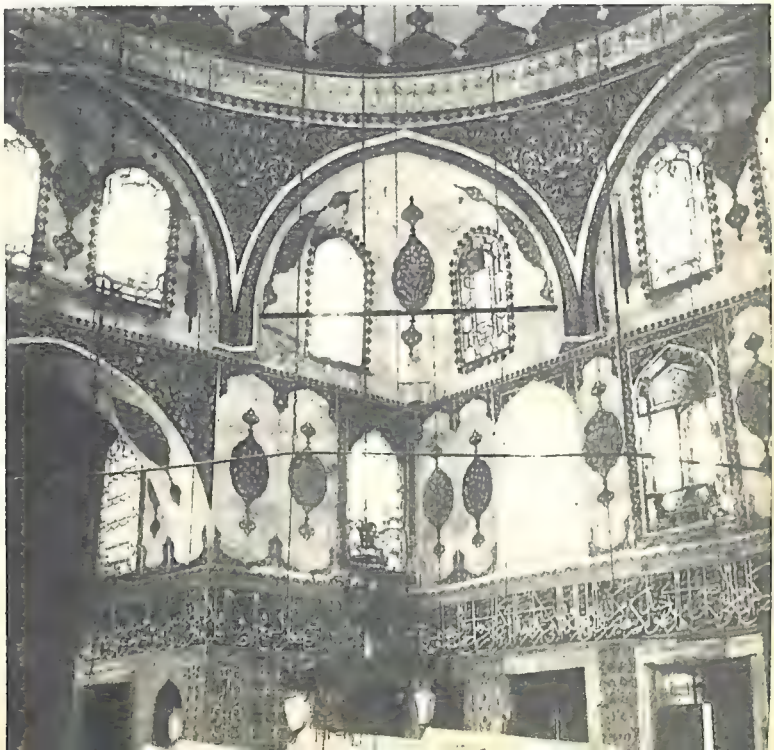

OSMANLI TARİHİNDE VAKIF YAPAN KADINLAR: SELÇUK HATUN

Çelebî Sultan Mehmed'in kızı, II. Sultan Murad'ın kardeşi olan Selçuk Hatun Bursa ve Istanbul'da yapmış olduğu hayratı ile tanınmıştır. Amasya veya Merzifon'da doğmuş, Anadolu Beylerbeyisi Karaca Paşa ile evlenmiş, kocasının H. 840 (M. 1436) da Varna muharebesinde şehid düşmesi ile dul kalmıştır. Bundan sonra ömrünün geri kalan kısmını Bursa'da geçirmiştir. Şehzâde Cem, Bursa'yı aldığı zaman Selçuk Hatun'u, II. Sultan Bâyezid'e göndermiş ve ondan, Anadolu'yu kendisine bırakmasını istemişti. Böylece Selçuk Hatun, Türk kadınları arasında ilk defa elçilik görevini de yapmıştır. Sultan Bâyezid halasını hürmetle kabûl etmiş, memleketi ikiye bölmenin zararlarını ona anlatmış ve teklifi kabûl etmemiştir.

Selçuk Hatun H. 890 (M. 1486) yılında Bursa'da ölmüş, Yeşil Türbe'ye, babasının ayakucuna gömülmüştür.

Selçuk Hatun'un yaptırdığı eserlerin başında Edirne'deki mescidi ile Bursa civarındaki köprüsü gelmektedir. Ayrıca Istanbul'da Taşkasap'ta ahşap çatılı, taş minareli bir camisi vardır. Fakat bu cami 1956 yılında genişletilen yol sebebiyle yıkılmış, ortadan kaldırılmıştır. Sonraki yıllarda aynı isim altında biraz daha ileriye bir yenisi yapılmışsa da bugünkü yapı ile aslı arasında pek benzerlik bulunmamaktadır.

YEDİ SOFRALI SAKİNE HATUN

Yedi sofralı Sakine Hatun hakkında kaynaklarda etraflı bir bilgiye rastlanmamaktadır. Fakat üzüntü ile belirtelim ki, yaptığı hayratı da günümüze gelememiştir. Onun hakkında bildiğimiz sahn müderrisliğinde bulunmuş, Osmanlı müelliflerinden İlyas-zâde Şecâeddîn'in kızı oluşudur.

Sakine Hatun, Topkapı dışında yapı olarak küçük, anlam olarak büyük bir vakıf tesis etmişti. Istanbul Vakıflar Başmüdürlüğü'nün hayır işleri kayıtlarından öğrendiğimize göre bu hayrat cami, imam meşrutası, sebil, sebilci meşrutası ve türbeden ibaretti. Sebil, caminin hemen yanı başında idi ve yolculara buradaki mermer ağızlı kuyudan çıkan şerbet lezzetinde bir su veriliyordu. Bu hayratta en ziyade dikkati çeken, mermerden sabit bir sofra idi. Ayrıca sofranın yanında da mermerden oldukça iri bir tuzluk vardı. Buradan gelip geçen fakir fukaraya günde yedi defa sofra kurulur, yemek verilirdi. Sakine Hatun'un hayratın-

Aksaray'daki Vâlide camii.

dan dört yüz yılı aşkın bir süre yemek ve su verilmiştir. Bundan dolayı da halk arasında o, «Yedi Sofralı Sakine Hatun» olarak isimlendirilmiştir.

Sakine Hatun'un sözünü ettiğimiz bu hayratı 1965 yılında yıktırılmış ve üzerinden yol geçirilmiştir. Böylece günümüzde ne mezarı, ne de eserinden bir kalıntı vardır.

HAFSA SULTAN

Hayırsever büyük bir insan olan Hafsa Sultan, Yavuz Sultan Selim'in zevcesi, Kanunî Sultan Süleyman'ın da annesidir. Hayatı hakkında pek fazla bir bilgiye rastlanmamaktadır. Hafsa Sultan aslen Kırımlı'dır ve Kırım Hanı Mengli Giray'ın kızıdır.

Hafsa Sultan, oğlu Şehzâde Süleyman'ın (Kanunî Sultan Süleyman'ın) vali olarak bulunduğu Manisa'da uzun yıllar kalmış ve orada muazzam bir külliye meydana getirmiştir. Dinî, sıhhî ve içtimaî görevlerin birleşmiş olduğu bu külliye, cami, medrese, imâret, hân-kah, dârü'şşifa, hamam ve sıbyân mektebinden meydana gelmişti. Vakıflar Genel Müdürlüğü'ndeki H. 929 (M. 1523) tarihli vakfiyesinden öğrendiğimize göre de bu külliyeye vakfettiği mallar sayılamıyacak kadar çoktu.

Hafsa Sultan'ın vakfiyesi tâlik yazı ile Arapça yazılmıştır. Vakfının idaresini Hacı Tacüddin İbrahim isminde birine vermiş ve burada 117 kişiyi görevli kılmıştır. Vakfiyede en ince noktalar üzerinde durulmuş ve ayrıca görevlerini iyi yapmıyanların azledilebilmesi için de şartlar koşmuştur. Vakfiyeye göre imarette sabah ve ikindiden sonra günde iki defa yemek pişirilerek dağıtılacaktı. Bu yemeklerden softalar, ulemâ, hân-kahtaki misafirler, medrese talebesi ile fakir fukara yararlanacaktı.

Bundan ayrı olarak Hafsa Sultan vakıflarının büyük bir kısmının toplandığı Urla'da bir de küçük mescit yaptırmıştı.

Hafsa Sultan H. 940 (M. 1533) yılında ölmüş, Istanbul'daki Sultan Selim Camii haziresine gömülmüştür. Türbesi 1892 yılında yıkılmış, Meşrutiyet'ten önce yeniden yapımına başlanılmış ise de yarım kalmıştır. Günümüzde bu türbe temellerine kadar yıkılmış, çalılar arasında âdeta kaybolmuştur.

Hafsa Sultan'ın camisinde her yıl an'anevî Mesir şenlikleri yapılmaktadır. Böylece Merkez Efendi'nin ihdas ettiği ve minarelerden etrafa saçılan mesir macunları ile Hafsa Sultan bir defa daha hatırlanmaktadır.

MİHRİMAH SULTAN

Kanunî Sultan Süleyman'ın kızı, Rüstem Paşa'nın da eşi olan Mihrimah Sultan'ın biri Üsküdar'da, diğeri Edirnekapı'da olmak üzere iki büyük külliyesi vardır. İkisi de kendi adını taşır. Fakat bu yapıların bizzat kendisi tarafından mı, yoksa onun adına başkası tarafından mı yaptırıldığı kesin olarak aydınlatılamamıştır.

Üsküdar'daki Mihrimah Sultan külliyesi, cami, imâret, sıbyân mektebi, muvakkıthane, çeşme ve türbeden ibarettir. Klasik üslûptaki bu yapı topluluğu, Mimar Sinan'ın eseridir. Caminin portali üzerindeki beş satırlık Arapça tarih kitâbesinde H. 954 (M. 1547) yılında Mihrimah Sultan tarafından yaptırıldığı kaydedilmiştir. Diğer taraftan Peçevî İbrahim Efendi, tarihinde, Kanunî Sultan Süleyman'ın hayratından söz ederken, bu kısımdan şöylece bahsetmektedir: «Mihrimah Sultan için Üsküdar'da leb-i deryâda vâki iki bâb kervansaray ve medrese, mektep, cami ve imâret serâpa ol padişahın hayratından mahsup olup cümlesi kendi fermân-ı şerîfleriyle ve ekser masârif ve levazımları cânib-i âlîlerinden verilmekle bina olunmuştur».

Edirnekapı'daki Mihrimah Sultan külliyesi ise cami, medrese, sıbyân mektebi, hamam ve türbeden meydana gelmiştir. Yapılardan hiçbirinin üzerinde tarih kitâbesi bulunmadığından yapım tarihleri kesin olarak bilinememektedir. Vakfiyesindeki H. 978 (M. 1590) tarihi ise yapım tarihi olarak kabûl edilememektedir. Bununla beraber Peçevî İbrahim Efendi, Edirnekapı'da Mihrimah Sultan Camii'nden bahsetmemektedir. Bu bakımdan yapının Sultan'ın ölümünden sonra kocası Rüstem Paşa tarafından yaptırılmış olması akla gelmektedir.

Mihrimah Sultan'ın bir başka hayratı da, Mekke'ye getirilmiş olan Ayni Zübeyde suyudur. Bunun yanı sıra İcâdiye tepelerinden toplattığı bir su, Üsküdar'daki caminin çeşmelerine kadar geliyordu. Fakat maalesef bu su sonradan Kuzguncuk sırtlarında kaybolmuştur.

ŞAH SULTAN

Şah Sultan, Yavuz Sultan Selim'in kızı, Vezîr-i âzam Lutfi Paşa'nın da zevcesidir. Kendisi bazı hayır eserleri meydana getirmiştir. Bunlardan kendi ismini taşıyan Esekapısı'ndaki cami ile Eyüp'te Bahariye'deki cami en belli başlı olanlardandır. Şah Sultan Esekapısı'ndaki camiini H. 936 (M. 1528) yılında yaptırmıştır. Kesme taştan tuğla minareli olan bu

cami, harap bir hâlde iken, 1953 yılında âdeta yeni baştan inşâ edilmiştir. Eyüp'teki camisini de H. 963 (M. 1555) yılında yaptırmıştır. Bundan başka Eyüp'te deniz kenarındaki Mevlevî tekkesine bazı derviş hücreleri ile bir sıbyân mektebi ilâve ettirmiştir.

Şah Sultan H. 965 (M. 1557) yılında ölmüş ve Bahariye'deki türbesine gömülmüştür.

HURREM SULTAN

Kanunî Sultan Süleyman'ın hayatını baştanbaşa dolduran Hurrem Sultan, aslen bir Ukran rahibinin kızıdır. Roksolan ismindeki bu kızı Tatar akıncıları memleketinde esir ederek Osmanlı sarayına göndermişti. Padişah, fevkalâde güzel bir endama sahip olan Roksolan'ın vahşî güzelliğine hayran olmuş, ona özel bir daire hazırlatarak başbaşa saatler, günler geçirmişlerdi. Sarayda Hurrem ismi verilen Roksolan, önce Mihrimah Sultan'ı, arkasından da Şehzâde Mehmed'i dünyaya getirmişti.

Bu sırada Kanunî Sultan Süleyman sık sık seferlere çıkıyor, hepsinden de zaferlerle dönüyordu. Hurrem Sultan sarayda kendini sevenlerin meydana getirdiği bir topluluk kurmuştu; bununla beraber düşman kazanmaktan da geri kalmıyordu. Bunların başında görümcesi Hadice Sultan ile Makbûl İbrahim Paşa geliyordu. Fakat kızı Mihrimah Sultan'ı Rüstem Paşa ile evlendirip onun sadrâzam oluşundan sonra durumu daha da kuvvetlenmişti. Süleymaniye Camii'nin yapımı tamamlanıp büyük bir törenle ibâdete açıldıktan bir süre sonra, Hurrem Sultan hastalanmış ve bir sabah hayata gözlerini yummuştur. Sultan, Süleymaniye Camii'ndeki kendi ismini taşıyan türbesinde gömülüdür.

Hurrem Sultan kızı Mihrimah Sultan ile birlikte cami, medrese, hamam, kervansaray ve su tesisleri yaptırmıştır. Ayrıca Mimar Sinan'a cami, medrese, dârü'şşifa, imâret, sıbyân mektebi ve sebilden meydana gelen meşhur Haseki Külliyesini inşâ ettirmiştir. Bundan başka Sultanahmet meydanında Haseki Hurrem Sultan adına yaptırılmış olan bir çifte hamamı vardır. Mimar Sinan'ın eseri olan bu hamam, Türk mimârîsindeki hamamların muhakkak ki, en gelişmiş olanıdır.

NÛRBÂNÛ VÂLİDE-SULTAN

Nûrbânû Sultan küçük yaşlarda getirildiği Osmanlı sarayında büyümüş ve orada terbiye almıştır. Güzelliği ve cazibesi ile II. Sultan Selim'in dikkatini çekmiş, önce haseki, sonra da Vâlide-sultan olmuştur.

Nûrbânû Vâlide-sultan'ın hayır eserlerinin başında hiç şüphesiz, Üsküdar'da çevreye hâkim bir tepe üzerinde inşâ ettirdiği külliyesi gelmektedir. Bu yapı topluluğu eskidenberi «Vâlide-i Atik» (Eski Vâlide) ismi ile tanınır. Külliye, cami, medrese, dârü'ş-şifa, imâret, çifte hamam ve sıbyân mektebinden meydana gelmiştir. Mimarı da, devrin başmimarı olan Koca Sinan Ağa'dır.

Nûrbânû Sultan külliyenin yapımının tamamlandığı yıl ölmüştür. Bu hayır eseri ile ilgili şirin bir de halk rivayeti vardır: Vâlide-sultan Camii'nin yeri için kesin karar verememiş, bir gece rüyasında aksakallı, nur yüzlü bir ihtiyar ona şunları söylemiştir:

— Yaşmağını Beşiktaş isklesinden esen rüzgâra bırak, camiini, rüzgârın yaşmağı götüreceği yerde yap... Nûrbânû Sultan da rüyasındaki bu sözlere uymuş, rüzgâr Vâlide-sultan'ın yaşmağını Beşiktaş iskelesinden alıp Üsküdar'a Toptaşı tepesine götürmüştür. Bununla beraber aynı rivayet, Üsküdar'da Kösem Sultan'ın Çinili Camii için de söylenmektedir.

Nûrbânû Vâlide-sultan, Türk çini sanatının en güzel örneklerini içerisinde topladığı camiye, zengin vakıflarda bulunmuştur. Bunlar arasında Cedid Vâlide civarında olan Yeşil Direkli hamam (Büyük hamam), Divanyolu'ndaki çifte hamam (Çemberlitaş hamamı), Langa'daki Havuzlu Hamam'ın isimlerini kolaylıkla zikredebiliriz. Ayrıca Nûrbânû Sultan, külliyesi için «Eski Vâlide Suyu» isminde bir de su toplatmıştır. Üç değişik kaynaktan toplanan bu suya zamanla birçok dinî ve sosyal tesislerin suları da bağlanmıştır. Eski Vâlide Suyu, bugün Üsküdar'ın tarihî su tesisleri içerisinde en bakımlı olanlarındandır. Önceleri sadece Toptaşı'ndaki külliyesi için düşünülen bu su, sonradan Şemsipaşa, Tunusbağı, Atpazarı, Kapıağası ve Körbakkal taraflarındaki çeşmelerden de akıtılmıştır.

SAFİYE SULTAN

Safiye Sultan'ın asıl adı Agrippine Bafa'dır. Sarayda Safiye ismini alan Venedikli Bafa, güzelliği ve zekâsı sayesinde, kısa zamanda sivrilmiş, zamanın ileri gelen kadınlarından biri olmuştur.

Nûrbânû Vâlide-sultan'ın son yıllarında Safiye Sultan'ın sarayda bir dediği iki olmuyordu.

III. Mehmed'in tahta geçişinden sonra kudreti daha da arttı. Zira Safiye Sultan

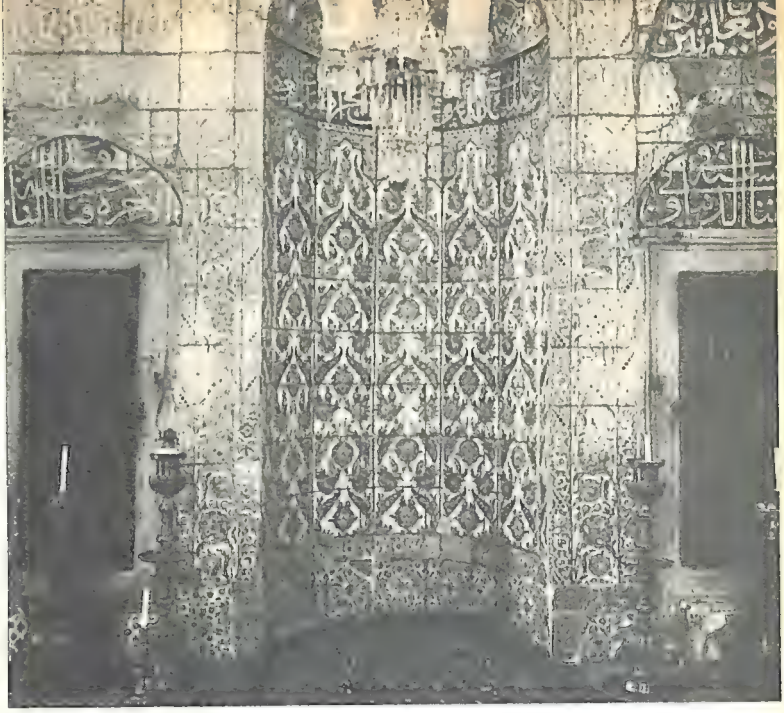

Mâh - peyker Kösem Sultan'ın Üsküdar'da yaptırdığı Çinili Cami'nin mihrâbı.

artık, Vâlide-sultandı ve yeni padişah da annesinin sözünden dışarı çıkmıyordu. Fakat oğlunun ölümünden sonra parlak günleri sona erdi. Gönderildiği Eski Saray'da iki yıl daha yaşadı ve H. 1014 (M. 1605) yılında 58 yaşında iken öldü, Ayasofya'da III. Sultan Murad'ın türbesine gömüldü.

Safiye Sultan, oğlu III. Mehmed zamanında Türk mimârîsinin en güzel eserleri arasında isminden söz edilen Yeni Cami'i yaptırmaya başlamıştır. Caminin yeri Safiye Sultan adına H. 1006 (M. 1597) yılında istimlâk edilmişti Aynı yıl ramazanın ikinci günü törenle temel atılacaktı; fakat sadrâzam Hasan Paşa'nın azledilmesiyle bu merasim daha ileri bir tarihe bırakıldı. Nihayet 1006 yılı muharreminin 11'inci (M. 1597) günü parlak bir törenle caminin temelleri atıldı. Tarihçi Selânikli Mustafa Efendi'den öğrendiğimize göre, inşaat bir yıl kadar devam etmiş, bu arada Mimar Davud Ağa vebadan ölmüş, yerine Su Nâzırı Dalgıç Ahmed Ağa getirilmiştir. Fakat aksilik bununla da kalmamış, H. 1012 (M. 1603) yılında Sultan Mehmed'in ölümü üzerine Safiye Sultan'ın Eski Saray'a nakli üzerine inşaat yarıda kalmıştır. Bundan sonra camiyi tamamlamak, aradan geçen uzun yıllardan sonra Turhan Sultan'a nasib olmuştur.

MÂHPEYKER KÖSEM SULTAN

I. Sultan Ahmed'in eşi, IV. Sultan Murad ve Sultan İbrahim'in annesi olan Mâhpeyker Kösem Sultan, Osmanlı sarayında kırk yıldan fazla bir süre hüküm sürmüştür.

Çeşitli saray entrikalarının yanısıra Kösem Sultan'ın birçok hayırlı işleri de vardır. Nihayetsiz denilebilecek kadar bir servete sahipti. Anadolu'da birçok hasları, Kıbrıs'ta çiftlikleri vardı. Mercan yokuşundaki Vâlide Hanı'nda ise yirmi sandık dolusu filorin altını, dolaplar dolusu inciler, mücevherler saklardı. Öldüğü zaman bütün bu mallar mîrîye kalmıştır.

Kösem Sultan'ın yaptırdığı eserlerin başında Üsküdar'daki Çinili Cami gelmektedir. Kubbe kasnağına kadar XVII. yüzyılın en nefis çinileri ile bezenmiş olan bu cami, küçük ölçüde olmasına rağmen zamanının en güzel yapılarından biri idi. Bunun yanındaki Çinili Hamam, sıbyân mektebi, sebil ve çeşme de gene Vâlide-sultan'ın hayır eserlerindendi. Sultan, H. 1050 (M. 1640) tarihinde hazırladığı vakfiyesinde, her yıl Kâbe yollarında bulunan fakirlere surre alayı ile gönderilmek üzere para vakıfları da meydana getirmişti.

Bundan başka Anadolukavağı'nda bir cami yaptırmış, Mekke ve Medine'de de hayratta bulunmuştu. **(Devamı var)**

Fotoğraf: Barlas Gülerman

Üsküdar'daki Mihrişah Sultan camiinin yüz yıl önce yapılmış bir gravürü.

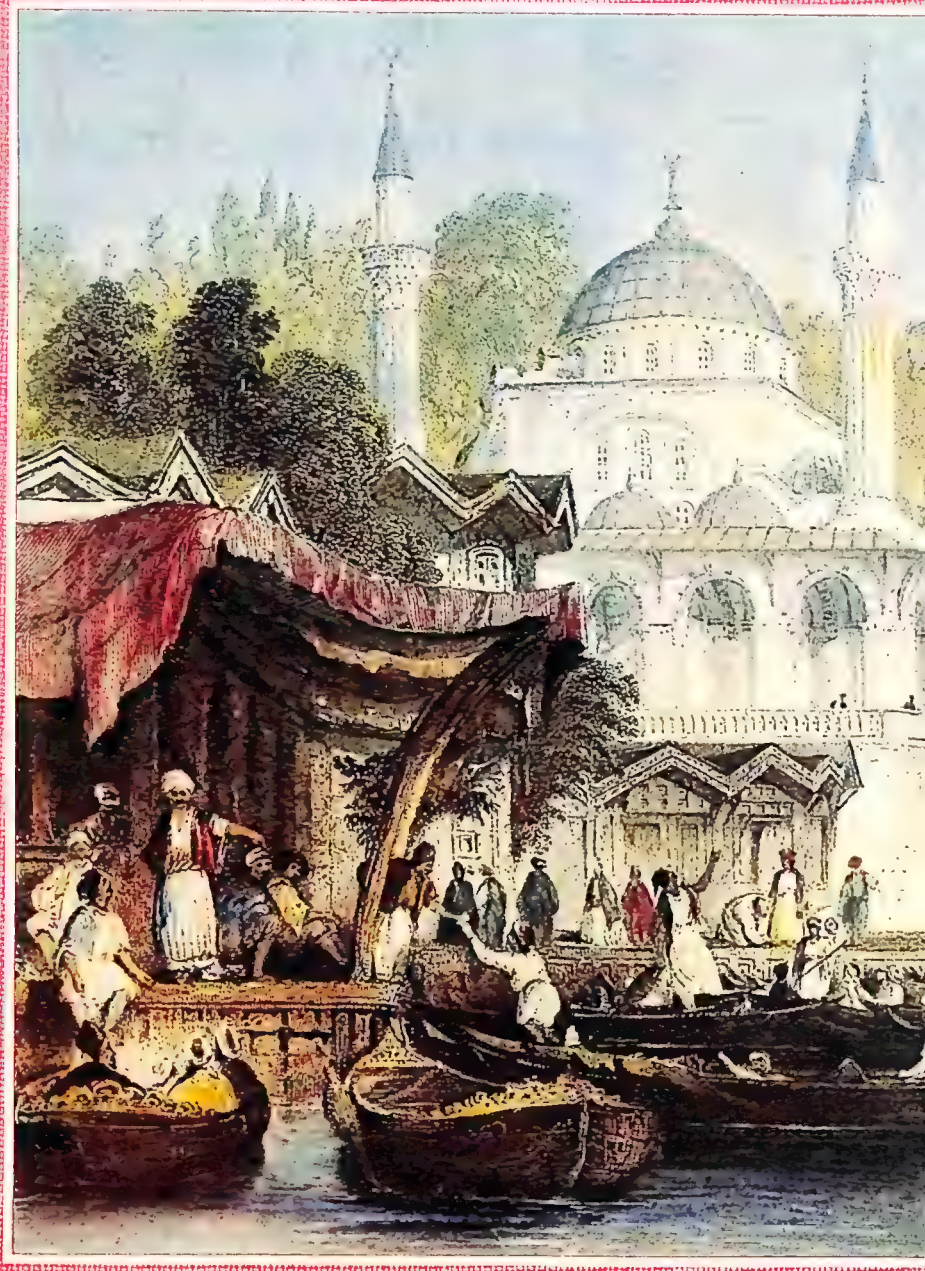

Üsküdar'daki Mihri
yıl önce yapı

Fotoğraf: Barlas Gülerman

Sultan camiinin yüz bir gravürü.

Keçecizâde İzzet Molla'nın

Mihnet - Keşân'ı ve Lâyihası

Yazan: Dr. Sedat Kumbaracılar

İKİNCİ Sultan Mahmud devrinin ünlü simalarından olan İzzet Molla, kaleminin ve dilinin cezasını çekerek iki defa sürgün cezası yemiş, birisinde Keşan'a, diğerinde de Sıvas'a sürülmüştür. Keşan'a sürülmesi edebiyatımız için kazançlı olmuş, «Mihnet - Keşân» adlı manzum eserini bu vesile ile kaleme almıştır. Eser ölümünden sonra 1269'da bastırılmıştır.

Devrin şartları itibariyle mes'ul ve yüksek makamları işgal edenler, devlet ricalinden birine intisab etmeyi kendi makamlarının bir nevi garantisi telâkki ederler ve bu yolda gereken tedbirleri alırlardı. İzzet Molla da bu sebeple büyük nüfuzlu Nişancı Halet Efendi'nin yakınları arasına girmişti. Halet Efendi, Sultan Mahmud devrinin tek söz sahibi bir şahsiyeti iken, Konya'ya sürülmesi, İzzet Molla'nın da mevkiini sarsmıştı. Aleyhinde bulunulmaya, hattâ sürgüne gönderileceği şâyi olmaya başlamıştı. Çok üzüntülü günler geçiren İzzet Molla, beş ay kadar bu söylentiler arasında Galata kadılığını yaptıktan sonra istifa ederek İstavroz'daki evine çekilmişti.

İkinci Sultan Mahmud devri inkılâplarla doludur. Yeniçerilerin ortadan kaldırılması büyük bir başarı olmuştu. Buna paralel olarak sivil idarede yenilikler yapmak, rüşvetin, iltimasın önüne geçmek, dış münasebetleri geliştirmek lâzımdı. İzzet Molla, Mihnet - Keşân'da, meselâ memlekette mevcut suiistimâllere temas etmekte, Düzoğlu isminde, malları müsadere edilen bir mağdurun mezadındaki alenî yolsuzlukları belirterek Ahmed Ağa isminde nüfuzlu bir şahsiyetin, bir Yahudi ile birleşip hırsızlık derecesindeki yolsuzluğunu anlatmaktadır.

Keçecizâde'nin dilinden bîzâr olan düşmanları «gece gündüz, işi gücü hicivdir» diye padişahın ona olan teveccühünü yok etmeyi becermiş, sürgün fermanını çıkartmışlardı.

Hicrî 1238 yılında enistesini ziyaret ettiği esnada eve gelen bir çavuş, kendisine Keşan'a sürüleceğini bildirmiş ve selâmeti için derhal yola çıkılması gerektiğini tavsiye etmişti. Keçecizâde Keşan'a giderken geçtiği yerleri şöyle anlatır:

Çekmece-i sagıyr (Küçükçekmece): Güzel bir camii, imâreti, beyaz ekmeği, köprüsünün tahta korkulukları bulunan ve mürûr tezkeresiyle ancak yola devam edilebilen ve şayet yoksa, dünyayı bölükbaşıya verseler, bir adım ileri gidilemeyen Küçükçekmece, bu seyahatte İzzet Mol-

la'ya çok şirin görünmüştü.

Harâmîdere: Adından anlaşılacağı gibi burası eşkıyâ yatağı idi. Fakat eşkıyâlar kendisine görünmemişlerdi. Yanlarına bir koçaş gelerek: «Korkmayın, yanınızda para bile varsa sefanıza bakın» demesine rağmen, bir hayli korkulu dakikalar geçirmişti.

Çekmece-i kebîr (Büyükçekmece): Cisr-i cesîm diye anlattığı, Kanunî devrinde Mimar Sinan'a yaptırılan köprü, kendisini bir müddet için Kanunî'nin ihtişamlı devrini düşünmeye sevketmiş ve «bir iş mi idi feth-i Mora?» diye mırıldanarak hayalhânesinde o tarihte elden giden Mora'yı esefle hatırlamıştı.

Türkmenli merhalesi: O devirlerde devamlı ihmallere uğramış olan Türkmenli köyünün perişan hâlini ezcümle şu mısralarla dile getirmiştir:

Istanbul'da ednâ fakirin evi
O muzlim mahallin saray-ı nevi
Mukaddem boşanmış bir, iki deli
Harâmî gibi zaptedüp ol beli
O aşçı dükkânı ki, baksan eğer
Tahâretten anda bulunmaz eser.

Merhale-i Tekfurdağı (Tekirdağ): Bu kısım da, eski ismi Radoscuk olan Tekirdağı'ndan bahsetmekte, burasının zamanında Peygamberimize nâme yazarak ihtiramda bulunan fakat ihtidâ edemeden ölen İmparator Herakl'in hükümetinin başkenti olduğundan söz edilmektedir.

Kariye-i Flora: Yolunun üzerinde bulunan bu Rum köyünde, köy papazının kendisine büyük hürmet gösterdiğini; geceyi köyde geçirmesi için ısrarda bulunduğunu belirtmekte ve sözü o esnada vukubulan Mora isyanına getirerek onların bu ayaklanmayı çapulculuk diye vasıflandırıp takbih ettiklerini ifade etmektedir:

Keşan: Keşan'da kaldığı süre zarfında ileri gelenlerle teması olmuş ve oturmasına bir konak tahsis edilmiştir. Bu kona-

Keçeçizâde İzzet Molla.

ğın en göze çarpan hususiyeti, tuvaletinin iki menzil uzakta bulunması olmuştu. Keşan hakkındaki önemli diğer intıbaı da kazancı dükkânları ve özellikle bu dükkânlarda gürültü çıkararak çalışan reaya olmuştur.

İzzet Molla'nın bir yıl süren sürgün hayatından sonra, devrin sadrâzamı Galip Paşa'nın delâletiyle affedildiği ve bu suretle hürriyetine kavuştuğu yine bu eserde yer almaktadır. Keşan'dan ayrılırken, Keşan ahalisi toplu halde kendisini uğurlamış; İzzet Molla Istanbul'a gelmeden evvel Edirne'yi de ziyaret etmeyi ihmal etmemiştir. Edirne'ye gelişinde şehrin dışında bostancılar tarafından karşılanarak paşa kapısına götürülmüştür. Kendisine çok hürmet edilmiş, saray vezirinin yanında uzun süre kalmıştır.

Evsâf-ı sarây-ı Edirne: Bugün Kırkpınar güreşlerinin yapıldığı Sarayiçi'nde o devirde pek muhteşem daireleri ihtiva eden Edirne sarayı vardı. İzzet Molla burada beş gün misafir edilmiş ve güzel günler geçirmiştir.

İzzet Molla'nın lâyihası: Keşan'dan döndükten sonra İzzet Molla, mevkib-i hümâyûnda kalarak memleketin iç ve dış meselelerini takibe imkân bulmuştu. Bir taraftan Mora isyanı neticesinde Rumlar'a verilen imtiyazlar, diğer taraftan Akkirman anlaşmasının kötü şartları gibi meseleler devlet ricalini müşkül mevkiye sokmuştu. Ayrıca Ruslar'ın yeni bir harbi kaçınılmaz hâle sokacak derecedeki talepleri, henüz harpten çıkmış imparatorluğu yeniden savaşa sürüklemeye kâfi geliyordu. Ruslar istekleri kabûl edilmeyince hududu ansızın geçerek Varna'yı zaptetmişlerdi. İşte bu esnada İzzet Molla, Rasim Efendi'yle beraber hazırladığı lâyihayı padişaha takdim etmişti.

Bir sureti Atâ Tarihi'nin üçüncü cildinde aynen bulunan bu lâyiha, o devirde imparatorluğun arzettiği hazin tabloyu aksettirmesi bakımından büyük değer taşımaktadır. Ancak, hakikatleri bütün çıplaklığıyla dile getiren İzzet Molla, bu lâyiha yüzünden padişahın gazabına uğrayarak derhal Sıvas'a sürülmüştür. İlyas Efendi hâdiseleri günü gününe kaydederek «Letâif-i Enderûn» diye adlandırdığı eserinde, İzzet Molla'nın menfaya gönderilişini şu satırlarla ifade etmektedir:

«İzzet Molla Efendi'nin zamîr-i müniri rûşen ve kendüsü bir şâir-i şuh ve şen olmaktan nâşî bî-tehâşî bulunduğu, mecâlis ve mehâfilde, açılan sefer-i pür-hatarı takbih ve sulh-u salâhı, cenge tercih ettiğinden, padişah-ı zaferpeyker.....: «Zafer olmaksızın sulh nice olunur, hasım ne teklif ederse kabûl etmeli mi?» deyu Mollaya muğber olub ..... Sıvas'a sürdürmüştür.

LÂYİHANIN ESASLARI

İzzet Molla'nın lâyihasında, Akkirman muahedesinin kabûlünün iki yüz seneden beri devletin geçirdiği buhranların neticesi olduğunu ve bu muahedenin mecburen, ağlaya ağlaya kabûl edildiğini, o zamanki vükelânın hıyanet ve kabahatleri bahis konusu olmadığını anlatır. Bu defa ise «devlet-i cesîme-i âl-i Osmân, bu mertebede dûçar-ı zaaf ve herem oldu mu ki hemen düşmanın her mütalebesine ser-fürû edilsin?» diye sorar ve «hâşâ olmadı, lâkin iki yüz seneden beri devlet-i aliyye memalikine bakılamayub ve henüz asker tedarik olunamayub tedarik olundu ise bile, düşman askerine kıyâsen akalli kalîl olub teksir-i asâkir oluncaya dek sabır ve sükût iktiza ederdi» diye hüküm verir.

İzzet Molla, bu sebeple Ruslar'la savaştan ziyade sulh müzakereleri yapmayı daha uygun görüyor ve kendisini haklı çıkarmak için de birçok misâller gösteriyordu. Ezcümle şunu yazıyordu:

«Memleketin bazı kısımlarını kaybetmek çok acı olmakla beraber, harp dolayısıyle memleketin içindeki zaruretler düşünülecek olursa, sulhu istemek daha yerinde olacaktır».

Lâyihada şu dikkate değer satırlar da bulunmaktadır:

«Matlûb olan imârât-ı memâliktir, yoksa idare olduğu surette cihan memâlikimiz olsa fayda etmez. Meselâ Mora muhacirlerine, memâlik-i şâhâneden verilen mahiyenin sekiz seneliği birden memalike tevzi olunsa ve anlar Çorlu'da vesair memâlik-i hâliyyede iskân olunmuş olsa idi, şimdiye kadar menafii görülürdü. Benim bildiğim terfih-i memâlik tevsii memâlikten hayırlıdır».

Bu lâyiha, padişahın fermanına uyularak Dahiliye Nâzırı Âkif Paşa ve reîsülküttâb tarafından incelenerek ağır bir lisanla kaleme alındığı için tamamen reddedilmiştir.

Bundan sonra cereyan eden hâdiseler, İzzet Molla'nın yazdıklarını teyid etmiş, Ruslar, Edirne'yi işgal etmiştir.

İnsanlık vasıfları çok yüksek olan İzzet Molla'nın çok şuh ve şen bir şâir olduğu Mihnet - Keşan'dan başka tertiplediği dîvânından da anlaşılmaktadır. Ömrünün sonunu Sıvas'taki menfasında geçirmiştir. Oğlu Sadrâzam Keçeci-zâde Fuad Paşa, kemiklerini İstanbul'a nakletmiş, Fazlı Paşa Camii yanında kendisi için yaptırdığı türbeye naklettirmiştir.

BURSA MÜZESİ

Röportaj: Âdil F. Zeren

ROMALI, Bizanslı ve Osmanlılar'ın eline geçen Bursa şehri, eski çağlardan beri mâbetleri, şifalı suları ve çeşitli meyvaları ile dünyaya ün salmıştır.

Milât'tan 75 sene evvel Bursa'yı zapteden Romalılar, ovaya hâkim bir tepede ve surlar içinde bulunan eski şehri imar edip, saraylar, hamamlar, umumî meydanlar ve çarşılar meydana getirmişlerdi. Çekirge, bu devirde bir sayfiye ve şifa merkezi hâlini almıştır. İmparatorlar, imparatoriçeler ve Bizans asîlzâdeleri kaplıcalara pek fazla rağbet etmişlerdir.

1326'da Orhan Gazi tarafından zaptedilen şehir, harap bir hâlde bulunuyordu. İlk Osmanlı hükümdarları şehri süratle imar etmişlerdir. Orhan Bey, kale içinde kendisine bir saray yaptırmış, Söğüt'te gömülü olan babası Osman Gazi'nin nâşını da Türkler'in «Gümüş künbet» adını verdikleri Aya Elia Manastırı'na getirip gömmüştür.

Orhan Gazi'nin Türkler'e kazandırdığı bu şehirde çeşitli tarihî eserler vardır. Klasik Osmanlı mimârîsinin itina ile yapılmış eserlerinden birisi de, Osmanlı hükümdarlarından Çelebî Mehmed'in 1418'de yaptırdığı, Yeşil külliyesine dahil bulunan eski medrese binasıdır. Vaktiyle pek çok ilim adamı yetiştirmiş olan bu binayı şimdi Bursa Müzesi Müdürlüğü işgal etmektedir.

Bu müzeyi ziyaret ettikten sonra, 16 senedir bu müessesenin müdürlüğünü yapan Vahit Armağan ile konuştum.

1954 yılında müze müdürlüğü görevine başlayan Armağan; eser bakımından fakir, tanzim bakımında iptidaî bir şekilde olan tarihî eserleri ilmî esaslar dahilinde tarihlendirerek seksiyonlara ayırtmış, tanzim ve teşhir işleri tamamlandıktan sonra müze, 6 ekim 1956 günü yapılan bir törenle yeniden halkın ziyaretine açılmış. Vahit Armağan, müzenin tarihçesini şöyle anlattı:

— Bursa'da bir müze tesisi fikri 1903 yılında o zamanki Millî Eğitim Müdürü Azmi Bey'in, ilköğretim müfettişleri ile öğretmenleri, eski eserler derleme konusunda harekete geçirmesi ve ilk defa Mustafa Kemal Paşa ilçesinden Bursa'ya getirilen bir rölief ile başlar... Müzeye getirilen bu ilk rölieften sonra, esasen arkeolojik eserlere ve tarihî anıtlara karşı derin ilgisi olan Vali Reşid Mümtaz Paşa, derlenen eserlerin muhafazasını sağlamakla gelecekteki Bursa müzesinin nüvesini hazırlamış olur.

— Müze, resmen hangi tarihte açılmıştır?

— O zamanlar Müzeler Genel Müdürü olan Osman Hamdi Bey'in de gösterdiği gayretle 1 eylül 1904 yılında, erkek lisesinin kimyahanesinde «Müze-i Hümâyûn Şubesi» adı ile açıldı. Müzeyi, Cumhuriyet devrine kadar lisenin öğretmen ve memurları fahrî olarak idare ettiler. Nihayet 1929 yılında Müze Müdürlüğü ihdas edilip hâlen çalışmakta olduğumuz bu binada işe başladı. Eserlerin tanzim ve teşhiri işleri, İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nin o zamanki müdürü Aziz Ogan'ın yardımlarıyla meydana getirildi.

— Eser mevcuduna ve teşhir durumuna göre, bu bina bugünkü ihtiyacınıza kâfi geliyor mu?

— Hayır, gelmiyor. Bina, bugünkü eser mevcuduna ve teşhir durumuna göre daha çok bir müze deposu manzarası arzetmektedir. Tarihî ve turistik değeri büyük olan Bursa iline, modern bir müze binasının yaptırılması artık bir zaruret idi. Şâyân-ı memnuniyettir ki, bu hususdaki teşebbüslerimiz olumlu bir netice verdi. Halen büyük parkın içinde inşa hâlinde bulunan ve iki milyondan fazlaya çıkacak olan «Yeni Arkeoloji Bölge Müzesi» 1970 yılı içinde tamamlanıp umumun ziyaretine açılacaktır.

— Mevcut malzeme bu binada gerektiği gibi teşhir edilebilecek mi?

Vahit Armağan bu sorumu da şöyle cevaplandırdı:

— Noksanlarımız çoktur. Eldeki malzeme bu eksikliği dolduracak mahiyette değildir. Bu noksanlarımızı peyderpey tamamlamaya çalışıyoruz. Bir de Bursa'nın dünya kumaşcılık tarihinde önemli bir yeri vardır. Geçmiş yüzyılların sanat eseri olan Bursa kadifeleri ile ipekliler ve elişlerinden örnekler teşhir etmek suretiyle Bursa'nın sanat hususiyetlerini halka daha iyi tanıtmak çok faydalı olacaktır. Bu hususun tahakkukunu yıllar yılı arzuladık. Halen bulunduğumuz binadaki yer darlığı, bu ihtiyacın tahakkukuna imkân veremezdi. Şimdi bölge müzesi açılınca bu bina Türk - Osmanlı sanatları müzesi hâline getirilebilir.

Bir sorum üzerine Vahit Armağan, müzedeki eserleri şöyle anlattı:

— Müzemiz, etnografya, Hellenistik, Roma, Bizans, İslâmî ve gayri İslâmî meskûkat seksiyonu ile bir de ihtisas kitaplığı bölümlerini ihtiva eder. Şunu da ilâve edeyim ki, müzemiz, tarihî yapı olması dolayısıyle bünyesinde hiçbir değişiklik yapılamamıştır.

— Müzedeki eserler bölge itibarıyle nerelerden derlenmiştir?

Bursa Müzesi'nin dışarıdan görünüşü.

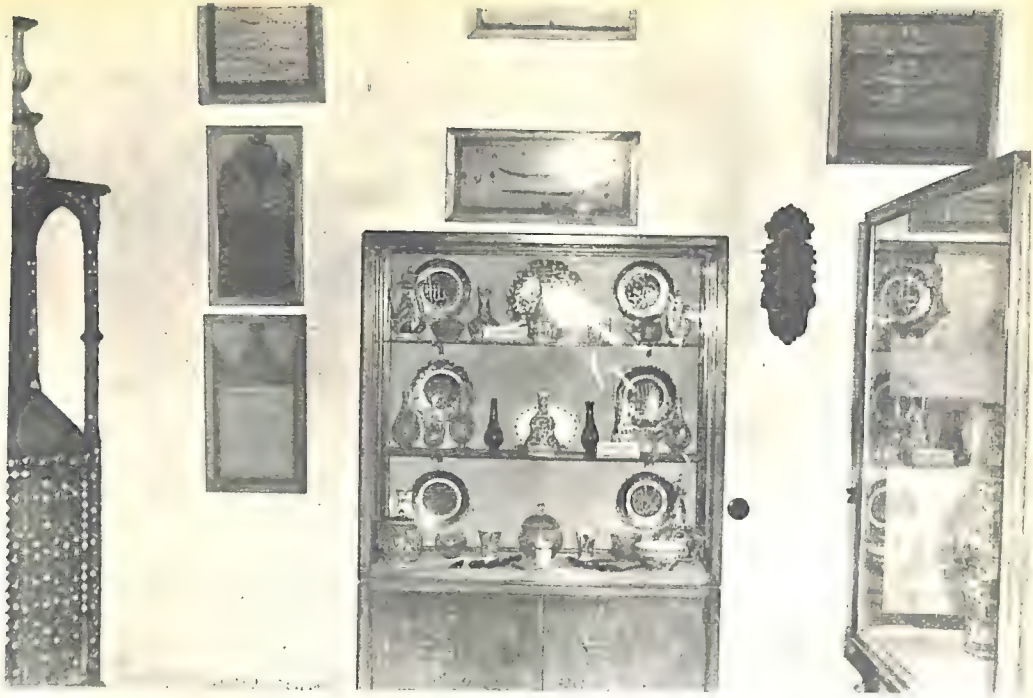

Müzeden bir görünüş.

— Bursa Müzesi'ndeki bütün eserler, Bursa ve civar illerden tesadüflerle bulunmuştur. Bölge itibarıyle eserlerin çıktığı yerler: İznik, Kemalpaşa, İnegöl, Mudanya, Gemlik, Orhaneli, Kelez ilçe ve köyleridir. Mevkiin önemine göre ara sıra aramalar yapılır. Fakat şimdiye kadar bu bölgelerde ilmî kazı yapılmamıştır. Bu ilçe ve köylerden arkeolojik ve etnoğrafik malzeme derlenmektedir. Yeni bina yapılınca, bölge müzesi olacak ve o zaman bu yerlerde kazı da yapılacaktır.

— Son birkaç yıl içinde müzeyi gezenlerde bir artma veya eksilme var mıdır? Bu hususta bir rakam verebilir misiniz?

— Yaptığımız istatistiklere göre müzemizi ziyaret edenlerin adedi her yıl biraz daha artmaktadır. 1967 yılında paralı, parasız müzemizi 32.325 kişi gezmiş, bu rakam 1968'de 38.453, 1969'da da 42.430'u bulmuştur.

— Biraz evvel paralı, parasız tâbirini kullandınız, bunu da izah eder misiniz?

— Müzemizi para ödemeden ziyaret edenler, yerli ve yabancı öğrenci grupları ile millî eğitim mensupları, yabancı devlet misafirleri ve ilim adamlarıdır.

Müzeye girince karşınıza oldukça geniş bir avlu çıkar. Akasya ağaçlarının süslediği bu avlunun ortasında fıskıyesinden buz gibi tatlı sular dökülen küçük bir havuz vardır. Havuzun etrafı rengârenk çiçeklerle çevrilmiştir.

Sağ tarafı takiben yürüyünce karşınıza beş, altı basamaklı ve iki taraflı merdiven görürsünüz. Bu merdivenden etnoğrafya salonuna girilir. Mısır Hükümdarı Muhammed bin Nâsüriddin Kalavun'un bir zaferi tebrik dolayısıyle Sultan Orhan'a hediye ettiği avize ile Mısır Memlûkleri'nden Berkuk'un Yıldırım Bâyezid'e hediyesi olan büyük boydaki «XV. asır el yazması Kur'ân» ile, sim işlemeli çok kıymetli şamdanlar, XV. asır İznik mamûlâtı tabaklar ve diğer tarihî eserler arasında çeşitli silâhlar ve ünlü kişilerin giydikleri kavuklar, buranın başlıca eşyaları arasındadır.

Bu salondan çıkılınca Hellenistik çağ salonuna girilir. Bu kısımda büstler, steller ve arkaik çağ seramik işçiliği malzemesi görülür. Bundan sonra Roma çağı heykelleri, büstler, röliefler ve sair eserler göze çarpar. Zengin kütüphanesi ile meskûkat bölümü de gürülüp inceleme ye değer kısımlardandır.

Daha sonra Vahit Armağan'la birlikte Murad Evi denilen «Osmanlı Çağı Evi Örneği Müzesi»ne gittik. Bir iddiaya göre Fâtih Sultan Mehmed'in bu evde yaşayıp

af: Barlas Gülerman

Bursa, tarihî âbideleriyle baştan başa bir müze-şehir gibidir. Resimde, Emîr-Sultan semti ve camii görülüyor.

büyüdüğü söylenirse de, Fâtih'in Edirne'de doğduğu malûmdur. II. Murad'ın ise, Bursa'nın Hisar semtindeki muazzam saraylar dururken bu küçük evde oturmasına hiçbir mânâ yoktur. Kaldı ki binanın XVII. asır sonlarıyla XVIII. asrın başlarında inşa edilmiş olduğu mimârî üslûbu ile meydandadır.

Şimdi bu tarihî evin sokak kapısından içeriye giriyoruz. Zemini taş döşeli, kenarları çimen ve çiçeklerle çevrelenmiş, içinde akar suyu bulunan küçük bahçeden geçerek tahta merdivenlerden yukarıya çıkıyor, hayat veya sofa denilen salona varıyoruz. Pencere perdeleri inik bir odadayız. Burası yer minderleriyle döşenmiş. Ortada ceviz ağacından yapılmış sedef kakmalı bir sehpa üzerinde kahve tepsisi ile bakır cezve ve fincanlar duruyor. Bir tarafta gergef, sedefli bir çekmece üzerinde zarif oymalı el aynaları, başka bir tarafta gümüş kupalar, nâdide şamdanlar, el ibriği, leğen ve nihayet duvarlarda ünlü hattatların kaleminden çıkmış eski yazılı levhalar var. Burası «Kızlar Odası» imiş. Bu odanın bitişiğindeki kabûl odasında gözlerim bir süre tavanın ortasındaki zarif göbeğe takıldı. Bu tahta oymadaki renklerle zarafet ve sadelik o kadar birbirine uymuş ki... Bu zarif oyma için Vahit Armağan: «XVIII. yüzyılın sanat değerini gösteren Türk tavanı örneğidir» diyor. Bu odada Türk sanat zevkinin inceliğini gösteren lâle ve karanfil desenlerinden meydana gelmiş tezyinatlı dolaplar, nâdide kilimler ve seccadelerle yayılı olan yerde büyük bir mangal, duvarları çevreleyen raflarda lâledânlar, buhurdânlar var.

Yemek odasında da karşılıklı sekiler ve ortada yer sofrası görüyoruz. Geniş ve yuvarlak sininin üstünde çorba tası, etrafında sıralanmış şimşir ve kemik kaşıklar, yanlarında peşkirler, yerde minderler var. Burası, gerçekten bir Osmanlı evinin eşsiz bir nümunesi...

AKKÂ DESTÂNI

Savaş Destanları: 7

Yayınlayan: İhsan Ilgar

MISIR Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın isyan ederek, Akkâ'ya saldırması olayı, tarihlerde küçük farklarla anlatılır: Mehmed Ali Paşa, vali tayin olduğu zaman (1804), Mısır'ın idaresi çok karışık bir halde idi. Bu karışıklığı da Mısır'daki Kölemenler'in idareye hâkim olmak arzusu sebebiyet vermekte idi. Kavalalı, önce bu Kölemenler'in çoğunu öldürmek, bir kısmını da memleketten kaçırtmak suretiyle, huzur ve sükûn ve kalkınmaya bir zemin hazırlamıştı (1811).

Bu temizlik olayından sonra, II. Mahmud'dan aldığı emirle, Vehhâbî isyanını bastırmak üzere oğulları İbrahim ve Tosun paşaların kumandası altında Hicaz'a kuvvetler gönderdi (1812). Kavalalı, bir taraftan da Mısır idaresine yeni bir istikamet vermek için durmadan çalışıyordu. Bu sayede, Mısır'da ticaret ve ziraat gelişti. Nil nehrinden İskenderiye'ye açılan Mahmudiye kanalı ile sulama dâvasının çözülmesine doğru önemli bir adım atıldı. Kavalalı, vali olduğu zaman, 13 bin kese olan gelir, iki yıl sonra 18 bin, dört yıl sonra da 35 bin keseye, daha sonra da 400 bin keseye çıkmıştı.

Vilâyetin geliri artınca, Kavalalı yeni bir ordu ve donanma kurdu. Avrupa'ya, genellikle Fransa'ya öğrenciler gönderdi. Mısır'la beraber Girit, Suriye ve Trablusşam valiliklerinin kendisine verileceği yolunda II. Mahmud'dan söz aldığından, Mora ihtilâlinde Türk ordusuna yardım etti. Ancak bütün bunlar Bâbıâlî'yi kuşkuya düşürüyor, Kavalalı'nın bir gaile açması ihtimali, başta padişah olduğu halde devlet adamlarının zihnini daima kurcalıyordu. Mısır valisi ayrıca ihtilâl sırasında Mora'ya gönderdiği askeri, vakitsiz geri çekmiş, 1829 senesinde Edirne Anlaşması ile sonuçlanan Türk - Rus Savaşı'yla da hiç ilgilenmemişti. Bu iki olay, Kavalalı'nın özel bir maksat arkasında koştuğunun açık belirtisiydi. Bundan dolayı II. Mahmud, Edirne Andlaşması'ndan sonra sözünü tutarak, Girit valiliğini ona verdi, fakat Curiye ve Trablusşam valiliklerini vermekten çekindi.

Kavalalı Mehmed Ali, Suriye ve Trablusşam valiliklerini kolaylıkla alamayınca, silâha baş vurmayı düşünmeye, bunun için bahane aramaya başlamış, bu bahaneyi bulmakta da gecikmemişti. O sırada Abdullah Paşa adında bir zat, Akkâ valisi idi. Mısır'dan Akkâ'ya kaçan Fellâhlar'ın teslimini isteyen Kavalalı Mehmed Ali'ye red cevabı vermişti. Bu olay, Mısır valisinin oğlu İbrahim Paşa kumandasında 24 bin kişilik bir kuvvetle Abdullah Paşa üzerine yürümesine fırsat verdi. Mısır kuvvetleri, Gazze, Hayfa ve Yafa'yı pek çabuk ele geçirerek Akkâ'yı sardılar. Savaş yedi ay kadar sürdü. Ne-

ticede Mehmed Ali'nin ordusu Akkâ'ya girdi ve vali Abdullah Paşa esir düştü.

Elimizde bulunan Âşık Karârî'nin Akkâ destanı, Kavalalı Mehmed Ali isyanının ilk bölümünü anlatmaktadır. Destana göre, Mısır kuvvetleri kumandanı İbrahim Paşa, gururlu, hattâ şımarık, cesur olmaktan ziyade hileye kaçan bir adamdı. Askerinin çokluğuna güvenir, Akkâ kalesini yıkıp, tarla hâline getireceğini, İstanbul'dan kaleye imdat gelse bile fayda vermeyeceğini söyler, vali Abdullah Paşa'ya teslim olmasını teklif eder. Bu teklifi kabûl etmeyi küçüklük sayan Abdullah Paşa da, dövüşmeyi görev bilen bir kahramandır. İbrahim Paşa'nın sözlerini gülümseyerek dinler, kalenin yardımsız bırakılmayacağını düşünerek kalbini Allah'a bağlar, Mısır kuvvetlerinin saldırışlarını şiddetle karşılar, fakat askeri az, vasıtaları yetersiz olduğu için düşmanla başa çıkamıyacağını anlayınca ümitsizliğe kapılır:

Abdullah Paşa der: Benim gamım var,
Feleğin zehrinden elde câmım var
Ne atlılarım var, ne nizamım var,
İşiten ağlasın figanım benim.

Diyerek yedi ay cesaretle çarpıştıktan sonra nihayet yenilir. Mısır kuvvetlerinin Akkâ'ya saldırmaları ve kaleyi düşürmeleri 1831 yılına rastladığına göre, Âşık Karârî'nin de Akkâ destanını aynı tarihte yazmış olduğunu kabûl etmek lâzımdır. Şu halde Âşık Karârî, XIX. yüzyılın ilk elli yılında yaşamış olan saz şâirlerimizden biridir. Kendisinin Akkâ cenkleri hakkındaki destanlarından başka bir de şu koşmasını gördük:

Elaman elinden ey kanlı felek,
Benim için döndün aksine bu yıl
Baş açup göz yumup eyledin dilek
Düştüm râh-ı hakka ben bu yıl.

Bu fena mülküne acep hâl oldu,
Katreler yerine kızıl kan doldu
Mürg-ı dil tekkesi dermansız kaldı
Bahr-ı gamda kaldı sefine bu yıl.

Felek bizimle adavet güttü,
Mecnunun başında âşiyân tuttu
Sıraca dağları Ferhad'a yetti
Ne otlar yoldurdu Şirin'e bu yıl.

Karârî çağırır: Ya vedûd, ya Hak,
Şu dehr-i fenânın hâline bir bak
Şaşırtma bendeni demeye nahak
Medet bir od düştü zemine bu yıl.

Bu koşmasında huzursuz bir devirde yaşadığından şikâyet eden Âşık Karârî'nin kişiliğini belirtmek amacıyla başvurduğumuz kaynaklar şimdilik bizi aydınlatamadı. Bunu ilerde rastlıyacağımız kaynaklar belki aydınlatacaktır. Otuz beş dörtlükten meydana getirilmiş uzun bir manzume olan Akkâ Destanı, şu kıt'alardan ibarettir:

Akkâ'nın cengini söyleyim size,
Açılsın veznile lisanım benim
Bu aşk dâd-i haktır verildi bize
Dinleyin ne hûbdur destanım benim.

İbrahim Paşa der: kardeş Abdullah,
Kılarsın elimden çok âh ile vâh
Hurûcum Mısır'dan askerim mubah,
Hesapsız atlıyla yayanım benim.

Abdullah Paşa der: İbrahim Paşa,
Etimi yedirmem göklerde kuşa
Ben ete atarım, atarsın taşa
Ser çekmiş semaya unvanım benim.

İbrahim Paşa der: Gel olma âsî,
Bir kul azmayınca gelmez belâsı
Yıkıp tarla edem Akkâ kal'ası
Çıkındır toplarım, havanım benim.

Abdullah Paşa der: İşte bu sene
Asla kulak vermem gelip gidene
Kestim kelleleri diktim bedene
Seyran eyledim ki çok kanım benim.

İbrâhim Paşa der: Beni bilirsin,
Gel teslim ol, sonra pişman olursun
El-âkıbet hâk-i pâye gelirsin
Okunur katline fermanım benim.

Abdullah Paşa der: Bana n'oluyor,
Kahramanlarım var cenge dalıyor
Bize Istanbul'dan imdat geliyor
Sanma ki kesildi dermanım benim.

İbrahim Paşa der: Gemim deryâda
Anlara bakarsan kaldım arada
İster kırk dört vezir gelsin imdada
Kopar başlarına dumanım benim.

Abdullah Paşa der: Böyle söyleme,
Takdir Hudâ'nındır, gönlün eyleme
Ordunu bastığım inkâr eyleme
Çoktur askerinde kurbanım benim.

İbrahim Paşa der: Seni yıldırdım
Taburlara aç kurt gibi saldırdım
Bir gecede hendekleri doldurdum
Var mıdır gayrette noksanım benim?

Abdullah Paşa der: Taşra çıkarım,
Şahin gibi dört yanıma bakarım
Sıkılırsam cephaneyi yakarım
Çıkar âsumâna urbanım benim.

Kavalalı Mehmed Ali Paşa.

İbrahim Paşa der: Geldim yanına,
İster isem ben girerim kanına
Cephaneyi yakıp kıyma canına
Teslim ol dokunmaz ziyanım benim.

Abdullah Paşa der: N'olup n'olunca
Urup urup taburların bölünce
Dövüşürüm başta bir tüy kalınca
Vallahi hiç yoktur yalanım benim.

İbrahim Paşa der: Dayan bu cenge,
Değme kır atlar da tay olmaz denge
Felek de maşallah desin bu cenge
Kızıl kan kesilsin her yanım benim.

Abdullah Paşa der: Bana ne oldu?
Feleğin sillesi bağrımı deldi
Deli başılarım dışarda kaldı
Feryat eder sabi sıbyanım benim

İbrahim Paşa der: Binbaş'lar metin,
Yüz başılarım var kavgası çetin
Topçularım vardır eder hizmetin
Cihanı yandırır sûzânım benim.

Abdullah Paşa der: Ne söylesem boş,
Ecel peymânesin nûş eyledim nûş
Top tüfek sesinden olmuşum sarhoş
Meğer imdat ede Subhân'ım benim

İbrahim Paşa der: Sen takın edep
Hâk-i pâye gelsin Şam ile Halep
Akkâ'nın fethine Selim Bey sebep
Beşinci mîralay arslânım benim.

Abdullah Paşa der: Yüzüm güleydi,
Mahmud Paşa imdadıma geleydi
Askerinin nısfı bende olaydı
Ol demde göreydin meydanım benim.

İbrahim Paşa der: Sökülüp gelir
Mısır'dan askerim çekilüp gelir
Alay alay tabur dökülüp gelir
Çâr köşeye gitti cevelânım benim.

Abdullah Paşa der: Mertliğim belli
Askerim sayısı üç yüz bin elli
Başlı başımıza dövüşsek yollu
Göreydin kılıncım kalkanım benim.

İbrahim Paşa der: Gördüm düşünü,
İsterim birkaç kimsenin başını
Konya'da çekeyim atın başını
Üsküdar'da vardır kemânım benim.

Abdullah Paşa der: Göğe ağdırdın
Şems ile kameri yekce doldurdun
Yağmur gibi gülleleri yağdırdın
Nideyim az idi insanım benim.

İbrahim Paşa der: Sana söyleyem,
Çabuk elden Istanbul'u boylayam
Adlî Mahmud Hân-ı teftiş eyleyem
Böyle emreyledi Yezdân'ım benim.

KARÂRÎ düşmüştür derd ü belâya
Dua, senâ kılar âlâ, ednâya
Kılıcın asılsın arş-ı âlâya
Lutfeyle kuluna sultânım benim.

12 nisan 1908 tarihli «Le Perroquet = Papağan» mizah dergisinden alınan bir renkli karikatür. İkinci Meşrutiyet'ten 3 ay önce Türk imparatorluğu çevresinde uyanan ihtiraslar: İngiliz köpeği, Türkiye'nin Makedonya eyaletlerini ağzına almış. Gene bir köpek şeklinde tasvir edilen Rusya, Makedonya kemiğini İngiltere ile çekişiyor. Çevrede bulunan çeşitli Balkan devletcikleri ve kavimcikleri de gözlerini ihtirasla Makedonya'ya dikmişler.

60 Yıl Önceki Türkiye

12 nisan 1908 tarihli «Le Perroquet = Papağan» mizah dergisinden alınan bir renkli karikatür. İkinci Meşrutiyet'ten 3 ay önce Türk imparatorluğu çevresinde uyanan ihtiraslar: İngiliz köpeği, Türkiye'nin Makedonya eyaletlerini ağ-

zına almış. Gene bir köpek şeklinde tasvir edilen Rusya, Makedonya kemiğini İngiltere ile çekişiyor. Çevrede bulunan çeşitli Balkan devletcikleri ve kavimcikleri de gözlerini ihtirasla Makedonya'ya dikmişler.

Sinema Tarihinin En Büyük Ustalarından

ŞARLO

Yazan: Erman Şener

HAFİF kavisli kamış baston, simsiyah bıyıklar, dar bir ceket, paçaları yeri süpüren geniş bir pantolon ve ezik, silik, hafif bir gülümseyiş... Çok kişiye göre budur Şarlo.

Ama madalyonun bir de öteki yanı var. Şarlo, iki defa «Légion d'Honneur» nişanı alan tek sinema sanatçısıdır. İki ayrı yerde yapılan iki ankette de, iki filmini «dünyanın bütün zamanlar içinde çevrilmiş en iyi on filmi» anketinde, ilk dört filim içine sokabilen tek sinema ustasıdır. Bunun dışında, hakkında açılan basın kampanyaları ile bir «olay adam» dır.

BİR SANATÇI DOĞUYOR

Charlie Chaplin, 16 nisan 1889 tarihinde İngiltere'de Londra'da — Yahudi asıllı bir aileden — dünyaya geldi. Annesi de, babası da şarkıcıydı. Hâlleri vakitleri yerindeydi ama, birikmiş paraları yoktu. Bu yüzden, baba apansız ölüverince, aile büyük bir sarsıntı geçirdi. Annesi küçük Charlie'yle kardeşini bir yetimhaneye yatırdı. Charlie Chaplin uzunca bir süre yetimhanede kaldı. «Anne» nin işleri önceleri hayli bozuk gitti ama, zamanla düzeldi. Charlie, yetimhaneden çıkınca doğru annesinin yanına gitti. Önceleri onunla birlikte çalıştı, şarkıcılık etti ama, çabuk sıkıldı bu işten. 17 yaşındayken Fred Karno'nun «İngiliz Pantomim Topluluğu» na girdi. Çalıştığı topluluk çok geçmeden bir Amerika turuna çıktı.

İlerde adı dünyanın gelmiş geçmiş en büyük aktörleri arasında geçecek olan Charlie Chaplin, Amerika'ya gelirken, Hollywood'da başlayan filimcilik faaliyeti de var gücüyle devam ediyordu.

Fransa'da başlayan sinema, kısa zamanda Yeni Dünya'ya sıçramış, İngiltere'de Smith «Little Doctor», Williamson «Attack on a China Mission» gibi filimlerle anlatımda yenilik peşinde koşarken, Amerika'da Elliot S. Porter «The Great Train Robbery» adlı ilk kovboy filmini meydana getirmişti. 1908 yılında — sonradan Intolarance adlı filmiyle ün yapacak — Dawid Wark Griffith ilk filimlerini çevirmeye başlamış, 1910'da Fransa'da Max Linder ilk komedi filimlerini yapmıştı. 1895'te Lumière Kardeşler'in «L'Arroseur Arrosé» siyle başlayıp, Georges Meliès'in bazı filimleriyle devam eden komedi anlayışı Max Linder'de kişiliğini bulmuştu. Amerika'da ise aynı alanda Mac Sennett fırtınası esiyordu o yıllarda.

Sadece çok detaya inen sinema tarihçilerinin adını ettiği «Vitagraph şirketinin baş komedyeni» John Bunny'yi saymaz-

sak, «Amerikan komedilerinin» ilk çağını Mac Sennett başlatmıştır. Önceleri Biograph şirketinde çalışan Mac Sennett, asıl şahsiyetini belirten filimlerini bu şirketten ayrıldıktan sonra kendi kurduğu «Keystone» şirketine çevirmişti. Bu yüzden o filimler «Keystone komedileri» diye anılır.

Sennett'in işleri önceleri çok iyi gidiyordu. Günlerden bir gün, şirketinde çalışan aktörlerden Ford Sterling — nedendir, bilinmez — çekip gitti. Sennett güç durumda kalmıştı; Sterling'in yerine hemen birini bulması lâzımdı. Şans bu ya, o sıralarda Charlie'nin topluluğu da yakınlarda bir yerde temsiller veriyordu. Sennett'in yardımcılarından biri durumu öğrenince, «Sterling'in yerine o toplulukta sahneye çıkan çelimsiz genci» almayı teklif etti. Sinemanın sessiz olduğu çağda, pandomim elbette şimdikinden çok daha önemli bir unsurdu. Sennet, Charlie'ye «iş» teklif etti.

Çok sonraları itiraf ettiği gibi Charlie Chaplin o sıralarda sinemayı hiç ciddiye almıyor, hattâ «aptalca» bir iş sayıyordu. Bu yüzden önce teklifi, — üzerinde düşünmek zahmetine bile katlanmadan — reddetti. Reddetti ama, lâfın gerisi geldi: Keystone şirketi Charlie Chaplin'e haftada 150 dolar teklif ediyordu. 15 dolar haftalık alan Charlie Chaplin, sinemanın değil ama 150 doların cazibesine dayanamadı ve sinemaya adımını attı.

İLK FİLİMLERİ

Şarlo, 1914 yılında Keystone'da tek bobinlik ilk kısa filimlerini çevirmeye başladı. Şubat ayında çevirdiği ilk filmi «Making a Living» adını taşıyordu. Bu ilk filimlerinde Charlie Chaplin'e Mabel Normand eşlik ediyor, Chaplin, başına bir silindir şapka geçirip, bol pantolon ve büyük pabuçlarla seyirci karşısına çıkıyordu. Sennett, sonuçtan çok memnun kaldı. Kontratı bitmek üzereyken onunla yeniden anlaşmanın yollarını aramaya koyuldu.

Ancak Sennett'in aradığı yolu, daha doğrusu «anlaşma formülünü», bir başka müessesenin, Essenay şirketinin sahipleri bulmuştu: 1.250 dolar haftalık.

1914 yılbaşında 15 dolar haftalık alan, bir ay sonra haftalığı 150 dolara yükselen Charlie Chaplin, aynı yılın aralık ayında Sennett'den ayrılarak, 1.250 dolar hafta-

Şarlo'nun «kısa filimler dönemi»nden iki filim. Yukarıda «The Shoulder Arms» (1918), yanda «The Pilgrim» (1922). Bu filimlerin ilki Mutual'a, ikincisi First National'a çevrilmiştir.

lıkla Essenay şirketinin «mukaveleli aktörü» oldu.

YILDIZLIĞA YÜKSELİŞ

Charlie Chaplin, Keystone'da on bir ayda 35 bobinlik filim çevirmiş, bunların 17'sinde rejisörlük de yapmıştı. Bu arada kıyafetinde de esaslı bir değişiklik yapmış, silindir şapkanın yerini melon şapka almış, eline bir baston eklenmişti. Charlie Chaplin'in ünlü Fransız komedyeni Mac Linder'den ilham alarak yarattığı tipi seyirciler çok tuttular.

Chaplin, bir yıl içinde «yıldız» olmuştu. Şarlo köşesinde çalışırken, sinema da değişiyordu. Harold Llyod adlı, kendi hâlinde biri çıkmış, yaptığı komedilerle halkın sevgisini kazanmıştı. Sennett'in Şarlo'nun yerine aldığı «upuzun boylu» Ben Turpin tutuluyordu. Ama Şarlo yine bir numaraydı.

(Yeni Görevi) filmiyle başladı. İkinci filmi olan «A Night Out» (Şarlo Düğünde) adlı filimde ise rol arkadaşı olarak Ben Turpin'i almıştı. Şarlo ile Turpin iyice içip sarhoş oluyor, lokantada kavgayla başlayan filim, otelde sona eriyor, otelcinin karısıyle «sarhoş Şarlo» odalarını şaşırıp aynı odaya giriyor ve sevişiyorlardı.

1916 yılı mart ayında Şarlo (hepsinde hem senaryo yazarı, hem rejisör, hem oyuncu olarak çalıştığı) 14 filim yaptığı Essenay'dan ayrılırken bütün Hollywood «Şarlo'nun transferini» konuşuyordu.

O yılların sinema piyasası, bundan daha şaşırtıcı bir haberle çalkalanmamıştı. Şarlo, Mutual şirketiyle yılda 22 filim yapmak için anlaşma imzalamıştı. Tek ve iki bobinlik filimlerin çevrildiği bir dönemde yılda 22 filim yapmak normaldi ama, Şarlo'nun bu filimlere mukabil alacağı ücret, gerçekten şaşırtıcıydı: Yılda tam 670 bin dolar... Yani iki bobinlik bir filim, yaklaşık olarak 30.000 dolara geliyordu.

BASIN KAMPANYASI

1918 yılına kadar Şarlo'nun yaptığı filimler genel olarak ne olursa olsun seyir-

Şarlo'nun en ünlü filimlerinden biri de 1925 yılında çevirdiği «The Golden Rush» (Altına Hücum) dur. 1958'de yapılan iki ankette «Bütün zamanların en iyi 10 filmi» arasına giren «Altına Hücum» bir yandan Şarlo'nun ününü arttırmış, diğer yandan da onun «Yedinci sanatın mutlak ciddiye alınması gerekli ustaları» arasına sokmuştu.

ciyi güldürmek amacına yönelmişti. Filimlerinde hiciv temalarına rastlanıyordu ama bunlar yeterli değildi. Şarlo'nun bu ilk döneminde özellikle dikkati çeken, sanatçının devamlı olarak ezilen, hakkı yenen; buna mukabil Pollyanna iyimserliğini yitirmeyen küçük insana eğilişi, filimlerinde genellikle çok iyimser bir havanın hâkim oluşudur.

Şarlo, filimlerinde kurduğu samimî dünyanın içinde küçük insanıyle uğraşırken birden aleyhine büyük bir basın kampanyası açıldı. Uzun süreden beri Amerika'da yaşamasına rağmen hâlâ İngiliz pasaportu taşıyor, Amerikan tabiiyetine geçmesi, askere gitmesi için yapılan teklifleri reddediyordu.

Şarlo yorgun ve üzgündü, morali bozuktu. Dostlarının tavsiyesine uyarak bir Honolulu seyahatine çıktı. 1918 yılı başında dönünce Douglas Fairbanks ve Mary Pickford'la birlikte «savaş bonolarını» satmak üzere bir turneye çıktı. Ömrü boyunca savaşa aleyhtar olan Şarlo'nun «savaş bonolarını» satmak için turneye çıkması, sonraki yıllarda çok tenkide uğrayacaktır ama, Şarlo'yu da anlamak lâzımdır. Aleyhine açılan basın kampanyasının en önemli sebeplerinden biri, onun askere gitmek istemeyişi idi. Bunun yarattığı menfî tesiri, bu turnedeki gayretleri ortadan kaldırmaya yetti.

Aradan bir yıl daha geçince Şarlo bir ortaklığa girdi. Başkan Wilson'un dâmadı olan Senatör Mac Adao'nun teşebbüsüyle Dawid Wark Griffith, Douglas Fairbanks, Mary Pickford'la birlikte «United Artists» şirketini kurdular.

Şarlo, Keystone'da 35, Essenay'da 14, Mutual'da 12 filim çevirmişti. Mutual'dan «transfer ettiği» First National'da da 8 filim çevirdi. Bu filimlerin çoğunda (özellikle 1918'den sonra çevrilenlerde) hep aynı temalar işlenmeye başladı. Şarlo, insanın iyiliğine inanıyordu. Sınırsız bir iyimserliği, büyük bir «insan severliği» vardı. Filimlerinin en hâkim unsuru «atmosferdi». Şarlo daima sakin bir tavrı benimsiyor, filimlerinde sıcak, samimî bir atmosfer yaratmayı, seyirciyle daha ilk planlarda başlayan bir ilişki kurmayı başarıyordu.

Seyirci Şarlo'yu benimseyip sevmişti bir kere. Chaplin o büyük sanatçı duygusuyla filimlerini bir orkestra şefi edasıyla yönetiyor; seyirci, Chaplin'in istediği yerde gülüyor, istediği yerde üzülüyordu. Filimlerinin ünü gitgide yayılırken Chaplin de mesleğinde düzenli adımlarla ilerliyordu.

«The Kid» (Yumurcak), bu yolun kilometre taşlarından biridir. Filimde küçük bir çocuğun etrafında şekillenen bir dram hikâye ediliyordu. Konu, komediden çok drama uygun yapıdaydı. Filimde Şarlo, annesi tarafından terkedilen bir çocuğu bulup yetiştiriyor, günlerden bir gün anne, çıkagelince Şarlo yine kendi küçük dünyasının yalnızlığına dönüyordu. Filimde «kötü olması gerektiği için kötü olan kişi» yoktu (Meselâ, anne çocuğunu terkederken, onun zenginler tarafından bulunup mükemmel yetiştirileceği ümidini taşıyor, vaziyeti düzelir düzelmez, hemen oğlunu aramaya çıkıyordu). Chaplin, kolayca melodrama kayabilecek konuya hâkim olmayı başarmıştı. Kundaktaki bebeğe bu konuda en küçük bir tecrübesi olmayan bir erkeğin bakmak zorunda kaldığı zaman karşılaştığı durumlar, seyirciyi bol bol güldürüyor, Jackie'nin (filimde, Yumurcak'ın adı buydu) 4-5 yaşına gelince yaptığı yaramazlıklar komediyi doruğa çıkarıyordu (Bu yaramazlıkların en belli başlısı Jackie'nin devamlı olarak pencerelere taş atıp cam kırmasıydı. Ama seyirci, Jackie'nin bu yaramazlığını hoş görüyor, hattâ, için için teşvik ediyordu. Çünkü Şarlo camcıydı. «Oğlunun» peşinde dolaşıyor, baba-oğul, — biri cam kırıp, biri takarak — geçinip gidiyorlardı).

Şarlo, «The Kid»i bitirince bir iş seyahatine çıktı. Önce, yıllardır ayrı olduğu memleketine gitti. İngilizler onu büyük tezahüratla karşıladılar. Şarlo'nun ziyareti, birden bütün ekonomik ve politik olayların üzerine çıkmıştı. Gazeteler hergün, Şarlo'nun birgün önce ne yaptığını, kimlerle konuştuğunu, nasıl vakit geçirdiğini en ince teferruatına kadar yazıyordu. Şarlo, İngiltere'den Almanya'ya, oradan da Fransa'ya gitti; gittiği yerlerde filmini takdim etti. 1921 kasımında Amerika'ya döndüğü zaman «My Trip Abroad» adlı kitabını yayınlayarak seyahat hâtıralarını anlattı.

ŞARLO «DRAM» ÇEVİRİYOR

Avrupa büyük bir savaştan çıkmıştı. Şarlo, dolaştığı yerlerde, gezdiği şehirlerde daima savaşın izleriyle karşılaştı. İnsanlar henüz savaşın etkisini üzerlerinden atamamıştı. Hava hâlâ bulutluydu. Şarlo'nun hayatında çevirdiği ilk dram filmi olan «A Woman In Paris» (Paris'te Bir Kadın) filminde seyahatinin etkileri bol bol görülür. «Paris'li bir kadın», sadece Şarlo'nun ilk dram filmi oluşuyla değil, aynı zamanda büyük sanatçının ilk defa bu filimde rol almamasıyla da önemli bir filimdir. Şarlo, «Paris'te Bir Kadın»ın senaryosunu yazmış, rejisini yapmış, fakat

kendisi filimde rol almamıştı.

«Paris'te Bir Kadın» piyasaya çıkınca Şarlo büyük bir hayalkırıklığı ile karşı karşıya kaldı. Seyirci filmi pek tutmamıştı. Filim hakkında çıkan eleştiriler genellikle filmin aleyhineydi. Şarlo, bunu pek umursamadı, var gücüyle yeni filmine hazırlanmaya başladı.

«Paris'te Bir Kadın», Şarlo'da başgösteren bir eğilimin ilk habercisiydi. Tek bobinlik filimlerden, altı kısımlık filimlere terfi eden, oradan normal uzunlukta filimlere atlayan Şarlo, 1923 yılı sonunda sanatının en tesirli çalışmasına girişti; yıllarca konularını daima dünyanın o günlerde içinde bulunduğu genel ve özel şartlardan aldı, bir nevi aktüalite sinemacısı gibi çalıştı.

Şarlo'nun 1925 yılında tamamladığı «The Golden Rush» (Altına Hücum), bugün sinemanın klasikleri arasında sayılmaktadır. Bu bir yana, filim 1958 yılında az aralıklarla yapılan iki ankette, «Bütün zamanların en iyi on filmi» arasına girmiştir. Şarlo, Amerika'da yaşama seviyesinin yükseldiği bir dönemde, zengin olabilmek için akla hayale gelmedik yollara başvuranların çokluğu karşısında «Altına Hücum»u çevirmeye başlamıştı. Filim, 1908 yılında geçiyor; Şarlo, Klondyke'den altın aramaya çıkanları izleyip yola düşüyordu. Epey yol aldıktan sonra haydut Black Larsen'in kulübesine sığınıyor, kulübedeki birçok komik olaydan sonra, bir kasabaya gelen Şarlo, kasabanın barında çalışan Georgia'ya âşık oluyor, daha sonra altın bulup paraya kavuşuyor; Big Jim adlı ortağıyla bindiği gemide etrafını saran gazetecilere Georgia'yla nişanlandığını söylüyordu.

THE CITY LIGHTS

Ünlü yönetmenlerden Robert Aldirich'in rejisör asistanı olarak çalıştığı «The City Lights» (Şehir Işıkları) adlı filimde ise Şarlo bütün sinema yazarlarını şaşırtan birşey yapmış; aynı filmin rejisörlüğünü, senaryo yazarlığını, yapımcılığını, baş aktörlüğünü yüklenmiş, ayrıca filmin fon müziklerini de bestelemişti. Filim bitince alınan sonuç, bundan da şaşırtıcı oldu. Şarlo, üstüne aldığı görevlerin hiçbirini aksatmamış, daha da önemlisi hepsini de aynı mükemmellikte sağlamıştı.

Ana fikrini 1929 krizinden alan «Şehir Işıkları»nda Şarlo, kör bir çiçekçi kıza âşık oluyor, ona kendisini zengin tanıtıp, kızın ameliyat olması için gerekli parayı

Charlie Chaplin'in filimleri arasında «The City Lights» (Şehir Işıkları) ve «Modern Times» (Asrî Zamanlar) büyük ustanın sessiz sinemadan sesliye geçiş deneyleri olarak yer alır. Resimde Şarlo «Asrî Zamanlar» da.

bulup buluşturuyordu. Şarlo'nun intihar etmek üzereyken yakalayıp hayatını kurtardığı «garip» ahbabı — bu çok zengin bir adamdı. Sarhoşken Şarlo'yu yanından ayırmıyor, ayılınca onu tanımayıp evden kovuyordu — bu konuda onun başyardımcısı oluyordu. Gözleri açılan çiçekçi kız, kurtarıcısını ararken «zayıf, çirkin ve fakir Şarlo» ondan bucak bucak kaçıyor, ama bir tesadüf kızın Şarlo'yu tanımasına vesile oluyordu. Kız tanısın veya tanımasın, sonunda Şarlo yine yalnızlığıyla başbaşa kalıyordu.

LEGION d'HONNEUR NİŞANI

İkinci defa evlenip boşanması (1924 - 27) Şarlo aleyhine yeni bir basın kampanyasının açılmasına sebep olmuştu. Kampanyalara alışık olan Şarlo buna aldırış bile etmeden «Altına Hücum»u çevirdi. Filim bittikten sonra uzun bir seyahate çıktı. Önce İngiltere'ye gitti. İngilizler onu öncekinden daha büyük bir coşkunlukla karşıladılar. Şarlo, Londra'da Lady Astor, Prince de Gall, Winston Churchill, Başbakan Ramsey Mac Donald'la görüştü. Oradan Fransa'ya geçti. Paris'te Dışişleri Bakanı Aristide Briand, Şarlo'yu kabûl ederek «Légion d'Honneur» nişanı verdi. Şarlo seyahatine devam etti; Cezâyir, Mısır, İsviçre, Hindistan, Singapur, Japonya'ya gitti.

Sinemanın başlangıcından bugüne kadar sinemada gerçekleştirilen en büyük buluş «ses»tir. Ses, ince bir şerit hâlinde pelikülün kenarındaki yerini aldığı zaman ortalık allak bullak oldu. Sessiz sinemanın birçok ustası kısa süre içinde ortadan silindi, sinema teorilerinde köklü değişiklikler oldu. Şarlo'nun «Şehir Işıkları»na kadar bütün filimleri sessizdi. «Şehir Işıkları»nda ise sadece müzik vardı.

Şarlo 1936'da çevirdiği «The Modern Times» da (Asrî Zamanlar), ilk defa «konuşmalara» da yer verdi. Sanatçı filminde, tekniğe esir olmayan başlayan insanı ele alıyor, çeşitli durumların yardımıyla 1929 krizi ile tekniğin gelişimi arasında ilgi çekici paraleller kurarak etraflı bir tenkide girişiyordu. «Asrî Zamanlar» daima ümitli, daima iyimser Şarlo'nun ümidini kaybettiği ender filimlerinden biridir.

HİTLER VE M. VERDOUX

Şarlo'nun gelmiş geçmiş en büyük sinema ustalarından biri olduğu artık herkes tarafından kabûl ediliyordu. «Asrî Zamanlar» dan sonra Şarlo doğrudan doğruya politik bir konuya el attı ve «The Great Dictator» (Büyük Diktatör) adlı filme başladı. Şarlo bu filimde, Hitler'i ele almıştı. 1938 sonlarında filmin hazırlıklarına başlar başlamaz olay birden politik bir hâl kazandı; Alman diplomatları, Amerika hükümeti nezdinde «filmin çevrilmemesi» için resmî ve gayrı resmî gayretler sarfetmeye başladılar. Filmin vizyona girişinden sonra değeri ile yankısı ters orantılı oldu. «Şarlo Diktatör» büyük ustanın çevirdiği en iyi filimlerden biri değildi.

«Monsieur Verdoux» ise bir «Landru»yu perdeye getiriyordu. Şarlo'nun belki de en bedbin filmi olan «Monsieur Verdoux»nun konusu kısaca şöyleydi: Veznedar olarak çalıştığı bankadan çıkarılan Verdoux, kötürüm karısıyle küçük çocuğunu geçindirebilmek için yaşlı kadınlarla ilişki kurup, onları öldürür. Böylece servet sahibi olup, borsada oynamaya başlar. İşleri önce iyi gider ama İspanya'da çıkan bir savaş Verdoux için «sonun başlangıcı» olur. Karısıyle oğlu ölürler, bütün servetini borsada kaybeder. Bu arada nasılsa elinden kurtulan bir kadına rastlar. Kadın, zengin bir silâh fabrikatörünün metresi olmuştur. Verdoux usanmıştır artık, uğrunda yaşayacağı kimse de yoktur. Gider, polise teslim olur.

«Monsieur Verdoux» Şarlo'nun sinema hayatında bir bölüm başıdır. Artık komik Şarlo tarihe karışmıştır.

Onun sinema hayatının ikinci bölümüne geçmeden önce özel hayatındaki değişikliklere bir göz atalım:

Şarlo, 1933 yılında ünlü aktris Paulette Goddart ile üçüncü defa evlendi, 1941'de boşandı. Bu durum aleyhine yeni bir kampanyanın açılmasına sebep oldu. 1942'de ikinci bir cephenin açılması için New York'ta yapılan bir mitinge San Francisco'dan telefonla katılması, kampanyanın tesirini azalttı ama, çok geçmeden, Joan Berry adlı bir yıldız adayının Şarlo aleyhine babalık dâvası açmasının izleri öyle kolaylıkla silinmedi. Şarlo, dâvadan beraatle kurtuldu ama, çocuk için nafaka ödemeye mahkûm oldu. 1943'te 4'üncü evliliğini yaptı ve piyes yazarı Eugene O'Neill'in kızıyla evlendi.

Yıllar sonra Charlie Chaplin kendisiyle konuşan Marcel Martin'e «Şarlo» konusunda şunları söylemiştir:

— «Bütün filimlerim küçük, normal bir efendicik görünme gayreti içinde (ölesiye ciddî olabilme fırsatını sağlamak amacıyla) güç durumlarda kalmak esası üstüne kurulmuştur. İnsanlar, genel olarak, güç durumda kalan kişinin gülünçlüğüne gülerler. Bu yüzden, ne kadar güç durumda kalırsam kalayım, (tepe taklak yere düşmüş olsam bile) benim için en önem-

li şey, hemen bastonumu yerden almak, melon şapkamı doğrultmak ve kravatımı düzeltmektir».

1931 yılına kadar çevirdiği bütün filimleri tekrar tekrar seyrettikten sonra, Şarlo hakkında bir «fantezi» yazan Philippe Soupault, Charlie Chaplin için şunları söylüyor:

— «Haa, Şarlo! Çılgınca seviyorum onu... 1911'den beri, Amerika'ya ayak bastığım günden, filimlerden para kazanılmayacağına aklım yatıncaya kadar Şarlo beni yüreklendirmekten, bana başarı sağlamaktan geri durmadı. Baston, onurunu belirtiyordu. Bıyık kurumluluktu, potinler de ölümlü dünya kaygılarının çekilmezliğini belirtiyordu».

Şarlo da bir yazısında şunları söyler:

— «... Benim sırrım, filimlerimde işe yarayacak bütün olayları yakalamak için gözümü dört açıp kafamı bu yolda işletmektir. İnsanı inceledim, çünkü onu tanımadan mesleğimde hiçbir şey yapamazdım».

HOLLYWOOD'A SAVAŞ

Abdülhâk Hâmid'in meşhur sözü, Hollywood'la Şarlo için de rahatlıkla tekrarlanabilir. İkisi, ne birlikte yapabiliyorlardı, ne de ayrı kalabiliyorlardı. Şarlo'nun Hollywood'daki hayatı için «rahat» ve «huzur» kelimeleri herhalde kullanılamaz. Sürekli basın kampanyaları onu gitgide tedirgin bir insan hâline getirmişti. Bu sırada Amerikan Aleyhtarı Faaliyet Komisyonu çalışmalara başladı. Senatör Cain'le temsilci Rankin, Şarlo'nun Amerika'dan çıkarılmasını istediler. Bu, bardağı taşıran damla oldu. Şarlo bir İngiliz gazetesinde «Hollywood'a Harp İlân Ediyorum» başlıklı yazısını yayınladı.

Olaylar, 1948 - 49 sıralarında yıldırım hızıyla gelişti. Monsieur Verdoux'nun Amerika'da birçok şehirde gösterilmesi yasaklandı. Buna mukabil 1949 ocak ayında filim Paris'te oynayınca müsbet yankılara yol açtı, bu arada «Fransız Sinema Tenkidçileri Millî Derneği» Charlie Chaplin'e Nobel Barış Armağanı verilmesi için teşebbüse geçtiler. Fransa'da bunlar olurken Şarlo Amerika'da faaliyetine devam eden «Amerikan Aleyhtarı Faaliyetleri Araştırma Komisyonu'na» bir telgraf çekiyor ve komünist olmadığını bildiriyordu.

Şarlo, 1951 yılı sonlarında en ünlü filimlerinden «Limelight»a (Sahne Işıkları'na) başladığı zaman morali çok bozuktu. Kendisini iyice yaşlanmış sanıyordu (o sıra-

Şarlo bütün filimlerinde yalnız, güçsüz ve iyimser bir adamı anlatmıştır. Filimlerine ünlü bir Amerikalı yazarın dediği gibi «yalnızlığın acıklı komedisi» denebilir.

Şarlo «The Great Dictator» (Şarlo Diktatör) adlı filmini çevirmeye başlayınca, filmin etrafında bir fırtına koparılmış ve filmin çekimine engel olunmak istenmişti. Filmin vizyona çıkışıyla olay daha da büyüdü. Resimde, filimden bir sahne görülüyor.

da 62 yaşındaydı). Hayatı boyunca sinema sanatına hizmet etmiş, sinemanın büyük filimlerine filimler katmış, insanları güldürmüş, dünyanın her yerinden takdir toplamıştı ama, yıllar boyunca rahat, huzur nedir, bilmemişti. Açılan basın kampanyaları, Hollywood'un kısır çekişmeleri ve hele komisyon, Şarlo'da silinmez izler bırakmıştı. İçinde bulunduğu psikolojik durum «Sahne Işıkları»nda Şarlo'nun en büyük yardımcısı oldu.

Tiyatro, sinema, sahne, dıştan cazip görünür. Bu cazibeye kapılıp girenlerin bir kısmı şöhrete, paraya kavuşur ama, çoğunu hüsran bekler. Bir kısmının çalıştığı sürece karnı doyar, çalışamaz hâle gelince yardıma muhtaç olur. Zamanında şöhrete, paraya kavuşanlar da eğer «çeşme akarken küplerini doldurmazlarsa» sonunda aynı akıbete düşerler. Şöhreti büyük, serveti büyük Şarlo da zaman zaman «Ya başaramasaydım» diye düşünmüş ve «Limelight»ı yapmaya karar vermişti.

Şarlo, 1952 sonbaharında filmi bitirince, filmin ilk gösterilerinde bulunmak için Avrupa'ya gitti. Gidişinin ertesi günü Adalet Bakanı Mac Granery, Şarlo'ya Amerika'ya dönüş müsaadesinin verilemiyeceğini bildirdi.

Şarlo'nun «bir daha Amerika'ya sokulmayacağı» haberine üzüldüğü muhakkaktır ama, seyahati sırasında karşılaştıklarının bu üzüntüyü unutturduğunu kabûl etmek de akla yakındır. Gerçekten önce İngiltere'ye uğrayan Şarlo, orada büyük sevgi tezahürleriyle karşılaştı. Filmin Londra'da yapılan ilk gösterisine Prenses Margaret de katıldı. Paris'te Şarlo'yu daha büyük bir sürpriz bekliyordu. Fransızlar Şarlo'ya ikinci defa Légion d'Honneur nişanı verdiler. Peşinden yeni (ve Şarlo'nun hayatında ilk olarak lehte) bir basın kampanyası açıldı. Sonunda Şarlo'nun Amerika'ya dönebileceği resmen bildirildi. Ama Şarlo artık kararını vermişti:

— Amerika'ya dönmeye hiç niyetli değilim.

Ve İsviçre'ye yerleşti.

Sonra yıllar yılları takip etti, takvimler değiştikçe değişti. Bu arada Şarlo da boş oturmadı, iki filim yaptı. «A King Of New York» (New York'ta Bir Kral) ve «A Countess From Hong - Kong» (Hong - Kong'lu Kontes)... Aslında bu iki filim de Şarlo'nun önceki filimleriyle kıyaslanabilecek değerde çalışmalar değildi. Ama münekkidlerin onu unutmalarına imkân yoktu.

Bu konunun büyük mütehassıslarından Dellec, Şarlo için: «O, sinemanın Molière'idir,» diyor; Elie Faure ise: «Ona dense dense, sinemanın Sheakespeare'i denir» şeklinde konuşuyor.

Şarlo, bugün yorgun bir sinema ustası olarak köşesinde oturuyor. 82 yaşında. Çocuklarının başarılarıyla vakit geçiren bir büyükbabadır sadece. Ama «gurur dolu bir büyükbaba». Gurur duymakta haklıdır da. Yaşarken kendisine, yüzüne karşı «Dünyanın gelmiş geçmiş en büyük sinemacılarından biri» olduğu söylenmiştir; daha ne olsun?

Parlak bir gazetecilikten vatan hainliğine kadar düşerek linç edilen bir münevverin hayat hikâyesi: 5

Ali Kemal

Yazan: Şemsettin Kutlu

DÜŞMANLARI ardından veya yüzüne karşı kendisine «Artin Kemal» demeyi arttırmışlardı. Bir gün üşenmedi, uzun uzun şeceresini yazdı, özbeöz Anadolu çocuğu olduğunu belirtti; yazısını şu hüzünlü sözlerle bitirdi: «İşte hep bildikleri bu hakikate rağmen o yadigârlara göre ben Türk değilim; ismim Ali Kemal değil Artin veya Yuvan'dır».

Sezişleri gittikçe güçleniyordu. 1 nisan 1922 tarihli Peyâm-ı Sabah'da: «Biliyoruz ki biz, Ankara'dakilerin eline düşecek olsak, âdeta diri diri derimizi yüzerler» diyordu.

Dârü'l - fünûn Edebiyat Fakültesi öğrencileri; yazdıkları yazılardan, derslerdeki tutumlarından ve bazı davranışlarından dolayı bazı hocalarını protesto ve bunların derslerini boykot etmişlerdi. Bu hocalardan başlıcaları Cenâb Şehâbeddin, Ali Kemal, Rıza Tevfik ve Hüseyin Dâniş Beyler'di. Boykot hareketi kısa zamanda yayıldı. Öteki fakülte öğrencileri de bu gençleri destekliyorlardı. Maarif Nezâreti bir müddet direndi; fakat sonunda bu dört hocayı görevlerinden aldı. Bu durumdan şüphesiz dördü de büyük eza duymuşlardı. Rıza Tevfik, fakülteden ayrılırken, öğrencilere hitaben bir mektup yazdı. Çok ağır bir dille kaleme alınmış bulunan bu mektup: «Koğuşunuzu terkettim» sözleriyle bitiyordu. Onun bu sözleri, hâldeşleri arasında biraz yürek soğutma etkisi yapmıştı ama, halk ve aydınlar çevrelerinde teessüfle karşılandı.

Hazırlamakta olduğu büyük taarruzu mümkün olduğu kadar gizli tutmaya çalışan Ankara, dış görünüşte, tam bir sessizlik ve tembellik havasına bürünmüştü. Buna karşılık Istanbul basınında Anadolu hareketine karşı güven ve sevgi, eskisinden çok daha belirli bir şekil almıştı. 4 mayısta Ali Kemal, yazısında şunları yazdı: «Ankara, Ankara, Ankara... Bu goygoycuların bu derece şevk ve cezbe ile göklere çıkardıkları Ankara hükümetinin üç senedir dahilî, haricî hangi ikbalimize, hayrımıza sebep olduğunu bilsek biz de onlara hak vereceğiz. Fakat bildiğimiz, tıpkı uğursuz selefleri gibi (İttihadçılar'ı kastediyordu) bunların da memleketi tam bir çöküntüye, bozguna sürüklemeleridir».

Anadolu'yu tutan gazetelerle mücadelesi de şiddetlenmişti: «Şehrimizin şu bilinen hayvanlarındaki kuduz hastalığı, hiç şüphe yok ki, matbuattaki cinsdaşlarına da geçti. İkide birde bize kudurmuşcasına saldırıyorlar; aleyhimizde ne yazıp ne söyleyeceklerini bilemiyorlar. Halbuki bu kepazeler, yalnız kusurla değil, kâinatta ne kadar alçaklık, pislik varsa bütün bunlara bulaşmışlardır» çeşidinden ağır sözler söylemekten kendini alamıyordu.

Ankara'da sessizlik devam ettikçe Ali

Kemal'in ümitsizlığı, dolayısıyle hücumları da artmaktaydı. 29 haziran 1922'deki bir makalesinde: «Bu ağalara, bu beylere diyebiliriz ki...» diyordu. «Yanılıyorsunuz; bin kere, yüz bin kere yanılıyorsunuz ve yanlış yoldan gidiyorsunuz. Sizler bir serabı, bir hakikat sanıyorsunuz. Şu sıralarda bazan devletçe hayatımızda inkişaf eden küçücük gelişmeler, sizin görünüşünüzün ve kudretinizin mahsulü değildir; büyük devletlerin Şark siyasetlerindeki muhtelif sebeplerin az çok ve geçici cilveleridir. Bunlara ne için yarasalar gibi göz yumuyoruz?»

5 temmuzdaki yazısında hücumlarının dozu daha da çoğalmıştı; şöyle diyordu: «Karnımız şöyle böyle tok iken, bu şarlatanlara kolay kolay kulak asıyorduk. Yunanlılar'ı şöyle denize dökeceğiz, böyle mahvedeceğiz diye Anadolu'nun göbeğine, Eskişehir'e kadar getirip yerleştirenleri, bilmem hangi düşünceyle, bu memleketi seven kimseler sayıyorduk; fakir halkı iliklerine kadar soyanları, yurdun velînimetleriyle ölçüyorduk... Biz bu faciaların zincirini önceden haber vermiştik. Son nefesimize kadar da haykıracağız. Elbette bir gün çevrede bir uyanma eseri görürüz...»

BÜYÜK ZAFERDEN SONRA

Ankara'nın durgunluğu, onun Istanbul'daki bazı taraftarlarını ümitsizliğe düşürmüştü. Bu yüzden bunlardan bazıları yavaş yavaş geri dönme zamanının geldiğine hükmetmişler, bunun ilk hazırlığı olarak Dâmâd Ferid Paşa'ya bir çay ziyafeti vermişlerdi. Bu tutum Ali Kemal'i, düşündüklerinde çok haklı olduğuna inandırmış olmalı ki, 11 temmuz tarihli Peyâm-ı Sabah'da şunları yazmıştı: «Geçen gün muhalefet ilerigelenlerinin Dâmâd Ferid Paşa Hazretleri'ne keşide ettikleri ziyafet, hinoğlu hinleri, yardakçıları, çanak yalayıcıları, hasılı bütün o yarasaları şaşırttı, dağıttı, perişan etti. Lahana yapraklarında (karşısında olan gazeteler) bir matem ki sormayın!. Hem, insafla söylemek lâzımsa, inançlarının, fikirlerinin, siyasetlerinin günden güne ne derece doğru olduğu meydana çıkan haklı kimselerin bu davranışları, birçok bulanık gönüllere ve karanlık vicdanlara korkular salmaktadır».

Kaderin kendisi için ördüğü ağların gittikçe daraldığının farkında olmayan Ali Kemal, ölümünü kendi eliyle hazırlarcasına bir davranış içindeydi. Büyük Taarruz ve büyük zafer — adımlarının sesini duyurmamaya çalışarak — olanca azametiyle yaklaşırken, o, kendisini en dramatik şekilde ölüme sürükleyecek hazırlıklara yardımcı olmaktaydı. 23 temmuz, İkinci Meşrutiyet'in yıldönümü idi. O gün yazdığı bir yazıda — sırf İttihadçılar'a düşmanlığı yüzünden — bu yıldönümünü «Uğur-

Ali Kemal'in yakalandığı berber dükkânı.

suz Bir Gün» diye niteliyordu.

Cemal Paşa'nın — ki İttihadçılar içinde onadaima yardım elini uzatan biri olmuştu — Kafkaslar'da vurulup öldüğü haberi alındığı zaman: «Böyle eşkıyâların âkıbetlerinin böyle olması kadar tabiî birşey yoktur» diye yazabiliyordu.

İstiklâl Savaşı'nın ve yeni bir devrin dönüm noktası olan ağustos ayı gelip çatmıştı. Ali Kemal'in içindeki şeytan, hemen yanında bulunan meleğe adamakıllı galip gelmiş durumdaydı. Şimdi melek, vicdanın bir köşesine sinip sus pus ola dursun, şeytan avaz avaz bağırıyordu: «... Yok yeter artık. Şımarık herifler artık durunuz. Haddinizi ve hakikatı artık biliniz. Şarlatanlık ise artık elverdi. Hokkabazlık ise o da kâfi. Sizler bu milletin ihtiraslı, çılgın, karışık bir azınlığısınız. Yaptıklarınız yeter. Elhamdülillâh bu memlekette doğruyu gören gözler de vardır. Bizler, sizlerin emirlerinize sonuna kadar boyun eğemeyiz...»

Bütün dünyanın ve o arada Istanbul'un hiçbir şeyden haberi yoktu ama, 26 ağustos 1922 günü Afyon cephesinde kıyâmetler kopuyordu. Ali Kemal ise — yazık ki — gazetesinde şu satırları yazıyordu: «Yazık, yazık ki bizleri doğru yola gitmekten, memleketi kurtarmaktan alıkoyan daima Ankara oldu, yine de Ankara'dır».

Birkaç gün sonra, yalnız dünyayı değil, Istanbul'u da altüst eden haberler ortalığı sarmış bulunmaktaydı. Dumlupınar'da Yunanlılar'ın belini kıran Türk ordusu, kendisinden çok üstün kuvvetteki Yunan ordusunu önüne katmış, eze eze, rezil ede ede İzmir'e doğru sürüyordu. Bu, birkaç gün içinde Ali Kemal, susmayı daha uygun görmüş, Ernest Lavis'e ve başka konulara dair yazılar yazmakla yetinmişti. Ama daha fazla susmak galiba münasip olmayacaktı. 31 ağustos 1992'de başmakalesinin adı şuydu: «En Kestirme ve Doğru Yol». Ve makalede başlıca şu satırlar yer almaktaydı: «Rivayetler muhtelif, haberler kesik de olsa, hâdiselerin cereyan tarzı gösteriyor ki, Anadolu'da harp ateşi yeniden tutuşmuştu. Geç de olsa Ankara ilerigelenleri ancak harp yolu ile sulha kavuşabileceklerini, sürekli ve başarılı bir taarruzdan sonra Yunanistan'ı yola yatırabileceklerini anladılar. Öyle umuyoruz ve öyle sanıyoruz ve bunu gönülden destekliyoruz...»

31 ağustosta vaziyet tamamen belirli bir hâl almıştı. İçinde gizli bir sevinçle gizli bir endişenin çarpıştığı bahtsız yazar «İctihad» diye başmakale yazdı: «Her fert ictihadında (inancında) serbesttir» diyordu. «Yukarıda arzettiğimiz gibi, ona bir diyeceğimiz yok. Öyle olduğu için bu ictihada muhalif kanaatte bulunanlara hürmet edilmesini isteriz. Biz, asla, Kuvâ-yı Milliye'nin ve taraftarlarının iddia ettikleri gibi, mütarekeden sonra, her ne sebebe mebni olursa olsun, silâha sarılmanın bu memleket için bir selâmet ve kurtuluş yolu olduğuna inanmamıştık. Son günlerde Kuvâ-yı Milliye taarruza geçti. İlk hamlede muvaffak da oldu. Umarız ve dileriz ki bu muvaffakıyetlerinin sonu da gelsin. Sadece Afyon değil, Eskişehir ve Kütahya da geri alınsın... Ama bu hâdiseler böyle gerçekleşse bile, zanneder misiniz ki, biz siyasî kanaatimizi değiştirelim? Anadolu'da Türk hakimiyetini devam ettirmek için sadece kılıç ve kuvvetle başa çıkamayız. Bu zafer başka, bunu sulh yoluyla değerlendirme yine başkadır... Bununla beraber biz de hiç hatâ' etmediğimiz iddiasında değiliz. Biz de inançlarımızda — diğerleri gibi — yanılabiliriz. Fikir ve düşüncelerimizden dolayı bunun ölçüsünde mesul tutulabiliriz...»

«GAYELER BİR İDİ...»

7 eylül tarihine kadar yazdığı öteki yazıları da hemen hemen aynı karakterde idi. Sevincinin çoğaldığı ölçüde, gizli bir telâşın ruhunu kasıp kavurduğu, bu makalelerde enikonu belli oluyordu. Göze çarpan en büyük özelliklerden biri de, şuur altından gelen bir itişle, kendini savunmasıydı. 7 eylüldeki yazısında bu savunma işini iyice gün ışığına çıkarıyor: «Bin kere ortaya attığımız bu davayı tekrarlamak istemiyoruz; fakat muhalefetin bütün hücumlarında ruhen nezahetten ayrılmadığını, iffet ve hamiyetle hareket ettiğini, Yunan bozgunundan sonsuz bir saadet duyduğunu insaflı olan herkesin bilmesini istiyoruz» diyordu.

Bu günlerde İstiklâl Mahkemesi hâkimlerinden iki kişi Ali Kemal'e bir mektup yazmışlar ve: «Ali Kemal Bey,» demişlerdi. «Siz, "eğer bu zafer kazanılırsa, ben de kalemimi ebediyyen kırar ve bir daha yazı yazmam" demiştiniz. Ama hâlâ yazıyorsunuz. Şimdi, sözünüzü tutmanızı ve susmanızı istiyoruz».

Bu mektup onun bütün ümidini ve şevkini zedelemişti. Kendini savunmaya çalışan bir yazı yazdı ama, bu yazı zayıf ve dermansızdı. 9 eylül günü «Türk'ün Bayramı» adlı başmakalesinde, son kalan gücüyle zaferi kutladı ve nihayet 10 eylülde, ömrünün son yazısı çıktı. Bu yazı «Gayeler Bir İdi ve Birdir» adını taşıyordu. Özetle şunları söylüyordu: «Aslında muhalif, muvafık bütün Türkler'in gaye-

علی کمال ایزمیته نصل سوق اولندی ؟

محرری : محمد سعید

جیدوه یکز ؟ بوراسی دائم باشیبی؟ آنی بر سوقله دردست ایدلسی علی کمال شاشیرمشدی. کرچه هرکون بنی عاقبت انتظار ایتمکده ایسه ده وقعه‌نك بویله شهرك الکفلبه‌لق و برنده وقوع بولمه‌جنه احتمال ویرمیوردی. وهله اولاده حسیاتی غلیانه کلش تورکلر طرفندن اولدیریله‌جکی ظن ایدمرك تکرار حاضیرمنه باشلادی .

— بنی اولدیره‌حکمیسکز ؟ ...

— امداد ! .. جان قورتاران یوقمی ؟

— ۳ —

بالکز اوطوموبیلك نورمسنی آلمله اکتفا ایتمشلردی .

کوزل بر هیئت

ج . بك وقومی ملحوظ هر تهلکه‌یی اوزله دوشوندیکندن اوطوموبیلك نورمسنی آلمنی احتیاطی‌ده دوشونمش وکوزل بر حیله ترتیب ایتمشدی . وقعه صباحی مأمور آرقه‌اشلرندن بریسنك آنکه بر تذکره ویرمك بك اوفلی داثرهٔ بلدیه‌سنی مدیری ارجمند اکرم بکه کوندرمش

— یکن نسخه‌دن مابعد —

بو وقعه جیئتمسلکیلرینی پریشان ایده‌جکدی. مع‌هذا مادامکه الده اوطوموبیلك نورمسی بولنوبوردی . علی کمال جنمه کوتورسلر بنه بولایه‌یلردی . درحال مأمورلرینی بك اوفلی داثرهٔ بلدیه‌سنه کوندرمك الدمکی نورمسی حاوی اوطوموبیلك کیمه عائد اولدیغنی صورمه‌یه‌رمنه قرار ویردیلر . ایکیانکیلر مأموری بك اوفلی داثرهٔ بلدیه‌سنه کیدرمك اوطوموبیلك صاحبی کیم اولدیغنی اوکرنمکه چالیشدیلر . بلدیه مأمورلری الدمکی نورمنك یاکلش عجورینده ایدیلر . هرهانکی بر اوطوموبیل ارجمند اکرم بکك ج بك کوندردیکی پلاکك دیکرلری‌دوشورمش،صودیلاق بلدیه داثرهٔ کیتیرمرك باشقه نورمری محتوی دیکر ایکی پلاق آلمشدی .

ج بك کوندیلن پلاق هر نصلسه ثانی بولمه دوشورلش پلاق اولمامی طولایسیله یونون داثرهٔ بلدیه‌لردن قیدی سیلنمش ایدی.

ج . بك پلاق ایکی اوچ ساعت اول احضار ایتدیکی اوطوموبیلك آرته طرفه‌تعلیق

«Resimli Gazete»de, Ali Kemal'in nasıl yakalandığını anlatan tefrikanın başlığı.

leri bir idi: Bu devletin geleceğini garantiye almak, Harb-i Umumî'den sonra tehlikeye düşen istiklâlini büyük devletlerden yeniden koparmak. Ancak bazılarımızın ictihadları bu işin harp yoluyla değil, sulh yoluyla gerçekleşeceği merkezindeydi. Kabûl ediyoruz ki, Anadolu'nun son zaferi, bizlerin kanaatinin yanlışlığını ortaya koymuş bulunmaktadır. Böyle olunca da biz, muhaliflerin ictihadlarında fena hâlde yanıldıkları, silâha sarılanların haklı oldukları ve bunda isabet ettikleri teslim olunur. Bu galibiyetin tahakkukuna vicdânen, irfânen kani olan muhalefet de sevinmekte haklıdır. Çünkü, arzettiğimiz gibi, gaye bir olduğu için, ona bu kestirme yoldan gitmek mutludur. Bu takdirde muhaliflere düşen vazife, hatâlarını itiraf ederek bu bakımdan arz-ı teslimiyet etmek, ancak başka hususlarda görüşlerini yine de muhafaza etmektir. Marifet odur ki, bu nazik günlerde dosta ve düşmana karşı ictihad anlaşmazlıklarımızı birbirimizin yüzüne vurarak çirkin bir yola sapmayalım. İnsan mânen ne kadar yanlış görüşlü olmalıdır ki, cihanın en muazzez ve mukaddes emellerinin böyle gerçekleştiğini görsün de — bazı hasis ve ihtiraslı düşüncelerle — bundan saadet duymasın. Bizim bir zamanki endişelerimizi mâzur görmek lâzımdır, mâlum ya meşhur meseldir: Sütten ağzı yanan yoğurdu üfleyerek yer. Bizler de İttihadçılar'dan çok çektiğimiz için Ankara'ya karşı bu sebepten şüpheli tavırlar takınmıştık. Ankara ilerigelenleri kılıçla kazandıkları bu büyük zaferi, siyasetle de tamamlarlarsa işte o zaman bizim muhalefet kalemimizi parça parça etmiş olurlar. O zamana kadar kat'î karar verememekte bizler de elbette mâzuruz...»

Gazete 11 eylül 1922'de sadece «Sabah» adıyla çıkmıştır. Perde arkasından, Ali Kemal'in yazdıklarından on kat daha zararlı olan Mihran Efendi gazetesine (Bir İzah) başlıklı kısa bir açıklama koymuştur. Bu açıklamada «Zaten öteden beri görüşlerine katılmadığı Ali Kemal'i, Sabah'tan uzaklaştırdığını» iddia etmektedir.

Günler, haftalar vardı ki, bütün memleket coşkun zafer şenlikleri içinde çalkanmaktaydı. Düşmandan, hemen bütünüyle arınmış Anadolu'suyla, henüz düşman çizmeleri altında bulunan Istanbul'uyla, bütün ülke tarifsiz ve sınırsız sevinçlerle dolup taşıyordu. Şimdi — daha çok yakın günlere kadar — Anadolu hareketine ve Mustafa Kemal kuvvetlerine karşı durmadan sövüp sayan bazı gazeteler bile sahifelerini boydan boya Türk bayrakları ile; İstiklâl Savaşı'nın büyük kumandanlarının fotoğrafları ile; bu savaşın, bu zaferin en büyük ve gerçek temsilcileri bulunan Mehmetcik resimleriyle doldurup taşırıyorlardı. Hele bir gazete, düşmanı süngüsünün ucuna takarak denize iten bir Türk askeri tablosu hazırlamış, resmin altına da şu satırları yazmıştı:

«Hangi hayâl bu hakikat kadar güzel olabilir?...»

Evet; kazanılan bu zafer öyle büyük, öyle ulvî idi ki, gerçekten de, âdeta ha-

Ali Kemal, Ahmed Emin Yalman'la beraber.

yâlleri bile aşan bir ihtişam taşımaktaydı.

Istanbul henüz işgal altındaydı; ama varsın şimdilik olsundu. Nasıl olsa o büyük zaferin anahtarı bu şehrin kilidini de yeniden açacaktı. Zaten, daha şimdiden, onu işgal altında bulunduranların süngüleri düşmüş gibiydi. Daha bir, iki hafta öncesine kadar kıyasıya zâlim ve emredici olan işgal kuvvetleri, bu bir, iki haftadan bu yana artık nazik birer misafir tavrına bürünmüşlerdi.

Tam bu günlerde idi; Anadolu'nun şanlı bir temsilcisi — Refet Paşa — da Istanbul'a gelmişti. Bu geliş, Istanbul halkını yeniden ve daha coşkun sevinçlere salmıştı. Büyüklü küçüklü, kadınlı erkekli hemen bütün şehir halkı bir daha sokaklara dökülmüştü. Yollarda, caddelerde gündüzleri bayraklardan, alaylardan, zafer takları kurma çabalarından geçilmiyordu. Geceleri karada ve denizde sabahlara kadar fener alayları, donanmalar düzenleniyordu.

Herkes mutluydu, herkes memnundu, herkes mesuttu. Ancak — öteki bir kısım meyûslar bir yana — bu arada yaşı elli sularında bir adam vardı ki, meyûs mu, memnun mu olmak lâzım geldiğini bir türlü kendisi de kestiremiyordu. Memnun olmak isterken, gizli birtakım sızılar ve endişelerle yüreği burkuluyor; fakat ruhunun tâ derinliklerinde yine de gizli sevinç ışıkları beliriyordu. Bu adam — kendini bildi bileli — her yerde ve her zaman, herkesle kıyasıya kalem ve fikir savaşları vermiş bir kimseydi; Ali Kemal'di.

Vatansever miydi?... İnsaflıca düşünülecek olunursa, bu suale kolay kolay «Değildi» demek mümkün değildi. Hürriyet âşıkı, istibdat düşmanı mıydı?... Daha ilk gençlik yıllarından başlayarak, bunu ispatlayacak epeyi müsbet davranışları olmuştu. Ahlâksız ve cahil miydi? Muhakkak ki değildi; kısa sürelerle de olsa, en önemli devlet mevkilerinde bulunduğu halde, millet parasından gırtlağına tek bir kuruş haram para girmemişti. Birkaç Doğu ve Batı dili biliyor, bu dillerin tarihlerine ve edebiyatlarına da oldukça vâkıf bulunuyordu. Çeşitli konularda yazılmış ve basılmış yirmiye yakın eseri vardı. Kindar ve inatçı, ayrıca bazı saplantıların da esiri miydi?... Bu soruya da öyle kolay kolay «Hayır» demek mümkün değildi; hattâ rahatlıkla «Evet kindardır, inatçıdır ve bazı saplantıların esiridir» denilebilirdi. Kinlerinin en büyük kaynağı ve hedefi «İttihatçılar» dı. Onlarla, ömrünün son on, on beş yılında, kıyasıya savaş ve çatışmalarda bulunmuştu. Doğrusunu söylemek gerekirse, onlar yüzünden sayısız sıkıntılar çekmiş; yerli yersiz bahanelerle gurbetleri boylamıştı.

İşte bu kinler yüzündendir ki — kendince yine bir İttihadçı manevrası olarak değerlendirdiği — Anadolu Hareketi'ne karşı cephe almıştı. Bu cephe alışa «Artık bu devlet silâh gücüyle belini doğrul-

tamaz; galip düşmanlardan ne koparabilirse ancak sulh yoluyla koparabilir. Bundan ötesi bir hayâl ve bir maceradır» düşünce ve inancı katıldıktan sonra, bir daha kendini bu saplantıdan kurtaramamıştı. Bu saplantı, giderek, onu öyle bir fikir batağına sürüklemişti ki, kurtulmak istedikçe bu batağa daha da çok gömülmüştü.

Kurtulmak için harcadığı çabalar, İnönü ve Sakarya muharebelerindeki başarılardan sonra yazdığı sevinç dolu yazılardan seziliyordu. Ne var ki başarısızlıklar karşısında da öyle yazılar yazmıştı ki, bunları ancak «Karşı tarafın gazeteleri» yazabilirdi. Son nefesini verdiği anlara kadar ileri süreceği «Bu bir ictihad meselesidir; benim siyasî ictihadım bu idi» görüşü belki de samimî idi. Ancak memleketin o günlerde içinde bulunduğu şartlar — o günler için — bu görüşü münakaşa etmekten çok uzaktı. Bu yüzden birçok Istanbul gazetesi, birçok Türk vatandaşı, hele Anadolu hükümeti kendisini affedemiyorlardı.

Istanbul'un o coşkun, taşkın sevinç günlerinde, sokağa çıksın çıkmasın, Ali Kemal'in kulaklarına daima lânetleme sesleri geliyordu. Yüreği alabildiğine ezik, içi alabildiğine kuşkuluydu. Ne yapsaydı acaba?... Eskiden de birkaç kere olduğu gibi, bir müddet için, yine vatan sınırları dışına mı çıksaydı? Bunu bir, iki defa düşünmüş, fakat nefsine yedirememişti. Herşeye rağmen kendisini seven dostları, arkadaşları vardı. Bunlardan biri de, Anadolu hareketinin en büyük destekleyicilerinden biri olan Yahya Kemal'di. O da ona aynı şeyi hatırlatmış, fakat razı edememişti. Çok kısa bir zaman sonra bu bahtsız arkadaşını İzmit'te, yüzü gözü paramparça bir ağaca asılı görecek olan Yahya Kemal, ileride onun hakkında yazacağı bir yazıda elemle şunları söyleyecekti: «Ali Kemal, muzafferiyet ordularının Çanakkale ve Istanbul üzerine yürüyüşleri sırasında, İngiltere ile harp etbetmemize iştiyakla intizar ederek, işin bitmediğini söyleyerek bir müddet daha oyalandı. Kendisine kaçmayı tavsiye edenlere karşı Istanbul'daki İngiliz kuvvetinden bahsetti. Hâsılı Istanbul'dan ayrılmak istemedi...»

İstemedi; çünkü kader, yıllardır örmekte olduğu ağları tamamlamakta ve son düğümü de — bir ilmik gibi — onun boynuna atmak üzereydi.

Hüzünlü sonbahar günleri gelip çatmıştı. Bütün bir milletin bıkmadan, usanmadan bayram ettikleri bir ülkede, o, milletin bir ferdi olduğu halde, bu bayramlara katılamamak, aksine, gittikçe yoğunlaşan bir suçlanma ve lânetlenme havası içinde, nefesi kesilir gibi dolaşmak onu yiyip bitiriyordu. Belirsiz, fakat yaygın bir korku bütün benliğini kaplamıştı. Evet şu anda Istanbul'da hâlâ işgal kuvvetleri, özellikle İngiliz kuvvetleri hâkimdi. Ama gözle görülmeyen, elle tutulmayan birtakım gizli çenberlerin etrafını usul usul, gizli gizli sardığını hisseder gibi oluyordu. Nereden, nasıl geleceğini bir türlü kestiremediği bir pençenin — Azrâil misâli — bir anda yakasına sarılmasından endişe ediyordu. Sokağa çıkmalarını enikonu sınırlandırmıştı. Mecbur olup da gitmesi gerektiği yerlere, çeşitli ihtiyat tedbirleri aldıktan sonra gidiyordu. Attığı her adımı, ölçüp biçmeye başlamıştı.

Bunlara, bütün bu tedbirlerine rağmen, nihayet bir gün olacak oldu:

ALİ KEMAL YAKALANIYOR

Beyoğlu'nda, Serkl-Doryan adlı bir kulübün altındaki bir berberde tıraş olurdu. O gün de oraya girmiş tıraş oluyordu. Oysa Istanbul Emniyet Müdürlüğü'nün gözü pek bir, iki elemanı, bir süredir, durmadan onu izliyorlardı. Görevliler, bu berbere girişin, Ali Kemal'i yakalamak için kolay kolay ele geçmez bir fırsat olduğunu anlayarak hemen gerekli tertibatı aldılar. Zaten daima tetikte bulunan tecrübeli adam, tramvaydan inişi ve berbere girişi sırasında çevresindeki bazı hareketlerden kuşkulanmıştı. Traşının acele yapılmasını söyledi. Berber işini bitirdikten sonra da, dükkâna girdiği kapıdan değil de, yandaki pasaja açılan kapıdan çıkmaya davrandı. Ama karşısına, sivil polis olduğunu ve kendisini emniyet müdürlüğüne götürmekle görevli olduğunu söyleyen bir adam dikilmişti. Ali Kemal direnmeyi denedi; fakat kısa bir süre sonra bundan vazgeçti. İtici kaderi kendisini dürtüklemiş olmalıydı. Bu arada, emniyet müdürlüğüne gitmenin büyük bir tehlikesi olmadığı kanaatine de kapılmış olabilirdi.

Görevlilerden biri onunla konuşurken, öteki, bir taksi bulmaya koştu. Araba gelmişti ki, biraz önceki tevekküllü havasından bir anda sıyrılan, yüreği târifsiz bir panikle allak bullak olan Ali Kemal, pasaj içinde koşmaya başladı. Caddenin kalabalığına karışıp yakalanmaktan kurtulmak, hiç olmazsa yakalanışını etrafa duyurmak istiyordu belki. Fakat görevli memur hem ardından koşuyor, hem de durmazsa tabancasını ateşleyeceğini haykırıyordu.

(Devamı var)

Kennedy'lerin Başkanlık Mücadelesi: 3

Kennedy Kaybediyor

Yazan: Özaydın Dokur

GENÇ Kennedy senatoya girdikten sonra her zamanki enerjisi ve gücüyle çalışmaya koyuldu. Önce özel ekibini kurup genişletti, varmak istediği hedefi iyice tesbit ederek planlı yürümeye başladı.

1952 yılında, senatoya seçildiğinin ertesi günü, arkadaşlarını toplayarak çalışma programını açıklayan Kennedy, 1958 yılında tekrar aday olacağını, hattâ ileride başka hedefe varmak için çalışacağını anlattı ve: «Önümüzdeki senato seçimi 1958 yılında yapılacaktır. Bunun için şimdiden çalışmaya başlamalıyız. 1957 yılında harcayacağımız 1 saat, 1958 yılında yani seçime az zaman kala harcayacağımız 2 saatten daha değerlidir,» dedi.

Bazı arkadaşları onun bu görüşüne katılmadılar, zamanından önce aday olursa, dikkati üzerine çekeceğini, böylece kısa zamanda yıpranacağını söylediler. Kennedy şöyle düşünüyordu:

«Ben siyasî kampanya başlamadan çok önce çalışmaya koyulurum. Her siyasî olayın içinde olmanın büyük yarar sağlayacağı kanaatindeyim. Benim çok erken seçim kampanyasına başladığımı söylüyorlar. Böylece çabuk tükenecekmişim, soluğum kesilecekmiş, çok önceden hedef olup hücumlara uğrayacakmışım. Bu görüşler doğru olabilir. Ancak ben bu düşünceleri ve tavsiyeleri tatbik etseydim şimdiye kadar hiçbir yere seçilemezdim».

CUMHURİYETÇİLER DE ONU DESTEKLİYOR

Kennedy'nin özel ekibi yavaş yavaş gelişiyor, genişliyor, dal budak salıyordu. İlkin kendi partisi içinde destek sağlamak, parti teşkilâtıyle sıkı bir temas kurmak zorundaydı.

Bunu çok iyi bilen genç senatör, Massachusetts'teki parti ileri gelenleriyle sık sık görüşüyor, hafta sonlarını mutlaka Massachusetts'de geçiriyor, hiçbir toplantıyı kaçırmamaya çalışıyordu.

Senatodaki çalışmalarının yanısıra eyaletteki sendika, ticaret odaları, çeşitli dernekler tarafından düzenlenen özel yemeklere gidiyor, konuşmalar yapıyor, siyasî, ekonomik görüşlerini anlatıyordu.

Baş yardımcılarından Ted Sorensen hâtıralarında şöyle demektedir:

«Mart ayına doğru Kennedy, senatodaki 362 numaralı odasında önemli bir toplantı yaptı. Senatoya seçileli 2 yıl olmuştu. Uzun uzun konuşarak önümüzdeki dönemde tekrar adaylığını koyacağını, bunun için gerekli çalışmalara şimdiden başlanmasını icap ettiğini anlattı.

«Ben, genel plan ve propaganda taktiği-

ni hazırlayacaktım. İki yardımcımla birlikte çalışmaya koyuldum. Başlıca maddeleri sıraladım ve bir muhtıra hâlinde Kennedy'ye sundum.

«Bundan sonra, önümüzdeki yıllarda uygulayacağımız kampanyayı tesbit ettik:

«1 — Senatöre gönderilen mektuplara çok önem verilecektir.

«2 — Kampanya için, yardım olarak 50 kişinin 1 dolar vermesi, 1 kişinin 100 dolar vermesinden daha etkilidir.

«3 — Siyasî görüşlerinde tereddütlü biriyle, partizan olmayan bir konuşma yapmak, koyu partizan biriyle siyasî konuşma yapmaktan yeğdir.

«4 — Seçmenle dolu bir kahvehane veya bilardo salonunda bir saat bulunup onların dertlerini dinlemek, sigara dumanıyla göz gözü görmeyen bir otel salonunda iki saat bulunmaktan daha etkilidir.

«5 — Bir ailede kadının rolü ve etkisi inkâr edilemez. Kadınlardan oy almak için çalışılacaktır.

«6 — Yanlış, renksiz bir yönde yelken açmaktansa, kayığı karaya oturtmak evlâdır.

«7 — Massachusetts'deki senato seçimi 1958 yılında yapılacaktır. Bunun için 1957 yılında yapılacak 1 saatlik çalışma 1958 yılındaki 2 saatlik çalışmadan etkilidir.

«Kennedy, bu ana plan üzerine çalışmaya başladı. Biz de seçim kampanyasını buna göre yönetiyorduk. Çalışmalarımız öylesine etkili oldu ki, 1958 yılındaki senato seçimlerinde Cumhuriyetçiler, Kennedy'nin karşısında doğru dürüst bir aday bile bulamadılar. Hattâ Boston Herald gazetesi yazarlarından biri de her iki partinin Kennedy'yi desteklediklerini yazdı. Bill Cunningham: «Ne Demokratlar ne de Cumhuriyetçiler Kennedy'den daha iyi bir aday bulabilirler. Zaten Kennedy gibi birini bulmak da güçtür. Neden bu gerçeği açıklamıyorlar?» diye yazmıştı.

«Sonunda karşısına Vincent Celest adında hiç de tanınmamış bir avukatı aday çıkardılar. Vincent Celest yırtıcı ve güçlü bir hatipti. Büyük bir enerjiyle seçim kampanyasına girişti. Hiç yorulmak

Kennedy, bir seçim kampanyasında.

bilmiyordu. Kennedy'ye açık hava toplantılarında şiddetle saldırıyor, onu itham ediyordu.

«Bir gün Kennedy beni senatodaki odasına çağırdı, Vincent Celest'in durumunu hiç beğenmediğini, bundan sonra daha sıkı çalışmak gerektiğini söyledi. Ben de, Vincent Celest ile bir defa konuştuğumu hiç de korkulacak bir insan olmadığını söyledim.

«Kennedy bundan sonra kampanyaya daha çok önem verdi. Massachusetts'i bir baştan bir başa otomobille dolaştık, sabah henüz güneş doğarken, işçiler fabrikaya giderken Kennedy fabrika önünde bekler, ellerini sıkar, dertlerini dinlerdi. Seçim sırasında elini sıkmadığı seçmen kalmadı diyebilirim. Karısı Jacqueline de yanındaydı daima.

«Hattâ bir gece yarısı çok yorgun halde otele dönüyorduk. Kennedy birden şöföre dur dedi. Merakla baktık. Tenha sokağın köşesinde yaşlı bir kadın yürüyordu. Kennedy indi, yaşlı kadına yaklaşıp kendisini tanıttı ve kadının elini sıktı.

«Bu şekilde çalışarak girdik 1958 senato seçimlerine. Sonuç Massachusetts tarihinde büyük bir zaferdir, şimdiye kadar hiçbir aday rakibini 870 bin oy farkıyla yenmemiştir».

DEMOKRAT PARTİ'DEKİ DURUM

1956 yılı Kennedy için çok önemliydi. Ülkede başkan seçimi yapılacaktı. Eisenhower ikinci defa adaylığını koyuyordu.

Demokrat Parti'de durum oldukça karışıktı. Partinin merkez komitesinde üç isim vardı ve başkan adaylığı için bu üç kişi çarpışacaktı. Bunlar: Adlai Stevenson, William H. Burke ve John Fox idi.

O yıllarda Stevenson, Massachusetts'te sevilen bir politikacı değildi; yalnız Kennedy onu destekliyordu. Stevenson'un o eyalette başlıca rakipleri, Tennessee senatörü Estes Kefauver, New York Valisi Averell Harriman ve meclis çoğunluk lideri John McCormack idi.

Demokrat Parti'den başkan adaylığını koyacak olan William H. Burke (Patatesci Burke olarak da tanınmıştır) eski tip bir politikacıydı; John Fox ise, Boston Post'un nâşiriydi. Fox, Kennedy'e şiddetle hücum ediyor, gazetesinde durmadan sert yazılar yayınlıyordu.

Kennedy'nin seçim teşkilâtını yöneten iki baş yardımcısından biri olan Kenneth O'Donnell, onun ölümünden sonra yayınladığı bir kitabında, 1956 seçimlerinden önceki durumu şöyle anlatır:

«1952 yılından beri Kennedy ile çalıştığım için hemen hemen onun siyasî düşüncelerini ve teşkilâtçılık faaliyetlerini iyi bilirim.

«Massachusetts'ten senatör seçildikten sonra daha geniş çapta çalışmaya koyulacağını, bir toplantıda bana anlatmıştı. 1953 yılının sonlarında özel seçim ekibini genişlettik, sadece Massachusett ile değil, hemen bütün eyaletlerdeki Demokrat Partili yöneticilerle ilgi kurmaya çalıştık.

«Ertesi yılın yazında, Kennedy, Palm Beach'teki evinde tatili yaparken benimle birlikte özel seçim ekibinin ileri gelenlerini çağırdı, uzun bir toplantı yaptık. Kennedy konuşurken, aklından birşeylerin geçtiğini ama, bunları açıkça söylemekten çekindiğini sezinledim.

«O akşam yemekten sonra bir ara yanına yaklaştım:

«— Önümüzdeki ikinci senato seçimlerine bir hayli zaman var, dedim. Şimdiden seçime üç ay kalaymış gibi hazırlanmakta ne gibi bir yarar umuyorsunuz?

«— Bir senatör, seçildikten sonra da aynı hızla çalışmalıdır, diye karşılık verdi.

«— Hayır, çalışmalarımızı aksatalım demedim, diye itiraz ettim. Ama bir teşkilâtı aynı seçim önceki gerginlikte uzun zaman tutmak onu yıpratmaz mı?

«Kennedy bir zaman yüzüme baktı sonra:

«— 2 yıl sonra başkanlık seçimi yapılacaktır, dedi.

«Konuşmasını garipsemiştim:

«— Bize bundan, yani bu seçimlere katılma niyetinizden hiç söz etmemiştiniz, dedim.

«— Seçimlere katılacağımı söylemedim, dedi. Yalnız başkan yardımcılığı için kuvvetli adaylar göremiyorum.

«Kennedy'nin bu sözlerinden başkan yardımcılığı için bazı düşünceleri olduğunu anladım. Nitekim ertesi gün, başkan yardımcılığına adaylığını koymanın ilerdeki politik kariyeri bakımından fayda sağlayacağını anlattı.

«Massachusetts senatörünün kendi seçim bölgesinden çok, ülke çapında bir el sıkma kampanyasına girişmesi, çeşitli dernek ve kuruluşlardaki davetlere katılarak konuşmalar yapması, Kennedy'yi başkan seçimlerine bir yıl kala, kamu oyunda ön plana çıkarmıştı.

«Parti içinde yetkili komite üyeleri kadar, parti teşkilâtının ileri gelenleriyle sıkı bir ilişki kurması, kamu oyunda çeşitli yorumlara uğruyordu. Bazı gazeteler Kennedy'nin başkan yardımcılığı için

Kennedy, kardeşleri Robert ve Edward Kennedy ile beraber.

adaylığını koyacağını yazıyorlar, ısrarla kendisinin bunu açıklamasını istiyorlardı.

«Robert Kennedy, seçimlere 1,5 yıl kala adaylığın kesin olarak açıklanmasına karşıydı. Ben de böyle düşünüyordum. Çünkü biliyordum ki aslında Kennedy önümüzdeki senato seçimlerinden çok, 1960 yılındaki başkanlık seçimini düşünmektedir».

Kennedy 1956 yılında yapılacak başkanlık seçiminde adaylığını koymayacaktı, yalnız başkan yardımcılığı için bazı düşünceleri vardı. 1956 yılının başlarında özel ekibini toplayarak Chicago'da yapılacak Demokrat Parti büyük kongresinde izleyecekleri kampanyanın esaslarını görüştü.

Aslında başkanlık seçiminden bir yıl önce 1955 yılında gazeteler, Demokrat Parti'nin başkan adayları üzerinde tahminler yapmaktaydılar ve aday adayları arasında Kennedy önemli bir yer işgal ediyordu.

Başkan adayları içinde de en şanslı olanı Stevenson idi. Stevenson yardımcısını henüz seçmemişti ve o ana kadar da bir ad üzerinde durmuyordu.

Kennedy'nin ismi Stevenson'un seçim karargâhında ilk defa 1956 yılının başlarında konuşulmaya başlandı. Stevenson'un seçim işleri yöneticisi James Finnegan başkan yardımcılığı için iki güneyli — Tennesse'den Gore ve Clement — ve iki Katolik — New York'tan Wagner ve Massachusetts'ten Kennedy — düşünüyordu.

1956 BAŞKANLIK MÜCADELESİ

Kennedy'nin 1956 yılında yürüttüğü başkan yardımcılığı kampanyasının en güvendiği adamları Pierre Salinger ve Sorensen'di. Bu arada kardeşi Robert Kennedy de onun baş yardımcısıydı. Seçim öncesi ve seçim gecesi Kennedy karargâhının durumunu Sorensen şöyle anlatır:

«Kışın başında Kennedy bir gün beni senatodaki odasına çağırarak, bazı eyaletleri ziyaret etmemi, oraların parti yöne-

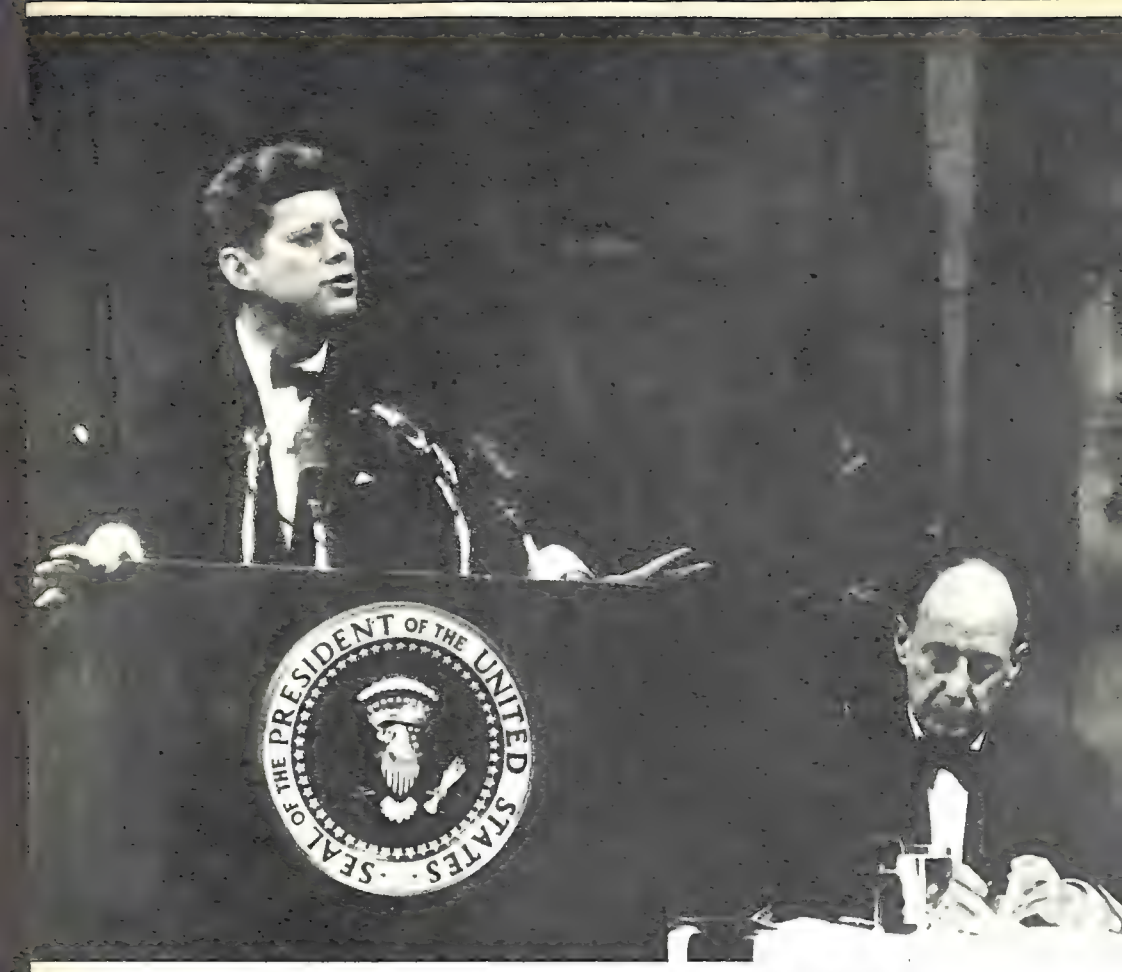

Kennedy konuşurken, Stevenson dikkatle onu dinliyor.

ticileriyle etraflıca konuşmamı söyledi.

«Kennedy adı üzerinde başkan yardımcılığı için spekülatif haberler yayınlanıyordu. Bununla birlikte kesin olarak Kennedy'nin başkan yardımcılığına adaylığını koyacağını kimse bilmiyordu. Yalnız bazı valiler, Kennedy'yi destekliyeceklerini ilân etmişlerdi.

«Bunlar arasında Connecticut Valisi Abraham Ribicof, Rhode Island Valisi Dennis Roberts ve North Carolina Valisi Luther Hodges bulunuyordu.

«Bazı temaslar yapmak üzere New England'a gittim, orada bazı demokrat yöneticilerle konuştum. Bu arada Stevenson'un nutuk yazarı Arthur Schlesinger Jr. bana «Kennedy, Stevenson tarafından desteklenmektedir. Kendisi bizlerle yaptığı konuşmalarda bunu kapalı olarak îmâ etti. Biz de Kennedy'nin dirayet, basiret, bilgi ve cesaretinden söz ettik,» dedi.

Öte yandan Stevenson'un baş yardımcılarından Ken Hechler de «Kennedy'nin birçok delegeler tarafından desteklenece-ğine inanıyorum, yalnız Katolik olması bizim için bazı engeller yaratmaktadır» diyordu.

«Chicago'daki büyük kongrenin toplanacağı gün yaklaşırken bizim karargâhta heyecan artmıştı. Başkanlık mücadelesindeki ön seçimlerde Stevenson'a yenilen Estes Kefauver ile Humphrey, bizim için kuvvetli rakiplerdi. Böylece ağustosta Chicago'ya gittik.

«Ben, oldukça heyecanlı ve sinirliydim. Şimdiye kadar böylesine büyük bir konvensiyonda bulunmamıştım. Hemen hiçbir delegeyi tanımıyordum.

«Massachusetts delegeleri âdeta bütün salona yayılmışlar Kennedy için çalışıyor-

lardı. Chicago Sun-Times gazetesi, konvensiyonun toplandığı ilk gün bir yazı yayınlayarak delegelerin dikkatini Kennedy üzerine çekmemeye çalıştı. Kefauver'i destekleyen New Hampshire delegeleri dışında hemen bütün New England delegeleri Kennedy'ye destek oldular.

«Açış konuşmasını yapan Frank Clement, konvensiyonun önemini belirtti ve Demokrat Parti'nin kısa bir tarihçesini anlattı. Bu arada delegelere gösterilen filim bizim için iyi oldu. Filimde Kennedy birkaç kez görünüyor, konuşma yapıyordu.

«Bir ara Robert Kennedy yanıma gelerek Stevenson ile görüşmek gerektiğini söyledi. Ben hemen Ribicoff'u buldum. Abraham Ribicoff yanına Roberts ve Massachusetts Valisi Paul Dever'i alarak Stevenson'u görmeye gitti. Yalnız, gitmeden önce bana, Stevenson üzerinde en etkili kişinin Bayan Eleanor Roosevelt olduğunu anlattı.

«Çarşamba sabahı konvensiyonun en hareketli gününde, Robert Kennedy, delegeler arasındaki taraftarlarıyla bir görüşme yapmış, bize son durum hakkında bilgi vermişti. Buna göre Kennedy desteklenmekteydi, ama kuvvet derecesini bilmiyorduk. Genç senatör kardeşine çok güvenirdi, bir an dinledikten sonra:

«— Yapılacak tek bir şey kalıyor, dedi.

«— Nedir? diye sordum.

«Bir an düşündü, sonra kesin bir tavırla cevap verdi:

«— Stevenson ile konuşacağım.

«Kennedy, akşam üstüne doğru Stevenson'un karargâhının bulunduğu otele gitti, kendisiyle konuştu. Stevenson, başkan yardımcılığı için kesin bir şey söylemekten kaçınıyor, Kennedy'nin sosyal ve siyasî düşüncelerini öğrenmeye çalışıyordu. Çeşitli soru ve meseleler üzerinde konuştular.

KENNEDY KAYBEDİYOR

«O gece bizim karargâhta olağanüstü bir faaliyet vardı. Genç senatör, parti yöneticileriyle konuşuyor, gerekirse onları ziyarete gidiyordu. Delegelerden gelen haberler değerlendiriliyor, son taktik üzerinde planlar yapılıyordu.

«Sonra başkan' yardımcıları adaylıklarını koydular. Kennedy adaylığını koyarken âdeta salon alkıştan inliyordu. Bu bizi bir hayli ümitlendirmişti.

«Derken seçime geçildi. Salonda heyecan ve gerginlik son haddini bulmuştu. Bir bağırıştır gidiyordu. Kennedy ve biz televizyondan seçimi takip ediyorduk.

«Georgia, Louisiana, Nevada ve Virginia Kennedy'ye oy verdi. Illinois'in 64 oyunun 46'sı Kennedy'ye geçti. Maine 14 oyu, Ohio, Pennsylvania 132 oyu Kefauver'a verdi.

Birinci tur oylamada hiçbir aday gerekli çoğunluğu sağlayamadılar. Yalnız Kefauver, Kennedy'den çok oy almıştı. Durumu görmek için Kefauver'in karargâhına gittim. Kapıda yüzlerce gazeteci vardı, odasına girmeye imkân yoktu. Geri döndüm.

KEFAUVER KAZANIYOR

«İkinci tur başlayınca Kennedy'nin aldığı oylar artmaya başladı. Hele ilk turda oy vermeyen New York'un 126 delegesi Kennedy'ye oy verince, gazeteciler bu defa bizim kapıya hücum ettiler.

«Robert Kennedy ve John Baily ile yardımcıları oylamanın yapıldığı salonda durmadan delegeleri Kennedy'ye oy vermek için teşvik ediyorlardı.

«Çekişme bütün şiddetiyle sürüp gidiyordu. Lyndon Johnson, Texas'ın 56 oyunun Kennedy'ye verildiğini açıklayınca heyecanla ayağa fırladım; öne geçmiştik. Kennedy'ye «tebrik ederim» dedim.

«Kennedy, sakin, koltuğa oturmuş, durumu televizyondan takip ediyordu. Elini sallayarak «Henüz erken, bir şey söylenemez» dedi.

«Kuzey Carolina bize oy verince Kennedy ayağa kalktı. Bana dönerek:

«— Seçilirsem, söyleyeceğim nutku hazırlamam gerekli,» dedi. Ben, yardımcılarıma talimat vererek, nutkun ana temasını hazırlattım. Artık 19 eyalet kalmıştı, bu da 384 oy ediyordu.

«Ne yazık ki bundan sonra şansımız döndü. Kennedy 384 oyun ancak 30'unu alabildi. Seçmenler bu defa Kefauver'e kaymışlardı. Senatör kaşlarını hafiften çatmış, koltuğunda oturuyordu.

«Birden kalktı, bana dönerek:

«— Haydi gidelim, dedi.

«Hızla büyük kongrenin toplandığı koca salona girdik. Kennedy kürsüye ilerledi, ağır ağır çıktı. Yüzü biraz yorgun görünüyordu. Kısa ve irticalen konuştu. Kendisini destekleyenlere teşekkür etti ve Kefauver'i destekleyeceğini îmâ ederek kürsüden indi».

Büyük kongrenin dağıldığı gün, Kennedy uçağa bindiği gibi Avrupa'ya uçmuştu. Ne göz yaşı, ne üzüntü, ne teessür, ne de başkalarını itham. Çok memnun ve neşeliydi. *(Arkası gelecek sayıda)*

Meydan Ağaları

Yazan: Ragıp Şevki Yeşim

OSMANLILAR'IN uzun, parlak ve zaferlerle dolu imparatorluk yıllarından sonra başlayan iniş karışıklığı içinde birçok ihtilâller, hep birbirine benzer sebeplerle doğmuş, birbirini andırır bir seyir takip edip sivrilen başları da beraberine alarak kaybolup gitmiştir. 1651 ihtilâli bunların içinde en tipik olanlarından biridir.

Mâzul bir Dârüssaâde ağasının bindiği geminin Malta korsanlarının hücumuna uğraması yüzünden başlayan Girit harbi, ordu ve memleket içinde geniş ıstıraplara yol açıyordu. Devlet, IV. Mehmed gibi hafif karakterli bir hükümdarın ve Turhan Vâlide-Sultan'ın elindeydi. Harp, Sultan İbrahim zamanında başlamış, kan ve ateş içinde devam ediyordu. Girid'e gidenlerden ümit kesiliyor, dönenler ise aç, sefil, perişan bir halde görünüyordu. Askerin maaşı verilemiyordu. Bu yüzden şikâyetler artıyor, her gün Ağakapısı'nda birçok şikâyetçiler toplanıyordu.

Istanbul'u saran bu dert ve ıstırap çığı nihayet bir gün patlayıverdi. Girit'ten dönen sefil yeniçerilerden birkaç yüzü yine Ağakapısı'na koştular:

— Biz, o feryadı duyulmayan adada taş yasdanup, toprak döşendik. Şu âşikâr, dinimiz uğruna dövüştük. Hâlâ dokuz parça alacak maaşımız verilmedi. Hâlimize merhamet buyurup hakkımız olan maaşımızı ihsan eyleyin! dediler.

Fakat devleti idare edenlerle beraber, onların etrafındaki tok ve nâdan zümre de bu acılardan neler çıkabileceğini idrak edecek halde değillerdi. Nasıl ki bu feryatlara karşı Ağakapısı'nda Kul Kethudâsı çıktı, bahtsız yeniçerileri payladı:

— Bre erkânsız edepsizler! Ağakapısı'na böyle güruh ile gelip zorbalık etmek ocağımızda var mıdır? Hani bunların odabaşıları? Getürün, bu edepsizlerin haklarından gelin! Akıllanmayanları Boğazkesen kalesine gönderip haklarından gelelim! diye bağırdı.

Zavallı yeniçeriler boyunları bükük, yeis içinde, Etmeydanı'na gittiler, gördükleri muameleyi anlattılar. Etmeydanı yeniçerileri de kızdılar:

— Bu ne olmayacak iştir! diyerek yerlerinden sıçradılar, zaten sipahiler de ufak bir işaret bekliyorlardı. Onlar da maaşlarını alamamışlardı. Onlar da bir isyan sayesinde parasız geçen günlerini telâfi edeceklerini düşünüyorlardı.

İki zümrenin de aynı gaye üzerinde durması, büyük ihtilâllerin doğurduğu başları çabucak meydana çıkarıverdi:

Hasan Ağa, Şamlı Mehmed Ağa ve Karakaş Mehmed...

Üçü de acar insanlardı. Hasan Ağa vaktiyle Hezarpâre Ahmed Paşa'nın İç Mehterliğinde bulunmuştu. Karadan çıkarak sipahi olmuştu. Karakaş Mehmed ise Galata Voyvodalığı yapmıştı. Bir aralık kötü halleri görülmüş, bu vazifeden kovulmuştu. Şamlı Mehmed Ağa ise, zorba ve pervasız bir sipahi idi.

Üçü bir araya gelince, derhal anlaştılar. Koşup yeniçerilerle buluştular. Odalar, iki tarafın askerleriyle doldu, dertler döküldü, söyleşildi ve kısa bir an içinde bu üç baş, ihtilâl kalabalığı içinde sivriliverdi.

Söylenilen dertler hep açlık, ıstırap, paraların bozukluğu ve hazineden askere maaşlarının çıkarılmasıydı. Konuşulurken çoğunlukla bu üç zorba söz söylüyor,

sözleri yüzlerce, binlerce askerin kulağından kalplerine giriyor ve sonra da her üçü başlarına çıkıyorlardı.

Padişahın dîvâna çağırılması, şehirde bütün dükkânların kapanması, Atmeydanında kanlı hâdiselerin cereyanı ile başlıyan hareket esnasında yeniden iki baş daha sivriliverdi: Kara Osman'la Yamak Ali.

Bunlar yeniçeriydiler. Sipahiler söz geçirmeye kalkıştıkları sırada, yeniçeri gürûhunun içinde sivrilivermişler ve bir gaye uğruna birleştikleri için sipahi elebaşılarıyle anlaşmışlardı.

Şaban Halife, Melekî Hâtun, Kızlarağası ve deftere geçirilip de başları istenen dalkavuklar zümresinin cesetleri çınar ağaçlarında sallanmaya başladıkları saniyeden itibaren birbirini tâkip eden fâcialar nihayet buldu ve bu beş ihtilâlci baş «Meydan Ağaları» ismiyle padişah ve Vâlide - Sultan'ın yanı başında Osmanlı İmparatorluğu idaresine ortak oldular.

Hak dâvasıyle ortaya atılanlar, şimdi hak yemekle meşguldüler. Hepsi de birbirinden haris hâle gelmişlerdi. «Malları mülkleri yataklarında, başlarının traşı kulaklarında» olan bu aşağılık güruhu, etraflarına bir takım sefih serserileri toplayarak bir kuvvet oluvermişlerdi. Hemen yağmaya başlamışlardı, büyük bir hızla zengin oluvermişlerdi. Her birinin ellişer altmışar rezil ve sefillerden seçilme yardakçıları ve hademesi vardı. Ellerini kollarını sallayarak istedikleri sarayı basıyor, sahiplerine söylemeden döşüyor, yan gelip oturuyorlardı. İhtilâl karışıklığında öldürülenlerin mallarına el koymuşlardı. Birer kese kıymetinde altın ve gümüş kemerlerle süslü zarif endamlı atlara binerek beyler gibi ihtişamlı ve arkalarında yirmişer saraç olduğu halde kaymakam paşa sarayına ve diğer büyük devlet konaklarına gidiyor, istedikleri gibi eğleniyorlardı.

Devlette büyük rol oynamaları, her gün gelen hediyelerin kıymetlerini arttırıyordu. Bu, öyle bir saltanattı ki, serseri elebaşlarını sarhoş etmiş, başlarını döndürmüş, ne olduklarından, ne olacaklarından habersiz, zevk ve sefa, cebir ve tahakküm içinde yaşıyorlardı.

Nasıl ki bütün ihtilâlcilerin âkıbetleri gibi bir âkıbet, Meydan Ağaları'nın da başına gelmekte gecikmedi.

Reîsülküttâb Sami-zâde ile Defterdâr Sarı Ali Efendi'den mürekkep bir zümrenin söyleşmeleri ile, mukabil bir hareket baş gösterdi. Her ikisi de Kaymakam Paşa ile Müftü Mes'ud Efendi'ye koştular, gizlice söyleştiler:

— Bu büyük derdin defedilmesine çâre Yeniçeri Ocağı'nı kavle alıp, Hacıbektaş büyükleri ile birleşmektir! denildi.

Hemen Vâlide - Sultan'a gittiler, o da gizlice IV. Mehmed'i vaziyetten haberdar etti. Bir gece mâruf postnişin, ocak büyüklerinden Kara Hasan oğlu Hüseyin Ağa saraya çağırıldı.

Hüseyin Ağa, ilk bakışta zayıf, hastalıklı ve dermansız görünen bir tipti. Fakat kuvvetli bir zekâsı, sağlam tedbirliliği vardı. «Ocak ejderi, pehlivan-ı zâman» idi.

Ağa, vâlidenin heyecanına güldü:

— Sultanım niçin telâş edersiz. Fitne ilk bakışta mekruh görünür bir iştir. Fakat altında münafıkların sönüşü olmakla faydadan uzak değildir. Onların haklarından gelmek bir şey değildir! dedi.

Meydan Ağaları'nın hiç bir şeyden haberleri yoktu. Onlar şimdi siyasî ve askerî bir işe de burunlarını sokmak istiyorlardı:

O sırada Seydî Ahmed Paşa, payitahta isyan etmiş, Anadolu'da istediği gibi at koşturuyordu. Venedikliler ise Çanakkale Boğazı'nı kapamışlardı.

Ağalar, Seydî Ahmed Paşa'nın üzerine, padişahın kumandasında bir ordunun çıkarılmasını istiyorlardı. Bu arzularını tahakkuk ettirmek için taraftarlarını da topladılar, Atmeydanı'nda bir nümayiş yaptılar.

Fakat sarayın hazırladığı tuzaktan haberdar değillerdi. Nasıl ki saray bu isteğe rıza göstermiş gibi yaptı, tuğlar çıkarıldı, hazırlık görülmeye başlandı. Ve nihayet bir gün Meydan Ağaları:

— Sefer emri için görüşmeler vardır! diye saraya çağırıldılar.

Herkes yerini aldı. Ağalar da birer köşeye oturdular. Konuşmalar başladı. Hasan Ağa «kendini Atmeydanı'nda kıyas edüp» padişahın sefere gitmesi zaruretinden bahsetti.

Halbuki iş tertipliydi. Kara Hasanoğlu' nun tavsiyesi ile kethudâ olarak getirilen Keçeci-oğlu Mehmed Ağa, ağaların tamamen zıddına fikrini söyledi. O zaman ağalar yerlerinden fırladılar, bağırıp çağırmaya başladılar. İşte o anda, sâkin sâkin bir köşede oturan Kara Hasan-oğlu Hüseyin Ağa, Şeyhulislâm'a döndü:

— Sultanım, padişaha tahakküm edüp kulların işlerini bozmaya sebep olanlara şer'an ne lâzımdır? dedi.

Müftü de heyecan içinde:

— Kılıç siyasetiyle ortadan kaldırılmaları lâzımdır, diye cevap verdi.

Bir anda Keçeci-oğlu ile diğer tertipli yiğitler yerlerinden fırlayarak, yıldırım hızıyla Meydan Ağaları'nın yakalarına yapıştılar ve birkaç saniye içinde, bu sivrilmiş başlar yerlere yuvarlandı.

Portekiz

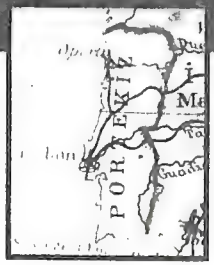

Günümüzde anavatan toprakları (88.551 km.² - Madeira ve Asor adalarıyla beraber 91.653 km.²) içinde 10.000.000 nüfuslu bir ülke olan Portekiz, bundan yüz yıl önce dünyanın sayılı müstemlekeci devletlerindendi. Krallıkla idare ediliyordu.

Portekiz'in önemli şehirlerinden Porto'da, Rua Nova dos Ingleses caddesi. Şehrin nüfusu bugün 550 000 civarındadır.

Yukarıda, Porto'nun genel görünüşü. Resimde görülen köprünün yerinde şimdi, Fransız mühendisi Eiffel'in yaptığı çelik köprü vardır. Aşağıda, eski Portekiz'de balıkçılar.

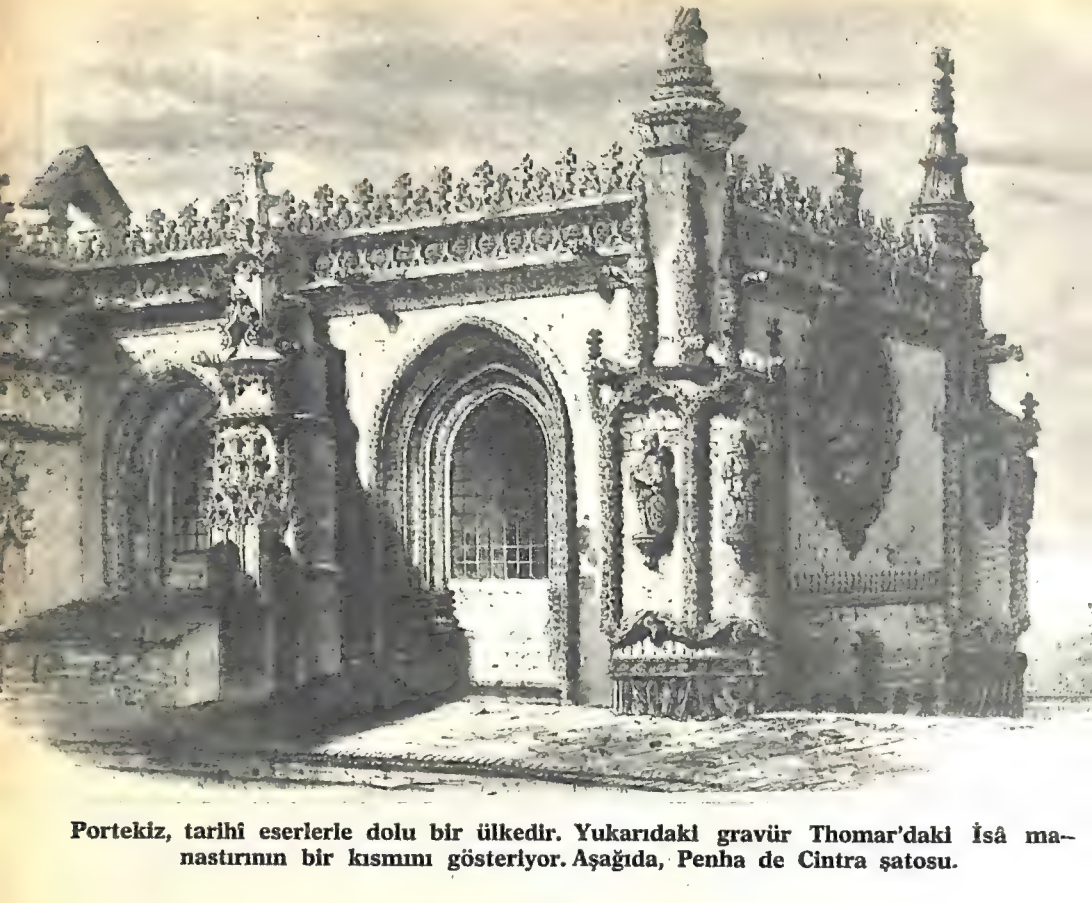

Portekiz, tarihî eserlerle dolu bir ülkedir. Yukarıdaki gravür Thomar'daki İsâ manastırının bir kısmını gösteriyor. Aşağıda, Penha de Cintra şatosu.

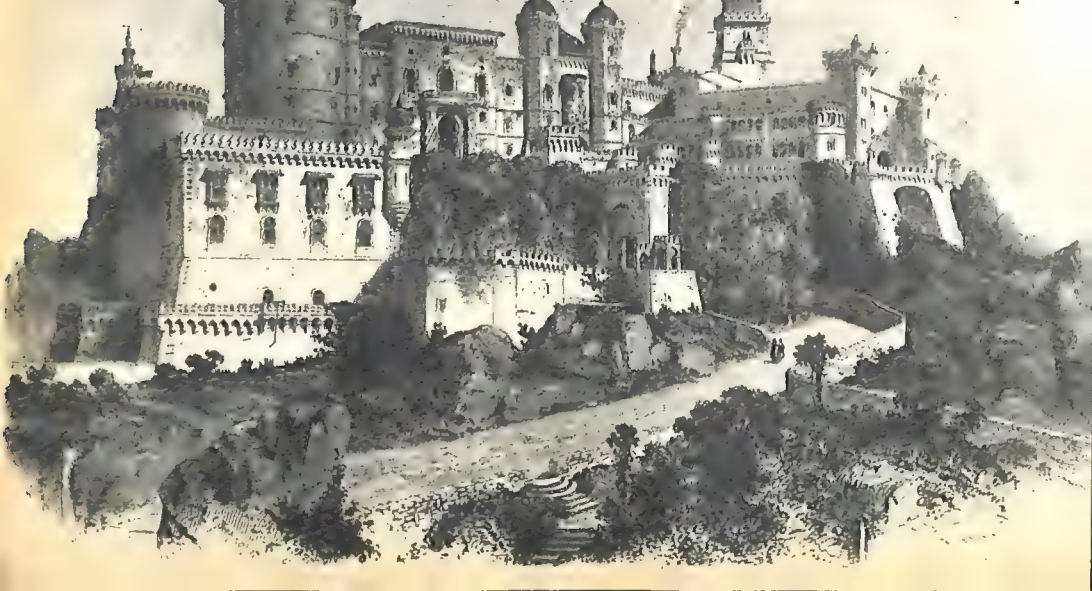

Yukarıda, bir bayramı kutlayan Portekizliler, aşağıda Belem'de, Santa Maria kilisesinin kapısı.

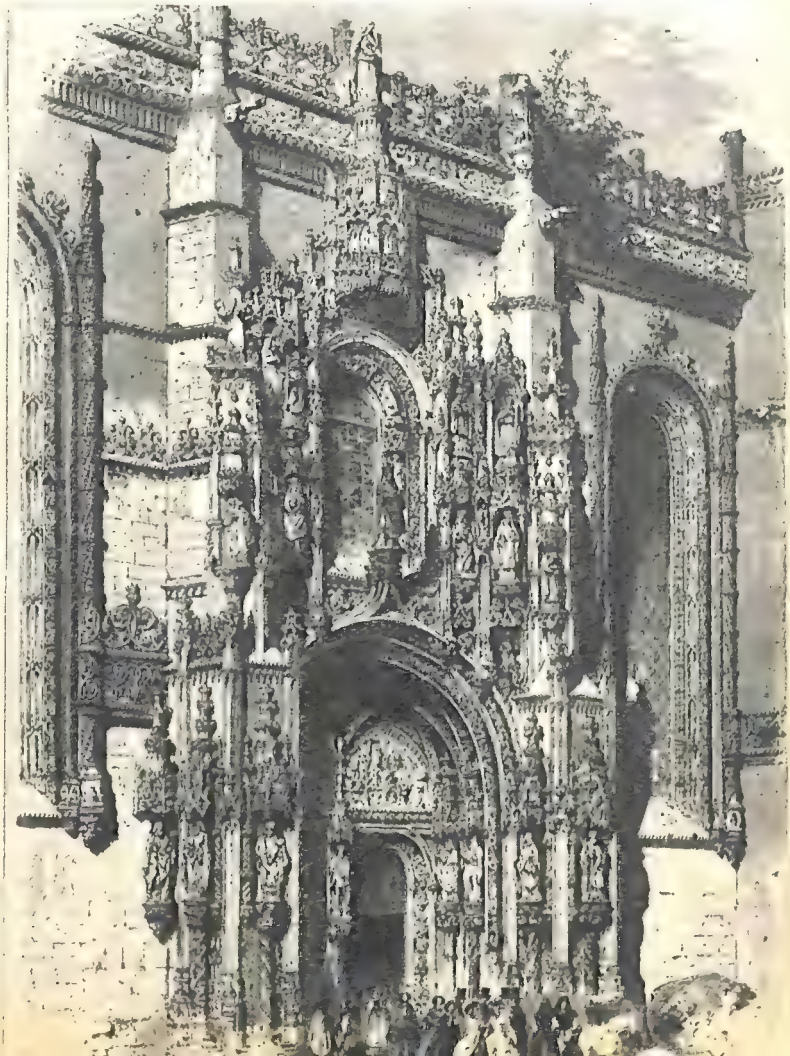

KARİKATÜ

100 Yıl Önceki Espriler

— Peki anneniz ve babanız neden öldü?
— Valla, ciddî bir sebep yoktu!
(1876)

Mahkeme salonundan çıkan İrlandalı, koridorda bekleyen İrlandalı arkadaşına:
— Tom kaç sene yedi?
— Ömür boyu hapis.
— Onu iyi bilirim. Ömründen de çalacaktır!
(1874)

— Herhalde yeni bir at almaya niyetin var?
— Yooo... Nereden çıkardın bunu?
— İskeletini almışsın da...
(1861)

Kadın: «Ah sevgilim zaman nasıl geçiyor; evleneli beş yıl oldu.»

Erkek: «Yapma yahu... Bana en az on yıl gibi geliyor...»

(1851)

Miss Priscilla: «Manzaramız çok güzeldir, yalnız karşı sahilde banyo yapanlar insanı bazen rahatsız eder».

Misafir: «Karşı sahil mi?... Fakat orası görünmez ki...»

Miss Priscilla: «Ama teleskop olunca iş değişir değil mi?»

(1857)

— Gemiyi hâlâ rahatça görebiliyorum.

— Sahi mi? Benim sevgili William'ımı da görüyor musun?

— Elbette.

— Nasıl, çok üzgün mü?

— Evet. Zavallı, bir elinde puro, bir elinde bir viski kadehi, yanındaki kadına üzüntüsünü söylüyor.

(1857)

Orhan Seyfi'nin Şiirleri

Orhan Seyfi ORHON, **Şiirler, 1000 Temel Eser:** 35, Devlet Kitapları, Millî Eğitim Basımevi, Istanbul, 1970, 242 + XXII sayfa, 5 TL., 20.000 tiraj.

Büyük şâir ve fıkra yazarımız Orhan Seyfi Orhon'un kendi eliyle seçtiği şiirleri. Orhan Seyfi, yarım asır önce edebiyat tarihlerine ve okul kitaplarına geçmiş bir büyük şâir. Bu defa seçme şiirlerinin Millî Eğitim Bakanlığı'nca basılmasına izin vermek lûtfunda bulunması, kültürümüz için sevindirici bir hâdisedir. Eserin başında edebiyat tarihimizin müstesna âlimi Nihad Sâmi Banarlı'nın 8 sayfalık bir önsözü var. 131 parça uzunlu kısalı şiir, şu 9 başlık altında toplanmış: Gönülden Sesler, Türküler ve Mânîler, Hâtıralar, Ağıtlar, Memleket Şiirleri, Kervan, Münâcâtlar, Fırtına ve Kar, İşte Sevdiğim Dünya. Şiirlerin bir kısmı Arûz, gerisi Hece ile. «Telgraf Sokağı» adlı şiirini naklederek, eseri, Hayat Tarih Mecmuası okuyucularına haber veriyorum:

Prof. Kenan Akyüz

Batı Te'sirinde Türk Şiiri Antolojisi

Prof. Kenan AKYÜZ, **Batı Te'sîrinde Türk Şiiri Antolojisi,** 3. baskı, Ankara, 1970, Doğuş Matbaası, 1.034 + XXII sayfa, resimli, 80 TL.

Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dekanı ve Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi yeni Türk Edebiyatı kürsüsü profesörü Kenan Akyüz'ün ünlü antolojisi, 3. baskısını yaptı. İlk baskısı 1953'te Dil ve Tarih - Coğrafya yayınları arasında çıkmış, ikinci baskı 1958'de yapılmış ve 1961'de tükenmişti. İlk baskı 18.890, ikincisi — 1.811 fazlasıyle — 20.701, elimizdeki son baskı da — ikinciden 2.290 fazlasıyle — 22.991 mısrâ ihtivâ etmektedir. Sonda 63 sayfalık bir sözlük kısmı vardır.

1.056 büyük sayfalık bu eser, 48 şâirin biyografisi ve eserlerinden seçmeleri ihtivâ ediyor. Batı tesirindeki Türk şiirinin başlangıcından, Latin harflerinin kabûlüne kadar devam eden üç çeyrek asırlık panaroması, geniş şekilde, gözlerimizin önüne serilmiş. Mühim şâirlerin biyografileri ve sanat hüviyetlerinin tahlili, bir monografi derecesinde uzun tutulmuştur. Bu büyük ve mühim eser, müellifin Tanzimat'tan bu yana Türk edebiyatı üzerindeki diğer eserleriyle beraber, bu devir Türk fikir ve sanat hayatını, parlak bir şekilde aydınlatmaktadır. Bütün şâirlerin bir veya birkaç resmi mevcuttur.

Bu eserin ilk baskısını birkaç yıl arayla 3 defa okumuştum. İkinci baskıyı okumadım. Elimizdeki bu son baskıyı da baştan başa okudum. İlk baskıya nisbetle epey değişiklik var. Tamamıyle bir talaffuz imlâsı takib edilmiştir ki, bugünün nesline değil Şinâsî'nin, Necib Fâzıl'ın şiirini de başka türlü doğru okutmak mümkün değildir. Eserde sırayla şu şâirler yer alıyor:

Şinâsî (1826 - 1871) (s. 1-21), Zıyâ Pa-

şa (1829 - 1880) (s. 22-51), Nâmık Kemal (1840 - 1888) (s. 52-76), Sâdullah Paşa (1838 - 1891) (77-9), Recâî-zâde Ekrem (1847 - 1914) (80 - 118), Abdülhak Hâmid Tarhan (1852 - 1937) (119 - 78), Nâcî (1850-1893) (179 - 99), İsmâil Safâ (1867 - 1901) (200-8), Mehmed Celâl (1867 - 1912) (209-16), Nigâr Hanım (1856 - 1918) (217 - 21), Tevfik Fikret (1867 - 1915) (222 - 89), Cenâb Şehâbeddin (1870 - 1934) (290 - 323), Hüseyin Sîret Özsever (1872 - 1959) (324-37), Hüseyin Suâd Yalçın (1867 - 1942) (338 - 55), Ali Ekrem Bolayır (1867 - 1937) (356 - 77), Ahmed Reşîd Rey (1870 - 1955) (378 - 86), Süleyman Nazîf (1869 - 1927) (387 - 406), Süleyman Nesîb (1866 - 1917) (407 - 13), Fâik Âlî Ozansoy (1876 - 1950) (414-31), Celâl Sâhir Erozan (1883 - 1935) (432 - 60), Rızâ Tevfik Bölükbaşı (1869 - 1949) (461 - 98), Mehmed Emin Yurdakul (1869 - 1944) (499 - 533), Mehmed Âkif Ersoy (1873 - 1936) (534 - 88), İhsân Râif Hanım (1877 - 1926) (589 - 95), Ahmed Hâşim (1884 - 1933) (596 - 626), Tahsin Nâhid (1887 - 1919) (627 - 33), Mehmed Fuad Köprülü (1890 - 1966) (634 - 40), Ali Cânib Yöntem (1887 - 1967) (641 - 8), Mehmed Behcet Yazar (1890) (649-59), Emîn Bülend Serdâroğlu (1886 - 1942) (660 - 70), Hamdullah Subhî Tanrıöver (1886 - 1966) (671 - 80), Ziyâ Gökalp (1876 - 1924) (681-712), Yahyâ Kemal Beyatlı (1884 - 1958) (713 - 68), Midhat Cemâl Kuntay (1885 - 1956) (769 - 74), İbrâhim Alâeddin Gövsa (1889 - 1949) (775 - 85), Hâlid Fahrî Ozansoy (1891) (786 - 95), Orhan Seyfi Orhon (1890) (796 - 810), Yusuf Ziyâ Ortaç (1895-1967) (811 - 6), Enîs Behîc Koryürek (1892 - 1949) (817 - 41), Fâruk Nâfiz Çamlıbel (1898) (842 - 76), Şükûfe Nihâl (Başar) (1896 - 1970) (877 - 87), Sâlih Zekî Aktay (1895) (888 - 94), Ali Mümtâz Arolat (1897 - 1970) (895 - 902), Hâlide Nusret Zorlutuna (1901) (903 - 12), Kemâleddin Kâmî Kamu (1901 - 1948) (913 - 8), Necmeddin Halîl Onan (1902 - 1968) (919-23), Ahmed Hamdî Tanpınar (1901 - 1962) (924 - 8), Ömer Bedreddin Uşaklı (1904 - 1946) (929 - 33), Necib Fâzıl Kısakürek (1903) (934 - 70).

■

Prof. Dr. M. Altay Köymen

Alp Aslan Zamanı Selçuklu Askerî Teşkilâtı

Prof. Dr. Mehmed Altay KÖYMEN, **Alp Arslan Zamanı Selçuklu Askerî Teşkilâtı,** Ankara Üniversitesi Basımevi, 1970, 74 sayfa.

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Türk Tarihi profesörü Dr. Mehmed Altay Köymen, Sultan Alp Arslan devri Selçuklu tarih, medeniyet, kültür ve teşkilâtı üzerinde muazzam bir eser hazırlamaktadır. Bu eser, bilginin, umumî Selçuklu tarihinin bir parçasını teşkil ediyor.

Elimizdeki kitapçık, büyük Alp Arslan monografisinin diğer bir parçasıdır. Alp Arslan devri saray teşkilâtı hakkındaki kısım geçen yıl yayınlanmış ve bu sütunlarda bahse konu teşkil etmişti. Şimdi, bu devir askerî teşkilâtını öğreniyoruz. Bir girişten sonra üç bahis yer alıyor: İnsan unsuru, Teşkilât ve Techizât. İlk bahiste gulâm sistemi, gulâmlıktan yetişen ümerâ, vasal devlet kuvvetleri, şehir ve bölge kuvvetleri ile gönüllüler ele alınmış. İkinci bahiste ordunun muharip kısmı, ordunun gayri muharip kısmı, rütbe ve dereceler inceleniyor. Üçüncü bahiste de ordunun silâhları, hafif silâhlar, ağır silâhlar, at, ordu nakliye kolları var. Bol dip notlarında, birinci elden mehazlar işaret edilmiş.

Selçuklu tarihinin büyük mütehassısı, 1971'e, Malazgirt'tin 900. yıldönümüne, Alp Arslan monografisini bitireceği müjdesini vermiştir. **Y.Ö**

ALTIN KALEM
KLASİK ROMANLAR

ALTIN KALEM
KLASİK ROMANLAR

❶ NOTRE-DAME DE PARIS
❷ SEFİLLER
❸ DENİZ İŞÇİLERİ
üçlemesinin son kitabı
Victor Hugo'nun dilimize ilk defa çevrilen büyük romanı!

DENİZ İŞÇİLERİ

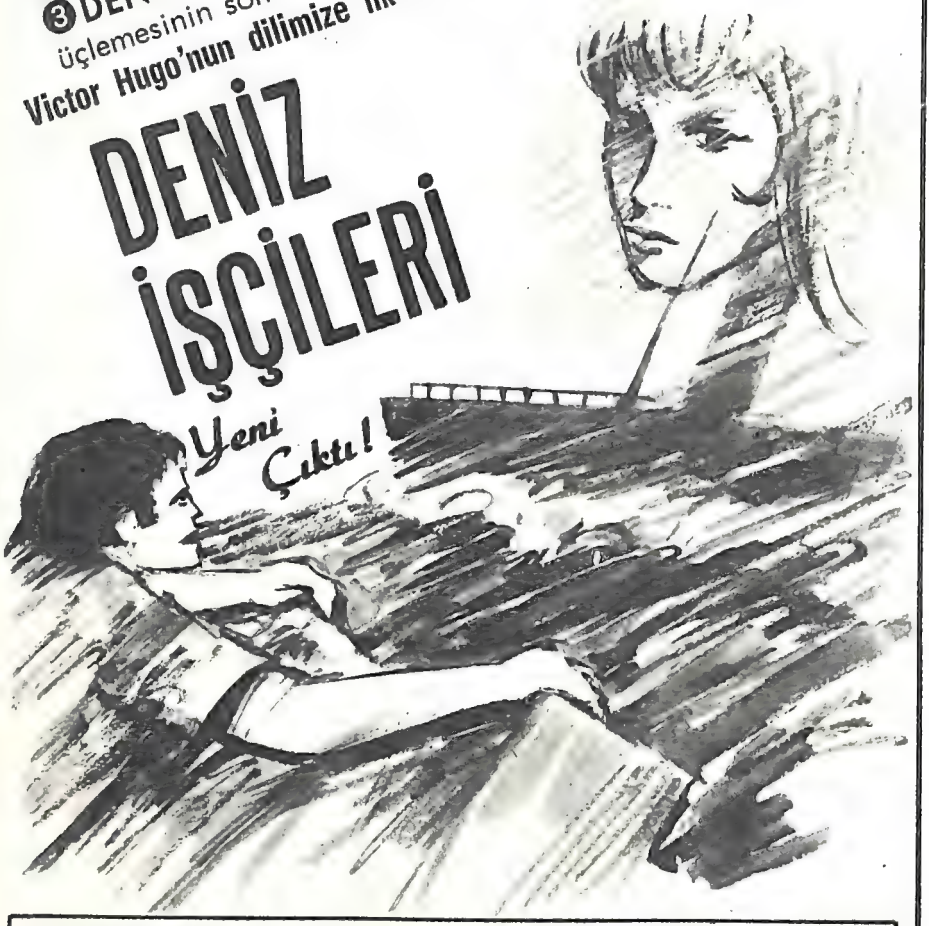

Yeni Çıktı!

Hayat
NEŞRİYAT A. Ş.

Beş renk resimli yaldızlı gömlek içinde bez ciltli

Genel Dağıtım: BATEŞ A. Ş.

TARİHE AKAN BİR AY

Aralık 1970

1 ARALIK

Şeker Bayramı dolayısıyle Cumhurbaşkanı Sunay ile Başbakan Demirel birer kutlama mesajı yayınlayarak yurttaki son siyasî duruma temas ettiler.

5 ARALIK

Bir süreden beri başlayan yağmur ve soğuk hava yurtta oldukça hasar yaptı, fırtına ve yağış sebebiyle Istanbul - Ankara demiryolu kapandı.

● Prof. Kâzım Ergin'in istifasıyle boşalan Istanbul Teknik Üniversitesi rektörlüğüne, Maden Fakültesi öğretim üyelerinden Prof. Galip Sağıroğlu seçildi.

7 ARALIK

Maliye Bakanı Mesut Erez 1971 malî yılı bütçe kanun tasarısı ile ilgili olarak düzenlediği basın toplantısında, Personel Kanunu'yla ortaya çıkan aksaklıkların kısa zamanda giderileceğini söyledi.

10 ARALIK

Çapa Yüksek Öğretmen Okulu'nda çıkan bir çatışma sonucu ölen Fen Fakültesi öğrencisi Hüseyin Aslantaş'ın cenazesinde bazı olaylar çıktı, polisle öğrenciler çatıştılar.

13 ARALIK

İngiltere Başbakanı Edward Heath'in başkanlığında toplanan hükümet, elektrik işçilerinin 6 gündür devam ettiği grev yüzünden ülkede olağanüstü hâl ilân etti.

14 ARALIK

Adalet Partisi'nin Ankara'da toplanan Temsilciler Meclisi, 4 başkan yardımcısı seçti ve bir tebliğ yayınlayarak «Demokrasilerde iktidarın ve iktidar değişikliğinin yolu ve usulleri açıktır» dedi.

15 ARALIK

Yeni kanunlaşan İşletme Vergisi'nin bugünden itibaren yurtta tatbikine başlandı. Doğacak aksaklıklar için Maliye Bakanlığı şimdiden tedbir aldığını bildiriyor.

● Anayasa Mahkemesi başkanlığına İsmail Hakkı Ketenoğlu seçildi.

16 ARALIK

TBMM'nin birleşik oturumunda Başbakan Süleyman Demirel hakkındaki soruşturma hazırlık komisyonunun raporu görüşülmeye başlandı. Meclis, aralıksız 18,5 saat çalışarak rapor üzerinde müzakerelerde bulundu. Milletvekilleri ve senatörler, partileri adına görüşlerini açıkladılar. Oylama sonucunda 309 oya karşı 276 oyla komisyonun raporu reddedildi. 40 parlemanter oya katılmadı.

18 ARALIK

TBMM karma bütçe komisyonunda 1971 malî yılı bütçe kanun tasarısı görüşülmeye başlandı. Maliye Bakanı Mesut Erez, kalkınma hızının % 4,8 olduğunu açıkladı.

19 ARALIK

Kötü hava şartları ve Balkanlar'dan sarkan soğuk hava akımı Anadolu'ya kaydı. Anadolu'da birçok şehirde ulaşım aksadı.

22 ARALIK

İlâç firmaları ile Sağlık Bakanlığı arasında devam eden müzakereler sonuçlandı ve ilâçlara % 41,5 oranında zam yapılması kararlaştırıldı.

23 ARALIK

Yeni kurulan Demokratik Parti'nin başkanlığına eski Millet Meclisi Başkanı ve Istanbul Milletvekili Ferruh Bozbeyli seçildi.

28 ARALIK

Üniversitede solcu - sağcı çatışması sonucu yaralananlar oldu; Edebiyat Fakültesi'ne dinamit atıldı, 5 fakülte 13 gün süreyle kapatıldı.

29 ARALIK

Türk - İş genel merkezine bomba atılması dolayısıyle Türk - İş yetkilileri bir bildiri yayınladılar, ihtar mahiyetinde olmak üzere iki saat bütün yurtta işçilerin işi bırakacağını açıkladılar.

31 ARALIK

Cumhurbaşkanı ve başbakan ile siyasî parti liderleri birer yılbaşı mesajı yayınladı.

Tarih Postası

OKUYUCULARIMIZIN TARİHLE İLGİLİ SORULARI, BU SAYFALARDA CEVAPLANDIRILMAKTADIR.

Süreyya Ayık (Samsun)

Ayasofya'nın minareleri hangi devirde yapılmıştır?

Ayasofya'nın 4 minaresinin ilkini Fâtih, ikincisini oğlu II. Bâyezid, son ikisini de 1573'te II. Selim'in emriyle Mimar Sinan yaptı. II. Selim, türbesini de Mimar Sinan'a Ayasofya avlusunda inşâ ettirdi. Türk çiniciliğinin hârika örnekleriyle dolu olan bu türbe, II. Selim'in oğlu III. Murad devrinde tamamlanmıştır. Ayasofya'yı bugün ayakta tutan, 1573'te Sinan'ın yaptığı büyük ölçüdeki onarma ve destekleme inşaatıdır.

İzzet Derecik (Konya)

İspanyol ressamı «El Greco»nun bu adı taşımasının sebebi nedir?

Girit'te doğmuş bir Yunanlı olmasındandır. Birkaç yıl İtalya'da geçirdikten sonra İspanya'ya yerleşmiş ve orada 73 yaşında ölmüştür.

Kâzım Kandoğlu (Sinop)

Kaç Fransa kralı vardır?

448 yılından bu yana 86 Fransa kralı geçmiştir. Bunlardan biri, meşrûtî kral olarak «Fransız kralı» diye anılır. Fransa hükümdarlarını tamamlamak için, 3 de imparatoru ilâve etmek lâzımdır (Bonaparte hanedanı). Krallar, 3 hanedandan inmişlerdir. 987'den 1848'e kadar iktidarda kalan 3. hanedan Capet sülâlesidir ki, Fransa'dan başka İspanya, Portekiz, Macaristan, Napoli gibi daha pek çok ülkede çeşitli dallar hâlinde saltanat sürmüştür. Hazret-i İsâ'dan bu yana en büyük Hıristiyan hanedanı sayılmaktadır.

Mehmet Saraylı (Malatya)

Anadolu beyliklerinin nüfusu hakkında elimizde rakamlar var mı?

Yok. Fakat 1332 yılı için Arap tarihçi ve coğrafyacısı İbni Fazlu'laahi'l-Umerî'nin verdiği bazı rakamlardan, bu tarihte, yani Orhan Gazi'nin ilk yıllarında, Batı Anadolu Türkmen beyliklerinin nüfusları hakkında — tabiatiyle pek kabataslak — şu tahminlerde bulunmak mümkündür: Osmanoğulları 1.030.000, Karasıoğulları 250.000, Karamanoğulları 750.000, Germiyanoğulları 800.000, Aydınoğulları 700.000, Candaroğulları 420.000, Hamîdoğulları 300.000, Tekeoğulları 80.000, Saruhanoğulları 280.000, Menteşeoğulları 170.000, İnançoğulları 100.000, Eşrefoğulları 70.000, Sinop'taki Selçukoğulları 70.000, toplam: 5.020.000. XIV. asrın ilk çeyreğinde bugünkü Türkiye topraklarında kaba bir tahminle 13 milyon nüfus yaşadığı ileri sürülebilir. Bu sıralarda — bugünkü sınırlarıyle — Fransa nüfusu 12,5 milyon ve İngiltere'ninki 2,5 milyondu. XIII. asır ortaları için — Moğol istilâsından önce — Anadolu nüfusu belki 15-16 milyondu. Roma çağı için (M.S. I. asır başları) daha yüksek tahminler verilmektedir: Beloch'a göre bu çağda yani 2000 yıl önce bugünkü Türkiye topraklarında 13, Cavaignac'a göre ise 19 milyon insan yaşıyordu. Fakat bu ikinci tahminin mübalağalı olduğu ileri sürülebilir.

Dr. Nurverdi Paktin (Gülhane — Ankara)

Mecmuanızın bir yazısında «Şânî-zâde» yerine «Şinâsî-zâde» geçiyor, yanlıştır.

Bir mürettip hatası olan tenkidinizde haklısınız. — İstediğiniz mevzuları koymıya çalışacağız. İltifatlarınıza teşekkür ederiz. — Enver Paşa'nın Sarıkamış harekâtında şehit düşen 413 askerî doktorumuzun resmî biyografilerini, arşivden bulup yayınlamak mümkündür.

Deniz Doğan (Üsküdar - Istanbul)

Jean Bernadotte'la eşi Désirée birer Fransız iken nasıl İsveç kral ve kraliçesi oldular. Bu hâdise bana pek fevkalâde gibi görünüyor. Bernadotte hanedanı hakkında biraz bilgi verir misiniz?

Bernadotte hanedanının İsveç tahtına yükselmesi gerçekten tarihin fevkalâde hâdiselerinden biridir. Jean Bernadotte, 1763'te Fransa'da Gaskonya'nın Pau şehrinde doğdu. 1789'dan sonra İhtilâl savaşlarına er olarak katıldı ve büyük kabiliyetini göstererek generalliğe yükseldi. 1804'te İmparator I. Napoléon tarafından mareşal ve 1806'da Pontecorvo prensi yapıldı. Kendisinden 6 yaş genç olan eski arkadaşı Napoléon'u şiddetle kıskanıyordu. Napoléon onun kin ve ihtirasını biliyor, fakat askerî kabiliyetinden faydalanmak için aldırmıyordu. 21 ağustos 1810'da vârisi bulunmıyan İsveç kralı XIII. Carl, hiç akla gelmiyecek birşey yaptı: Mareşal Bernadote'u evlâd edinerek İsveç veliahdi ilân etti. Napoléon pek kızmakla beraber buna rıza gösterdi. Napoléon'a sonradan silâh da çeken Bernadotte, 1818'de babalığı ölünce «XIV. Carl» sanıyle İsveç kralı oldu. 1810'da Katolik mezhebinden Protestan (Lüteryen) mezhebine geçmiş, İsveççe öğrenmişti. İyi bir kral oldu. 26 yıl saltanat sürdü ve 1844'te 81 yaşında öldü.

Eşi Eugénie Désirée Clary, Marsilyalı bir Fransız'dır. 1798'de 17 yaşında iken, kendisinden 18 yaş büyük olan General Bernadotte'la evlendi. Daha önce General Napoléon Bonaparte'ın kendisiyle evlenmek istediği, fakat vazgeçtiği bilinmektedir. Çok cazip ve zeki bir kadın olan Désirée, 1818'de İsveç kraliçesi oldu. 1860'ta 79 yaşında kocasından 16 yıl sonra öldü. Oğlu I. Oscar'ın da ölümünü ve torunu XV. Carl'ın saltanatını, torununun oğlu müstakbel V. Gustaf'ın doğumunu gördü.

Tam bir İsveçli gibi yetiştirilen Bernadotte'la Désirée'nin tek çocukları I. Oscar, 1859'da 15 yıllık bir saltanattan sonra 60 yaşında öldü. Oğulları XV. Carl (1859-1872) ile II. Oscar (1872-1907), İsveç kralı oldular. Bu sonuncunun oğlu V. Gustaf 48 yıl saltanat sürdü ve 1950'de 92 yaşında öldü. Oğlu VI. Gustaf Adolf, Bernadotte hanedanından 6. kraldır; bugün 88 yaşında ve tahttadır. Veliaht iken Türkiye'ye gelip Atatürk'ü ziyaret etmiştir. İsveç kralları, 1905'te ayrılıncaya kadar, aynı zamanda Norveç kralı idiler.

Oğuz Ünal (Çankaya — Ankara)

Timur'un Bursa'da Osmanlı devlet arşivini yaktığı doğru mu?

Doğrudur. Bu işi bizzat Timur değil, torununun kumandasındaki bir Çağatay tümeni yaptı. Osmanlı taht şehri yağma edilirken yangın çıktı, devlet arşivi de yandı. — Diğer sorularınıza gelince: Timur'un Bizans'ın hayatını yarım asır uzattığı muhakkaktır. Son Bizans muhasara, daha doğrusu ablukasını Yıldırım, Timur yüzünden kaldırmıya mecbur olmuştur. Timur'un Sıvas'ta zulüm yaptığı doğrudur. Fakat bu hususta ki rivayetlerin çok mübalağalı olduğu da muhakkaktır. Timur'un maksadı, Anadolu'da yok edemese bile, çok güçsüz bir Osmanlı devleti bırakmaktı. Tâ ki devlet, çıkmaya karar verdiği büyük Çin seferinden faydalanıp Yakın Doğu'ya hâkim olmasın. Zira Yıldırım, Anadolu birliğini hemen hemen gerçekleştirmişti ve Irak gibi ülkelerle ilgilendiğini de belli etmişti. Bundan dolayıdır ki Timur, Osmanlılar'a aman vermiyecek güçlü bir Karaman devleti, mukavemet edip uğraştıracak bir Bizans arzu etmiştir. Ancak İzmir'in Hıristiyan kesimini Saint Jean Şövalyeleri'nden fethetmesi, Anadolu Türk birliğine yapılmış mühim bir hizmet olmuştur. Yıldırım'ın yalnız oğulları değil, torunu II. Murad (ki Fâtih'in babasıdır) Timur'a ve haleflerine tâbî olmuşlardır. İsmen de olsa bu tâbiiyet, 1447'ye, Timur'un oğlu Sultan Şâhruh'un ölümüne kadar devam etmiştir. Bu yarım asır içinde Timurlular'ın Türkistan devletinin dünyanın birinci, Türkiye'nin ise ikinci devletleri olduğunu hatırlamak yerindedir. Güç bakımından XV. asrın bu ilk yarısı içinde Mısır - Suriye Türk Memlûk devleti, bu ikisini tâkib ediyordu.

O. Nuri Serhat (Çan — Çanakkale)

Bestekârlarımıza ait bir kitap tavsiye edebilir misiniz?

Hayat müessesesinin yayınladığı *Türk Bestecileri Ansiklopedisi*'ni tavsiye ederiz. *Türk Musikisi Lugati* adlı kitabın mevcudu tamamen ve çoktan tükenmiştir. Fakat aynı eserin genişletilmiş şekli olan *Türk Musikisi Ansiklopedisi*, geçen yıl Millî Eğitim Bakanlığı'nca yayınlanmıştır.

Hilmi Erek (Osmaniye — Adana)

«Devrim» kelimesinin bugün, Atatürk'ün anladığı ve kullandığı mânâdan çok uzak mânâda, millî düzenin yıkılmasını hedef alanlarca kullanıldığı malûmdur. «Atatürk inkılâpları» doğrudur ama, «devrimleri» denince, bugün marksist bir terim anlaşılır. Niçin bu oyuna geldiniz ve bir yazınızda «inkılâp» yerine «devrim» dediniz?

Söylediklerinizi ve «devrim»in bugün hangi zümrece hangi maksatla kullanıldığı hususu doğrudur. Biz de bu kelimeyi kullanmaktan kaçınıyoruz. Ancak bazı marksist olmıyanlar da «devrim» diyorlar. İşaret ettiğiniz yazı da da, büyük bir anti-komünist olduğu malûm bulunan bir edibimiz, kelimeyi bu şekilde kullanmıştır.

Tarih Bilmecesi

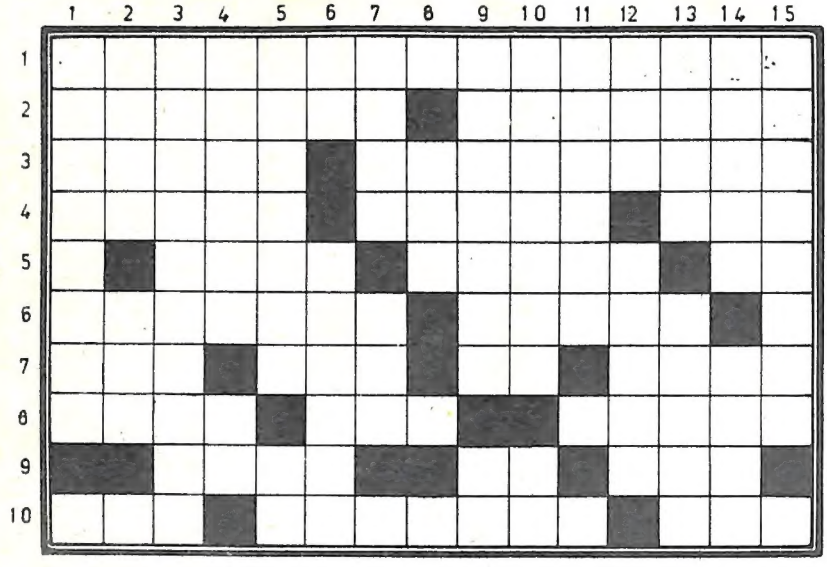

SOLDAN SAĞA: 1 — 1635'de Merzifon'da dünyaya gelen, Viyana üzerine yürüdüğü zaman bir bozguna sebebiyet verdiği gerekçesi ile idam edilen Sadrâzamın lakabını, adını ve ünvanını yazınız. 2 — Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu; Vaktiyle Cem Sultan'ın valilik ettiği bugünkü ilçemiz. 3 — Ağabeyi II. Bâyezid'le taht kavgasında yenilen Cem Sultan'ın gittiği ada; Büyük bir İslâm mezhebin kurucusu. 4 — Hz. Peygamberin validelerinin adı; Vaktiyle Viyana'da oturan Alman İmparatorlarına verilen ünvan; Kır. 5 — Belli bir iş veya eğlence müddetince kırda geçirilecek günler için kurulan konaklama yeri; Tersi topun içini silmek için kullanılan ucu fırçalı sopa; Bir hayvan. 6 — Eksilmek; Fotoğrafçılıkta cam üzerindeki resmin noktalarını düzeltmek işi. 7 — Bir çeşit nazarlık; Valide; Bir gıda maddesi; Paranın kârı. 8 — Girtlak; Fasıla; Oldukça çok. 9 — Kefil; Bir emir; Farsça isimlere getirilerek sıfat yapmaya yarayan edat. 10 — 1516'da Yavuz Sultan Selim tarafından Osmanlı ülkesine katılan ve halen Suriye'nin başkenti olan şehrin adı; (ısırgan) dikeni batmak; Gizli düşmanlık.

YUKARIDAN AŞAĞIYA: 1 — Fâtih Sultan Mehmed'in başbakanlarından olan, Fâhit'in ani ölümü üzerine Şehzade II. Bâyezid'i tutanlar tarafından öldürülen vezir-i âzamın lakabı. 2 — 1945'te ilk defa patlatılan kudretli bomba; Kopma, ekleme. 3 — Köktencilik. 4 — Ton ve makam temeline bağlı kalmadan meydana getirilen beste; Bir harfin okunuşu. 5 — Ad verilmiş (Eski söz); Bayram (Eski deyim). 6 — Yumru; Orta Amerika'daki küçük cumhuriyetlerden biri. 7 — Ekseriya radyo ile yayınlanan kısa temsil; Bugünlerde beklenir. 8 — Pavyon. 9 — Beyaz özsuyu (İki kelime); Bir elektrik kanunu. 10 — Bir kadın adı; Bir nota. 11 — Sıcak ıklimlerde yetişen ve bazı bitkilerin kökünden çıkarılarak çocuk maması yapılan bir çeşit un. 12 — Bir Amerikan uçak şirketinin adı; Nuh Peygamber çağında vukua gelen âfet. 13 — Sularda yaşayan tek hücreli canlı; Kaba dokunmuş bir nevi yünlü kumaş. 14 — Dinimizde dört mezhepten biri; Önce gelen. 15 — Ameliyatlarda his iptali.

Geçen sayının halli:

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1	N	E	D	İ	M	■	B	E	L	K	I	S	■	M	E
2	A	Z	A	■	E	L	İ	F	■	A	R	A	F	A	T
3	M	A	L	İ	K	Â	N	E	■	D	■	K	A	L	E
4	İ	■	A	S	A	■	G	■	R	İ	Z	A	N	U	R
5	K	A	Y	A	N	■	Ü	R	E	■	E	L	İ	M	■
6	K	İ	L	■	İ	M	L	Â	■	A	B	A	■	A	N
7	E	L	Â	■	K	A	■	B	A	H	Â	R	A	T	■
8	M	E	M	E	■	İ	D	İ	L	■	N	■	Y	A	Y
9	A	V	A	M	İ	L	■	A	F	A	İ	F	■	L	A
10	L	İ	■	A	T	E	Ş	N	A	K	■	A	T	■	T

Kaygan Yolda Süratli Gitmeyiniz

Kaygan yollarda sürat büyük tehlikelerle sizi karşı karşıya bırakabilir. Hafif bir frenleme ihtiyacı aracınızın kaymasına, direksiyon hâkimiyetinin kaybolmasına sebep olur.
En korkunç kazaların kaygan yollarda sıkı fren ve süratten meydana geldiğini unutmayınız. Tedbirli olunuz. Yağışlı havalarda hızlı gitmeyiniz.

DOĞAN SİGORTA

SİZİN SİGORTANIZ

İİT 2248

Hayat

Osmanlı Padişahlarının Hayat Hikâyeleri

YAZAN: YILMAZ ÖZTUNA

Genel Dağıtım - Bateş - Fiatı 10 Lira